

De Engelbewaarder



J.K. Rensburg 1870-1943
een joodse graalzoeker

De Engelbewaarder

kwartaalschrift
van de Stichting Vrienden van
het Amsterdamsch Litterair Café
De Engelbewaarder

zesde jaargang - januari 1981

Redactie

Rob Grootendorst
Toke van Helmond
Bas Lubberhuizen
Thijs Wierema

Redactieadres

Thijs Wierema
Keizersgracht 139
1015 CK Amsterdam
Telefoon 020-242950

Zetwerk

Zetterij Middleton

Druk

Leeuwenberg

Vormgeving

Leo Creton

Abonnement

f 37,50 per jaargang
bij vooruitbetaling

Losse nummers

f 10,- + f 2,- portokosten
Postgiro 4475900
t.n.v. De Engelbewaarder
Amsterdam

Omslag

J.K. Rensburg naar een olieverfschilderij (70 x 55½ cm) uit 1913
door Leo Gestel (1881-1941). (Collectie Stedelijk Museum,
Amsterdam.)

[...] J.K. Rensburg, dichter, Dante-vertaler, utopisch socialist, schepper van een wereldtaal en het inter-astraal naturalisme en tot het einde van zijn armoedig, non-conformistisch leven, dat kwam toen hij, 72 jaar oud, de gaskamer van Sobibor werd binnengedreven, naïef en weerloos als een kind.

De weinige boeken van Rensburg die een uitgever vonden, zijn verdwenen. Ik bezit zijn satirische 'Sonnetten van Piet Lut', een bij S.L. van Looy verschenen boekje, dat ik vóór de oorlog eens voor een dubbeltje op de markt kocht, omdat ik de naam van de schrijver kende. Maar hoe?

Niet uit de literatuurlessen op school, maar uit de talloze anekdotes die oude toneelspelers over het Amsterdamse kunstenaarswereldje in de twintiger en dertiger jaren vertelden. Altijd weer speelde Rens, zoals hij werd genoemd, daarin de rol van het gewillige slachtoffer der vaak ruwe grappen. [...]

Wie was de man die 'na een leven lang te zijn uitgelachen, ook nog zou worden verbrand?'

Jaap Meijer heeft getracht op deze vraag een afdoend antwoord te geven in zijn boek 'J.K. Rensburg, een Joodse Graalzoeker' [...]. Het is een voortreffelijk gedocumenteerd, vaak aangrijpend geschrift dat een haarscherp portret schildert van een door talloze anekdotes vertekende figuur, wiens levensstijl het bevattingsvermogen der 'Leidsepleinkabouters' van zijn tijd verre te boven ging.

In zijn poging Rensburg recht te doen, probeert Meijer in het geheel niet een held van hem te maken.

Hij volgt hem met sympathie, maar kritisch en ziet ook de grootheidswaan van de maniak in Rensburg. [...]

Simon Carmiggelt in zijn Kronkel 'Rens' in Het Parool van 30 juni 1976.

J.K. RENSBURG 1870-1943, EEN JOODSE GRAALZOEKER

J.K.Rensburg 1870-1943 een joodse graalzoeker

door Jaap Meijer

De Engelbewaarder / Amsterdam 1981

INHOUD

Vooraf	7
Plaatsbepaling	9
Het gezin	16
Névrosé	21
Auteur	27
1903	30
Japanse Verzen	33
Koningschap	37
Dante	43
Graalzoeker	50
Wereldtaal	55
Maniak	62
Inferno	71
Noten	84
Sonnetten van Piet Lut	93
Het zwijn	149

*Ein Narr verliess die Welt,
und sie bleibt dumm ...
Ein Bettler ging von uns.
Wie sind wir arm!*

Karl Kraus na de dood van Peter Altenberg.

VOORAF

Toen mijn vrouw en ik maart 1976 besloten tot de uitgave van *Diasporade / Een reeks alternatieve joodse cahiers*, lag de keuze van nummer I reeds vast. Zo verscheen in een opslag van 200 gestencilde exemplaren *J.K. Rensburg / Een joodse graalzoeker*.

Nadat Simon Carmiggelt, die een exemplaar in de binnenstad van Amsterdam bemachtigde, in Het Parool van 30 juni daaraan een enthousiaste recensie had gewijd, was het pleit binnen ruim een dag beslecht. Aan de talloze aanvragen die ons sedertdien bereikten, konden wij niet tegemoet komen. Valt een herdruk buiten onze principes, een her-editie die in *dit* geval noodzakelijk ware geweest, valt eenvoudig buiten onze mogelijkheden.

Het is daarom, dat wij verheugd waren dat de redactie van *De Engelbewaarder* van harte bereid bleek het essay in haar reeks op te nemen, aangevuld met foto's, illustraties en werk van Rensburg: de *Sonnetten van Piet Lut* en *Het zwijn*.

De nagedachtenis aan Rensburg verkrijgt op deze wijze de dimensie waarop hij recht heeft, in het editoriale klimaat dat bij hem past.

Heemstede, 22 december 1980

Jaap Meijer

Bij het overnemen van brieffragmenten en gedrukte teksten van Rensburg is consequent diens eigengereide spelling aangehouden, mét alle inconsequenties.



Foto uit $\pm$ 1910 (Delboy-Baer, 's-Gravenhage). *De Vrijdagavond*, 1924, pagina 29.

PLAATSBEPALING

Dat zijn honderdste geboortedag (24 maart 1970) onopgemerkt voorbij moest gaan, mag geen verbazing wekken. Een kwart eeuw eerder vermeldde het Herdenkingsnummer van *Critisch Bulletin* (december 1945) niet eens zijn naam. En zo zijn persoonlijkheid na de Tweede Wereldoorlog ter sprake kwam, was het bijna uitsluitend binnen het kader van de geromantiseerde pseudo-historie van het joodse Amsterdam, waarin hij paradeerde als een bohémien doch tevens als een zot, over wie men zich in de jaren twintig en dertig zo dikwijls vrolijk had gemaakt. 'Rens', het Leidsepleintype, dat bij Mokum hoorde als de verdwenen markt uit de dito Jodenhoek. Evenmin als zijn nagedachtenis is zijn levenspad over rozen gegaan.¹

En het begon al vroeg. Zijn poëtisch debuut, *Japanse Verzen*, gaf Carel Schar ten een schamper spottend stuk in de pen, dat onder de titel 'N PROFEET (J.K. Rensburg) in *De Gids* verscheen, en dat aldus inzette:

'Pan-pan-pán, roert de trom, steekt de trompetten: de heer J.K. Rensburg. De heer J.K. Rensburg, denker en ziener, dichter en hervormer, de heer J.K. Rensburg.

Doch met dien denkenden, zienden, dichtenden en hervormenden heer en denker J.K. Rensburg, die denkt samen-denkt álles wat hij óóit gelezen heeft — "en ik heb véél gelezen", zegt hij ergens — gelezen, bij Wagner en bij Plato, bij Nietzsche en bij Saint-Simon, bij Ibsen en bij Buffon, bij Marx en bij von Humboldt ... — met dien belezen heer J.K. Rensburg, die al die lectuur met een naïveteit en een fantasie zonder grenzen door elkaar hutst tot een toekomst-theorie, waarin Socialisme en Koningschap dóór Graalsage en Jodendom worden geprakt zoo stelliglijk, of de bewerking er een scheikundige ware, — met dien theoretiseerenden heer J.K. Rensburg, wiens onbekookte en on-gare denkbrouwsels voor het pan-menschelijkste verstand onverduwbaar zullen blijven — met dezen ridiculen heer J.K. Rensburg hebben wij ons hier — goddank! — niet bezig te houden.

Het is voor ons de vraag: de heer J.K. Rensburg, die óók onze letteren wel met wat verzen heeft willen begiftigen, — heeft hij goede verzen gemaakt?²

En dat is volgens Schar ten uiteraard niet het geval. Wat moest Rensburg met zoveel onwelwillendheid aanvangen? Hij wil er tegen in en benadert Lodewijk van Deyssel (3-9-1904), die als redacteur van *De XXe eeuw* (sedert januari 1902 heet het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* aldus) voor hem wellicht 'een tiental pagina's' kan vrijmaken 'om dien judas te antwoorden'.³

'Dat hij mij afbreekt laat mij totaal onverschillig. Ik heb voor mijn werk al zoveel lof ontvangen, zoveel bewijzen van sympathie, dat ik me hier niet druk om maak. Maar het is gescreven op een toon of het gepermitteerd [is] absoluut alles tegen mij in het publiek te zeggen en is infaam gemeen van leugens en totale verdrayingen van mijn eigen woorden om met één aaneengeschaalde reeks van valsheden [verdachtmakingen doorgehaald] enz mijn denkbeelden en mij zelf belachelijk te maken, mij krankzinnig te verklaren.'⁴

Een getekende was hij, van meet af aan; op de een of andere manier door het lot gebrandmerkt. Iemand, die men op zijn gunstigst met vriendelijk medelijden benaderde. Wiens stelselmatig weerkerende huldgingen (bij zijn vijftigste, zijn zestigste en zijn zeventigste verjaardag) pijnlijk aandoen, vanaf de uitnodigende circulaire tot de 'grote' dag zelf.⁵

'Rens', het periodieke middelpunt van talloze apocriefe, deels smakeloze verhalen, die na Wereldoorlog II extra spraken tot de verbeelding van een publiek, dat ze kritiekloos savoureeerde als exempelen van joodse gijn, die men meende te missen, mèt al die joden, die waren vergast.⁶

'Stel dezen man eens in staat zich zelf te worden. Geef hem eens gelegenheid zijn ideeën uit te spinnen met de rust, die het deel is van zekere "jeugdige grijsaards". Verwijder eens de spotters uit zijne omgeving Ik verzeker U: hij is nog sterk genoeg om zich op te richten en binnen enkele jaren bezit onze litteratuur een dichterlijk-wetenschappelijke fantast, die naast beroemde buitenlanders kan staan.'⁷

Zijn vriend E. d'Oliveira schrijft het in *Het Getij* van 15 maart 1920 ter gelegenheid van Rens' vijftigste verjaardag, aan het slot van een interview dat tot het beste behoort, wat tijdgenoten over hem schreven. Het zou nog even duren voordat zulk inzicht tot ver buiten het Leidsepleinkringetje doordrong.

Kort voor Wereldoorlog II zou J.A. Risps een plaatsje voor hem inruimen in *Richtingen en figuren in de Nederlandse letterkunde na 1880*:

'Met den dichter Rensburg is het een eigenaardig geval. In bijna geen enkele litteratuur-geschiedenis of litteratuur-overzicht wordt hij vermeld. Door zijn tijdgenooten-vrienden werd hij maar half au sérieux genomen.

Over zijn fenomenale kennis ging, evenals over die van Erich Wichmann een legendarische roep door de litteraire kringen. Om z'n met deze veelzijdigheid gepaard gaande, zonderlinge denkbeelden, vond men hem een geniaal warhoofd.

Zoo was daar b.v. het idee eener inter-astrale poëzie, dat ter



JK RENSBURG

Naar een portretschets (linoleumsnede?) door K. Hentschel, Het Getij van 15 maart 1920, tegenover pagina 224. Op 230 begint het interview door E. d'Oliveira.

vernieuwing der poëtische visie, met de modernste astronomische hulpmiddelen het gebied van planeten en sterren voor de dichtkunst wilde exploreeren. Iets, wat natuurlijk de contemporaine litteratoren bent stof tot uitbundige vrolijkheid gaf. En toch was dit in wezen precies hetzelfde als de zucht, om naar versche indrukken en nieuwe litteraire onderwerpen alle continenten der aarde af te speuren. De litteraire heeren mochten lachen, maar Rensburg was in zijn grootschen, doch embryonaal gebleven aanleg (een aanleg, waarin de meesten hunner zijn minderen waren), het symbool van de onvervuldheid zijner in 't naturalisme vastgelopen tijd, in welk grotesk spiegelbeeld zij hun eigen beeltenissen niet herkenden.

Hij bezat een onvolgroeide genialiteit; onontwikkeld bleef bij hem het elk waarachtig dichter min of meer eigen mystisch orgaan (zijn wezen was meer occult, dan mystiek), dat, waardoor een Luyken en Novalis vervuldheid en vrede in de diepte van 't eigen gemoed vonden. Groote intelligentie heeft dikwijls iets pathologisch. Dat is ook het geval bij Rensburg. Hem ontbreekt die dosis gezond verstand, waardoor het normale intellect zich in deze wereld terecht weet te vinden. Hij ontbeert ook dat maat- en evenredigheidsgevoel, dat de groote dichters in staat stelt aan hun intuïties en droomen tegelijkertijd en onnaspeurbaar verweven de illusie der verte en het concrete der nabije werkelijkheid mee te deelen. Daardoor missen zijn groote concepties (Sita, Lohengrin), dat om 't zoo eens uit te drukken tegelijk aardsche en hemelsche, dat hij erin zocht te verwezenlijken en hebben eenzelfde tekort aan zwaarte als de astrale wereld, waarin hij zich zoo gaarne verdiepte. Een dichter echter, die zeker meer dan de spot of de medelijdenden glimlach verdient van hen, die nooit zoo den waarachtigen drang tot het groote in zich voelden als hij.⁸

Van zo'n originele karakteristiek begreep het literaire Amsterdam tussen beide wereldoorlogen niet zoveel. De hoofdstad ontbeerde een artistiek klimaat, dat in Wenen een Peter Altenberg en in Grosz Berlin een Peter Hille recht deed wedervaren. Beide figuren aan de periferie leefden een vie de bohème, dat literaten van een vroegere generatie beschouwden als het buitenmaatschappelijke ideaal, waarnaar zij allen streefden.

Welk een monument *Das Peter Hille-Buch* van Else Lasker-Schüler! Hoe voortreffelijk *Das Altenbergbuch* van Egon Friedell, dezelfde die eerder in *Ecce Poeta* een cultuurhistorisch beeld had vastgelegd van zijn Weense held die van zichzelf getuigde: 'ich halte mich für den Typus des normalen Menschen.'⁹

En zulks met recht. Wilde Egon Friedell in datzelfde boek niet juist aannemelijk maken, dat de moderne tijd op weg was een nieuw

type mens te scheppen, rijker, gedifferentieerder, want nerveuzer? Analyseerde hij niet zeer origineel de betekenis der nervositeit als creatieve factor? En Rens' levensgang deed in deze sector niet onder voor beide genoemden. Maar wat begon je daarmee tussen Wester- en Zuidertoren?

Artistiek Amsterdam bekeek zijn buitenmodels type als dat van een sjlemiel aan wie gedemonstreerd kon worden hoe het afliep met iemand die consequent achter eigen naïeve idealen bleef aanlopen. Hij hoorde bij 'de' club als de spreekwoordelijke zonderling die zorgde voor vermaak; een onbezoldigde clown voor wie men van tijd tot tijd een gek feest organiseerde, waar hij op de hak werd genomen met zijn kosmische theorieën en zijn astrale dwaasheden.

In zijn brieven kan hij soms uitvallen tegen voormalige partijgenoten, die hem uitlachten nadat ze hun socialistische idealen hadden omgezet in sociale zekerheden. 'Het zijn zulke karakterloze arrivisten kledders', schrijft hij eenmaal aan Ben van Eysselstein.¹⁰

In het algemeen echter reageerde hij — aldus d'Oliveira — 'hij weet 't zelf niet — buitengewoon delicaat op spot en hoon, miskenning, hostile geesten'¹¹ Maar voegt hij er aan toe: 'tegenwerking (zelfs onbewuste) maakt hem haastig, stoort zijn gedachtengang, doet hem hanig-actief zijne denkbeelden opeendringen, zoodat men den samenhang niet meer bevroedt.'¹²

'Als artiest heeft Rensburg natuurlijk "la vie de bohème" geleefd. In de Van Woustraat te Amsterdam sliep hij op een steenkolenhok onder een voddedeken; er was tenauwernood licht. Geen eigen kamer; at en dronk op de kamer van een vriend. Maar in die misère de grootste pret ha-ha-hi-he-ha c'est la vie de bohème de ellende dient dikwijls nog tot vermaak. Maar menige hond, dat mag je noteren, hoor, is niet zoo beestachtig behandeld als ik. Daargelaten natuurlijk de alleraardigste steun, die ik dikwijls gehad heb van vrienden Maar dat is niet de steun van het volk'¹³

Onder die voddedeken bleef hij dromen van de 'erkenning', die hij tastbaar nabij waande als weer eens het eind van een decennium de discutabele aandacht vestigde op zijn denkbeelden. In Parijs¹⁴ en in alle andere hoofdsteden van Europa zouden zijn publikaties eindelijk verschijnen. Het oude wereldbeeld zou instorten en hij — Jacques Karel Rensburg — voorspelde als het moest het uur en de minuut. Het eeuwige kind!

'Het is al weer twee jaar geleden', zo vertelt Evert Straat in *De Groene Amsterdammer* van 30 maart 1940, 'dat ik hem op zijn mooist zag. Ik kon vanwege de plek waar hij stond, mijn oogen niet gelooven, maar het was Rensburg, onmiskenbaar — Rensburg in bijkans geconcentreerden vorm, zonder corona en misschien daar-



Naar een foto op zijn zestigste. Ter gelegenheid van welhaast de grootste 'huldiging' die hem ooit ten deel viel in het Amsterdamse Américain.

door nog typischer en stijlvoller dan vroeger. Ik kwam onder beurstijd van het Damrak; de zon scheen, de effectenlui liepen met tevreden gezichten, hun auto's blonken van de nieuwigheid en voor Korijn klom een popelende schare met de koersen mee. Een schoone dag.

Toen zag ik hem. Het moest hem zijn, dat wist ik op een afstand — geen ander sjouwt door de stad met zóó'n koffer boeken onder zijn linker- en een wandelstok aan zijn rechterarm. Het hoofd schuin, de broek in jolige plooiën neerhangend, plukjes haar kriebelend over de boord, een hoed als een vertrapte paddestoel — dat moest Rensburg zijn. Ik kwam naderbij. Het wàs hem. De lorgnet stond nog altijd even kordaat op het neusje, de kin was op de boord geklemd, de groeven in het beenige gezicht waren dieper en zwarter — maar dat waren details, kleinigheden, vergeleken bij de suggestie, dat daar een persoonlijkheid stond. Een critische persoonlijkheid. Hij was alles om zich heen vergeten, hij voelde kennelijk niets van het enorme gewicht boeken, dat aan zijn linkerarm rukte — hij stond en keek met zijn valkenoog, scherp opnemend, registreerend, onthoudend.

Hij stond voor een raam van Peek en Cloppenburg, verdiept in de beschouwing van een uitstalling luxueus heeren-ondergoed — rose en blauwe en gele pyama's, geruit, gestreept, geblokt, getrest, weelderige kamerjassen in de verleidelijkste kleuren — pantoffels, zóó aantrekkelijk, dat ik neiging kreeg mijn schoenen uit te trekken.

Hij bekeek alles met veldheersblik. Zoo moest Napoleon gekeken hebben op het beslissende oogenblik van Austerlitz. En ik hoorde hem in gedachten al snerven: "Niks voor mij, ken je begrijpen, hêhê-hê" met het korte, scherpe lachje, waarmee hij zijn woordenstroom pleegt te interpuncteeren. Een zeer aardsche, critische Rensburg, die voor de wonderen der textielindustrie een oogenblik zijn omgang met meer kosmische zaken was vergeten ...

Nog spijt het me, dat ik hem toen niet met een vroolijk "Hee, Rens!" en een tik op zijn magere schouder geïnterpelleerd heb over wat er in hem omging. Maar een zekere schroom weerhield me; ik had het gevoel, hem te hebben begluurd, zooals de ouderlingen Suzanna, en schoot stilletjes de Kalverstraat in, waar ik hem ter hoogte van de winkel met de vele soorten speelgoed vergat.¹⁵

Na het feest ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag — als het zeker is dat zijn *Theorie der Evolutie* eindelijk zal verschijnen — schrijft hij zijn broeder Eugène, dat hij 'bij honderdduizenden opeens verschenen is in een ander licht, niet meer als le pauvre poète, de eeuwige sjlemiel, maar als een man van de wetenschap, die internationaal arbeid heeft verricht van practisch nut, de uitvinding

van een wereldschrift en de oplossing van het wereldtaalprobleem, waarmee ik de heele taalwetenschap en de heele litteratuur omverdonder'.¹⁶

HET GEZIN

Jacques Karel zag het levenslicht op 24 maart 1870 te 's-Gravenhage als eerstgeborene van Jacques Rensburg (geb. 1844) en Rosalia Hanau (1850). Op hem volgden nog: Victor (1871), Eugenius (1873) en Catharina (1876). Van de laatste horen wij één keer uitvoerig maar dan bepaald niet in gunstige zin. Een later ter sprake komende concept-brief uit 1933 doet uit de doeken, dat genoemde zuster en haar echtgenoot B. Adler hun arme broeder en zwager op geraffineerde wijze en onder lasterlijke voorwendsels onder hun curatele hebben laten stellen.¹

De familiebanden met Eugenius (Eugène) ontroeren al evenmin. Deze latere kunstschilder produceerde al spoedig aan de lopende band topografische pentekeningen; meer dan 5000, waaronder 450 stuks alleen van Rotterdam. Voor de afzet van welke negotie de 'handige stadstekenaar' (zoals hij te boek staat) onze Jacques inschakelde, die als bekend Mokums type over de nodige relaties beschikte en die er in de regel maatschappelijk beroerd genoeg aan toe was om al leurende langs burgerlijke huizen pittoreske Oude Zijdscolkjes en Vijgendammetjes te slijten.

'Rotterdam 9 Juli 1914 / Waarde Jacques, Je postwissel heb ik in goede orde ontvangen en zend je op verzoek eenige Etsen, in 't bijzonder van Amsterdam en omstreken omdat deze daar 't meest gevraagd worden ...'

Volgt beschrijving met prijsopgave van 14 stuks (Marken en Volendam inclus). Waarna het epistel eindigt: 'Veel succes, t à t Eugène.'

Twee postscripta completeren deze commerciële close up uit de misjpoche: 'Conditie bekend' aldus de kunstschilder op de valreep. Deze, potloodaantekening onderstreept, want familiezaken blijven zaken. Links heeft de etser in inkt toegevoegd: 'Na 15 Juli is mijn adres, J. v. Leeuwen, 221 Parkstraat, Velp Gld. bij Arnhem.' Met vertegenwoordigers als zijn dichterlijke broeder kon deze confectienair zich rustig veroorloven zijn zomervakantie door te brengen langs de Veluwezoom.²

En nu de ouders.

Van de moeder is mij weinig bekend. Eenmaal wordt zij terloops genoemd, als 'vrienden' Rens anno 1902 hebben wijsgemaakt, dat er

een anarchistische aanslag op hem zal worden gepleegd. In de geschiedenis van de Haagse joden vond ik een enkele keer de familienaam Hanau vermeld.³ Dat Jacques Karel wel bij haar familie logeert, blijkt hier en daar uit zijn correspondentie.⁴

Van de vader weten wij meer. De uitvoerigste informatie brengt een interview uit *De Vrijdagavond* van 1924. De dichter vertelt daar aan Edmond Visser:

'De afkomst speelt een grote rol. De over-overgrootvader (aldus naar Rens' gegevens) was hofbeambte aan het praalrijke hof van Lodewijk XVI. Hij was daar belast met het dam- en schaakspel, d.w.z. als edellieden of de koning zelf er lust in hadden, dan moest deze dignitaris met hen een spelletje schaak of dam spelen. Deze voorvader vertrok van Parijs naar Amsterdam, trouwde met een boerin uit Kralingen en ging naar Den Haag. Zijn grootvader had een kapperszaak en bediende Koning Willem III en zijn hof. De vader van Rensburg eindelijk, was drie jaren kappersleerling te Parijs en had het Franse type. Ofschoon hij geen artiest van professie was, was hij zeer artistiek: hij schilderde goed, componeerde een weinig, speelde goed piano en was een verdienstelijk dilettant-toneelspeler. Hij woonde op het Plein in Den Haag en ontving ook artiesten, o.a. de schilders Vermeer en de oude acteur Judels.'⁵

Inderdaad kan worden vastgesteld, dat vader Rensburg coiffeur is geweest van de Franse Opera, van H.H. M.M. de koning en koningin der Nederlanden en bovendien lid van de Academie van industrie te Parijs.

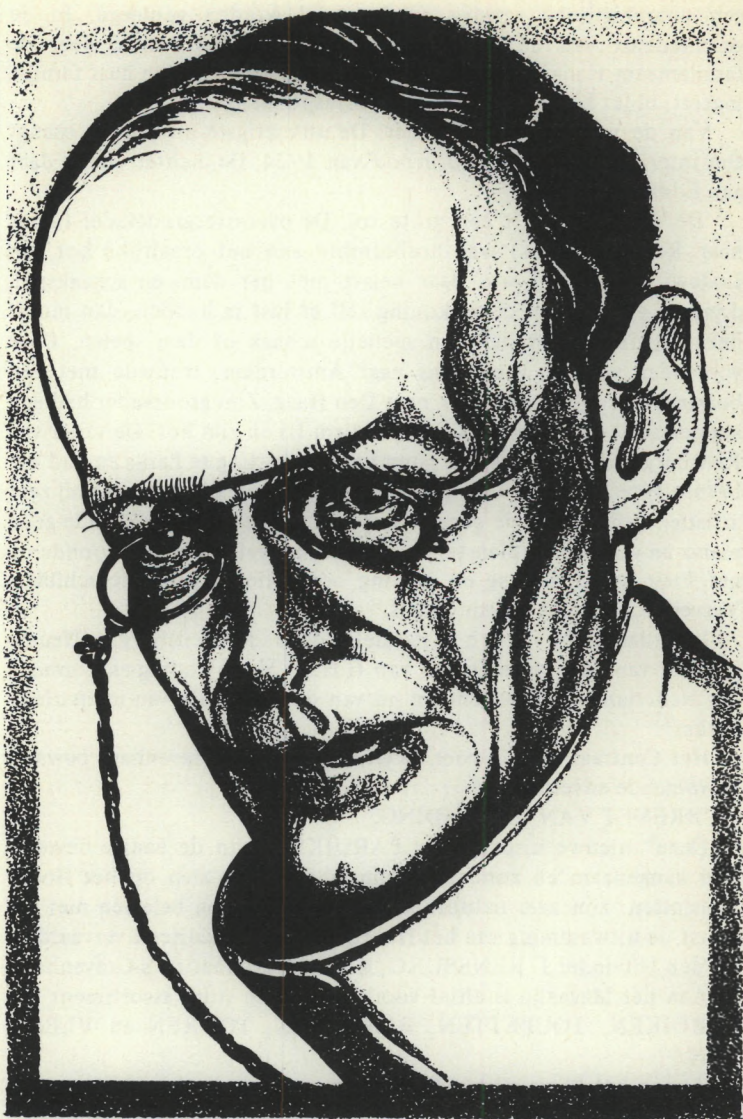
Het Centraal Bureau voor de Genealogie te 's-Gravenhage bewaart de volgende advertentie:

'BREVET VAN UITVINDING,

Deze⁶ nieuwe uitgevonden PARUIKEN, zijn de eenige dewelke zeer aangenaam en zonder de minste drukking zich op het Hoofd vastsluiten, zijn zeer natuurlijk, ligt en luchtig, en beletten niet het minst de uitwaseming van het Hoofd, worden uitsluitend vervaardigd bij den Uitvinder J. RENSBURG, Korte Houtstraat te 's-Gravenhage.

Aan het Magazijn is altijd voorhanden, een ruim assortiment van PARUIKEN, TOUPETTEN, BANDEAUX, TOUREN en VLECHTEN.'

Annex het kappersbedrijf dreef de oude een zaak in bijouetterieën en modes, een gangbare combinatie, die aanvankelijk ook resultaten moet hebben opgeleverd en waarvoor hij — artistiek van aard — zeer zeker de nodige kwaliteiten bezat. Maar juist die overmaat aan talenten zat hem in de zakelijke sector dwars. Dat hier de oorzaak zou kunnen liggen van het faillissement van de Haagse firma, lijkt niet onmogelijk. Vast staat, dat de familie zich om economische



Portret door Elias Smalhout (1889-1939), vooral bekend als illustrator van De Vrijdagavond, een joods weekblad, dat van 1924-1932 verscheen. Zie het nummer van 3-10-1924, pagina 28.

redenen zag gedwongen de residentie te verlaten en naar Amsterdam te verhuizen, alwaar zij zich op 7 mei 1886 in de Leidsestraat vestigde.⁷

De vroege Haagse jeugd van onze held vertoont alle kenmerken van een normale burgerlijke opvoeding. De kinderen groeiden op in een gezin temidden van familie en vrienden uit diverse lagen van de maatschappij. Internationale contacten van de vader droegen ertoe bij, dat ook Jacques al vroeg gewend raakte aan het converseren in vreemde talen, het Frans vooral. Er werd zorg besteed aan de educatie. Vrienden als d'Oliveira en Premssela roemen later zijn uitstekende manieren en spreken van een voorname inslag in zijn gehele optreden.

Heel veel worden wij van deze kinderjaren echter niet gewaar. Slechts eenmaal – voorzover wij konden nagaan – spreekt hij over zijn oorspronkelijke ouderlijke huis. Dat is in *De Vrije Gedachte*, het officieel orgaan van 'De Dageraad', aan het begin van een serie artikelen *Over het geloof aan wonderen*.⁸

'Uit mijn kinderjaren herinner ik mij, dat ruim zestig jaar geleden de kamers in mijn ouderlijk huis verlicht werden door zoogen. carcclampen, de destijds up to date verbeterde olielampen, terwijl de toen nog niet lang in algemeen gebruik genomen waskaarsen bij feestverlichting van de door de gezeten burgerlui, toen genaamde goeie of zit-kamer – tegenwoordig salon geheeten – dienst deden.'

'De tijd, waarvan ik spreek, was ook die, waarin ons land de trekschuit en de diligence de vervoersmiddelen waren. De eerste spoorlijn in Nederland, van Amsterdam naar Haarlem, was toch eerst 20 September 1839 voor het verkeer geopend en enkele jaren later tot Den Haag en Rotterdam verlengd.

Als kind van vier of vijf jaar door mijn goeden grootvader, zeker zoowel voor zijn als voor mijn plezier medegenomen, heb ik mijne eerste reis per spoor van den Haag naar Rotterdam volbracht, in een 2de of 3de klasse waggon, die destijds niet van glazen ramen, maar slechts van zeiltjes voorzien waren'

Over de vroege Amsterdamse tijd vernemen we helemaal niets. In 1903 blijkt Maison Rensburg (Modes en Confectie / Weener Dameskleedermakerij) gevestigd op de Reguliersgracht. Een filiaal bevindt zich dan (aldus het forse brievenhoofd van de firma) op de 's-Gravelandscheweg te Hilversum. Bewijst dit dat de oude Rensburg eindelijk op enig succes mocht bogen? Gemakkelijk zal het allemaal niet zijn gegaan.

Dat de oudste zoon vader en moeder Rensburg al spoedig voor onoplosbare problemen stelde, bracht extra tsores met zich – én daarmee samenhangende extra uitgaven. Maar hoe zorgelijk het dan

ook soms in zaken mocht gaan, de ouders lieten niet na juist Jacques Karel alle kansen te bieden, die maar binnen zijn bereik zouden kunnen liggen.

In 1883 ingeschreven aan de Eerste H.B.S. te 's-Gravenhage⁹ ging deze in mei 1886 over naar de vierde klas van de Eerste Amsterdamse H.B.S. Van zijn tegelijk voor dezelfde klas opgegeven broeder Victor vermeldt het schoolarchief lapidair: 'Niet gekomen op (toelatings)examen.' Jacques Karel hield het aan de Keizersgracht vol tot 1888. Op de 26e maart van dat jaar (kort na z'n 18e) besloot 'de leerarenvergadering aan drie leerlingen van 5A, waaronder Rensburg, de raad te geven af te zien van het (eind)-examen'.¹⁰

Tegenover d'Oliveira suggereert hij later, dat hij zich 'op de H.B.S., ellendig gevoelt; kan met de Amsterdamsche jongens niet opschieten; zijn aanleg voor wiskunde en natuurwetenschap doet zich nog niet gelden. Een sentimenteel Heiniaansch ventje, fantast, overgevoelig en heel treurig'.¹¹

Het lag allemaal wat gecompliceerder. De Eerste Amsterdamse H.B.S. komt er altijd gunstig af in de biografieën van literaire topfiguren.¹² Dat het joodse jongetje hinder zou hebben ondervonden van het aan het eind der vorige eeuw zich in burgerlijke kringen wel manifesterende maatschappelijke antisemitisme ('risjes') lijkt twijfelachtig. Hij zelf spreekt daar niet over. De school telde vele joodse leerlingen.¹³ Met een enkele daarvan, A.A.C. Belinfante, sluit hij vriendschap voor het leven.

Eerder moeten wij vaststellen, dat deze school evenmin aansloot bij zijn ongeremde fantasiewereld, als de beproefde opleiders en opleidingsinstituten, die in zijn biografie even later opdagen. Van meet af aan was in dit geval sprake van een pathologische uitmiddelpuntigheid, die al gauw in volstreekte onaanangepastheid zou resulteren. Hiertegen was geen pedagogisch kruid gewassen. Op een kalenderblaadje — maart 1923 — laat hij onder zijn portret als facetten van zijn puberteit afdrukken: 'Een door financiële omstandigheden vaak moeilijke jeugd. Het gewone schoolonderwijs droeg voor hem weinig vrucht, daarentegen ontwikkelde hij zijn geest door lectuur en uitgebreide zelfstudie. Verhuisde op 16-jarige leeftijd naar Amsterdam.' Zo ongeveer lag het wel, maar over de volgorde en de innerlijke samenhang valt te twisten.

Ten behoeve van de overzichtelijkheid registreren wij dan nog de mislukte poging tot het Staatsexamen, waartoe de ouders dr. M.B. Mendes da Costa inschakelden, door Rens in zijn correspondentie met Willem Kloos als zijn leermeester genoemd.¹⁴ Van academische studie uitgesloten, deed hij een poging de akte Middelbaar-Duits te halen, die eveneens mislukte.¹⁵ Waarom nu weer geen Frans zijn wij

geneigd te vragen. De taal die deze francofiel zo voortreffelijk beheerste. Ja, waarom ...

NÉVROSE

Maar examens blijven aan de buitenkant! Wat weten wij van de ontwikkeling van zijn innerlijk gedurende deze jaren van groei? Meer dan de argeloze onderzoeker zou verwachten. Want Rens bewaarde hardnekkig en bij het zien van zijn nalatenschap vragen wij ons onwillekeurig af hoe deze zwerver die een onmogelijk aantal adressen heeft versleten en die normaliter in hokken huisde, het toch maar steeds weer heeft klaargespeeld dat alles mee te slepen. Afgezien nog van het wonder apart, dat deze papieren warwinkel de oorlog overleefde.

Twee jeugdcorrespondenties openbaren het een en ander van zijn gecompliceerde evolutie gedurende het fin de siècle: de briefwisseling met de reeds genoemde Ary Belinfante en die met een zekere Arthur K.

Schoolmakker A.A.C. Belinfante was sedert de jaren '80 Rens' vriend. Daarbij moet het ons niet verbazen, dat de keurig geschreven briefconcepten (Rens bewaarde naar verhouding veel concepten) bijna uitsluitend ondoorzichtige conflictsituaties begeleiden en commentariëren, tot en met de wens met elkander op de vuist te gaan. Maar Ary Belinfante, een echte 'portegies', en Rens waren dan ook geheel aparte specimina van dat deel van het joodse ras, dat in Amsterdam was neergestreken.

In 1888 voor zijn eindexamen geslaagd (hij wel!) ging Belinfante (eveneens in 1870 geboren) medicijnen studeren. Niet tot het einde. Op zijn 21e besloot hij zich aan de muziek te wijden, geheel in de traditie van zijn Sefardische familie. Zijn vader Abraham was een bekend muziekpedagoog.¹

Ary (Aron van Abraham Cohen Belinfante)² studeerde onder Röntgen aan het Amsterdamse Conservatorium, waaraan hij later als leraar verbonden, piano en muziekgeschiedenis zou doceren. Een scherpzinnige, expansieve, hartstochtelijke Sefardische persoonlijkheid, die in 1905 een opgewonden boek over *Duwkracht* zou publiceren, dat mir nichts dir nichts de aantrekkingskracht van de aarde loochende. We raken al een beetje thuis in de natuurfilosofische achtergronden van de jonge dichter.

Want het was deze portugese jongeman, die op de schoolbanken en tijdens hun studentenjaren met 'Jaakie' (Rens' roepnaam uit die jaren) de gehele maatschappij en het totale wereldbeeld op de helling

wilde zetten. Rens bleef dat een leven lang doen met verwaarlozing van al het andere. Ary Belinfante ontwikkelde zich evenwichtiger, slaagde maatschappelijk als musicus en deed daarnaast artistiek rondom het Concertgebouw van zich horen. De eerste ten onzent, die in een bekend geworden serie, alle pianosonates van Beethoven bracht. Dezelfde, die in Nederland Regers monumentale Bach-varianties introduceerde.³

'Jaakie' bleef steken in de puberteit. Waarom dat alles zo moest gaan komt ook na bestudering van het bronnenmateriaal niet helemaal uit de grondverf. Misschien had een psychiater in een vroeg stadium hier corrigerend kunnen werken. Dat van het inschakelen van een medicus sprake is geweest, kan blijken uit het opduiken van de naam van dr. Rijnberk in verband met het vermelden van 'vooral die angsten en van veel verdriet' Een citaat, dat ons nu brengt tot de correspondentie Rensburg-Belinfante, waarvan het schrijven d.d. 1-1-1894 aldus inzet:

'Ary, Omdat het Nieuwjaar is zal ik mijn ongeneeselijke scriptomanie beperken tot vier kantjes. Nou dan: ik wensch je primo, quarto en duodecimo: een betere vrouw, veel voorspoed met Huug — en als we nooit meer in een betere verhouding komen dan de vroegere en de bestaande — een betere vriend en verder veel succes met je opvoeding van groote en kleine menschen tot zelfstandige wezens. Wat mij betreft kun je het jaar met een goede daad instellen door aan deze névrosé van dit moede fin-des-siècles-geslacht — denk aan de aanstaande gekkennummer-chronologie op het ganzenbord van de eeuwigheid! — op een bepaald punt rust te geven.

.....
Wat betreft het afgeloopen jaar: Ik ben veel sterker geworden, heb zelden hoofdpijn, meer geld, minder looplust, meer ernst, geduld en een betere studiekop en ben op litterair en cultuur-historisch gebied vruchtbaarder dan ooit.

Ik heb allerlei plannen b.v. tot een drama van gedoopte Russische Joden⁴ die deelnemen aan een nihilistische samenzwering, een ander drama, de Commune, in het genre van de Wevers enz. Behalve andere gedichten heb ik half een reeks van sonnetten voltooid, mystiek, meneer, en met Middeleeuwsche woordvormen, een Wagnérie getiteld: Lohengrin. Als ik dat ding af heb, zal je er van staan te kijken. Nu weet ik ook hoe in hoofdzaak het slot van den kamp moet worden eener moderne Werther-figuur — je kent dat voornemen tot het maken van een would-be-hervormersroman — als ik in staat ben die figuur te scheppen moet hij sluiten op godsdienstig gebied, op het begrip oneindig en op economisch: op de staatsidee en in de politiek op de hypnotische kracht van het nihilisme. Maar voor ik

dat kan moet ik heel wat would-be-hervormers in verschillende richtingen kennen Ik ben veel degelijker gaan bedenken, wat ik toch eigenlijk kon in plaats van wat ik "wel ereis zou kunnen". Voor jou doet het me een dol groot plezier, dat wanneer ik in nog meer genres me van dät kaliber toon, ik onder de litteratoren een niet te versmaden plaats zal innemen. Dan heb je de voldoening, al groeit er uit "Jaakie" geen Goethe of Zola, misschien wel een Heine of Turgéniew voor den dag komt. En werkelijk heb ik met die twee èn als jong auteur èn in mijn doen en laten aanrakingspunten

In grote lijnen portretteren zulke volzinnen een geëxalteerde neuroticus uit het fin de siècle. Maar op zichzelf behoeft dat nog niet te verontrusten. Het is de sfeer van die hyper-sensitieve generatie die overheerst: chaotisch, tomeloos-ongeremd, pathologisch onzeker.

Een later schrijven⁵ accentueert dit nog. Hij spreekt uitvoerig over zijn gezondheid:

'Over het algemeen: èn in gezondheid, in werkkraft, in beter opstaan — in de laatste koude dagen echter niet [de brief is gedateerd: 31-12-1895] — in wijze van studeeren, in vruchtbaarheid op litterair en cultuurhistorisch gebied, in meerdere maatschappelijkheid ben ik door het verdwijnen van al die angsten en van veel verdriet zeer vooruitgegaan en hoop het te blijven doen tot ik 26 jaar d.w.z. volwassen ben. Eerst dān ben ik volgens dr. Rijnberk man. Behalve de dure triomf van mijn legende: van de schoonheid, de zekerheid, het genre: gedichten in proza meester te worden, heb ik half een mystische sonnettencyclus voltooid, maar zoó als je er nog nooit een hebt gelezen'

De reacties van Ary brengen in elk geval ontnuchtering. Zo wordt in een schrijven van 17 juli 1897 met 'Jaakie' de vloer aangeveegd. Belinfante blijkt niet het geloof in Rensburgs genialiteit te kunnen opbrengen en geeft van zijn opvattingen ongewoon scherp en kil akte. Het staat intussen vast, dat deze relatie tegen zulke harde confrontaties bestand was. Nog in 1921 draagt de dichter Cantiek I van zijn *Faust* op 'aan mijn hooggeachten Vriend en Leermeester A.A.C. Belinfante, den Schrijver van De Duwkracht-Theorie'.⁶

Als drie jaar later Ary sterft brengt Rensburg aan diens graf (op Zorgvlied — niet op Ouderkerk) een bewogen laatste groet 'aan mijn oud-schoolkameraad, jarenlang mijn besten vriend'.⁷

Belinfantes doldrieste theorieën bleven in zijn geheugen hangen. Een jaar voor diens dood had Rens in *Wereldbouw* openlijk erkend:

'Eerst het verschijnen van De Duwkracht van A.A.C. Belinfante, die in zijn theorie het bestaan ontkent van de z.g. aantrekkingskracht en daarvoor in de plaats stelt: etherdruk van boven af, die hiermee de hele Natuurwetenschap onderste boven keert en dus indirecte

hele Samenleving, deed die nieuwe richting bij mij rijpen.'⁸

De schrijver meende zoiets doodernstig. Hij 'donderde' een leven lang alles om: de Maatschappij, de Taalwetenschap, maar niet minder de Techniek en de Natuurwetenschappen — alsof hij op het zolderkamertje in de Leidsestraat was blijven zitten 'hochstaplen'. Hoe vaak zou hij erkende fysici niet uitleggen wat er aan hun wetenschap haperde of ingenieurs haarfijn uit de doeken doen hoe naar zijn mening een vliegtuig moest worden geconstrueerd. Een afrekening als Van Looy in *Gekken* bedoelde met eigen, innerlijke onzekerheden, was bij Rens ondenkbaar. Hij zou nooit relativëren, nooit groeien. Hij bleef de onvolwassene, die o zo gemakkelijk slachtoffer kon worden van kwaadwillenden, die met hem dolden en solden. Ary Belinfante mocht hem dan van tijd tot tijd epistolair afdrogen, die meende het stellig goed. Wat kon er niet gebeuren als deze naïeveling in handen viel van gewetenloze plaaggeesten. Wij naderen de tweede correspondentie uit die jaren, die met Arthur K.

Wat de achternaam van K is geweest, hebben wij niet kunnen ontdekken. Wij weten van hem, dat hij een zeer bereisd zakenman moet zijn geweest. Ook Rens en diens vader noemen hem niet anders: K. Deze brieven confronteren ons in de vroege jaren der eeuw reeds met een J.K. Rensburg, die de risee was van het Amsterdamse koffiehuis.

H.P.L. Wiessing vertelt in zijn *Bewegend Portret*:

'In dit café [Panopticum] dan kwam, behalve de echt-Amsterdamse, door-en-door burgerlijke burgerij, ook de intelligentsia graag. Kort vóór 1890 heeft daar bijvoorbeeld Herman Gorter, naar Wiedijk nog wist, veel zitten schrijven, onder meer het grootste deel van zijn "Mei". Later, een paar jaar na de eeuwwisseling, toen Speenhof — nog marinier — er voor het eerst zijn levensliedjes in het openbaar ging zingen, groeften met een of twee vrienden van Speenhof anderen samen en zo ontstond een zoveelste vaste intellectuelen-tafeltje. Daaraan zaten, met Piet Wiedijk, de oudste van mijn twee broers (mr C.A., toen nog student); Rud. Triebels, een tijdlang Van der Goes' politieke schildknaap, broer van die Maurits, die met Theo van der Waerden twee jaar voordat het aan de Amsterdamse universiteit uitbrak het socialisme onder de Delftse studenten propageerde; de niet zonder een tikje aanstellerij, door plechtig gerekt gezwijg aan de borreltafel zich Kloosiaans gedragende Arthur van Schendel, kort tevoren door "Drogon" bekend geworden; de latere dichter van "Japanse Verzen" J.K. Rensburg, die om zijn bovenastrale fantasieën in dit milieu op delicate wijze in het ootje is genomen (later helaas door anderen op stuitende ondelicate manier!)'⁹

Mededelingen, die een ongezochte inleiding vormen tot een correspondentie (1902/03), waarin achtergronden worden geopenbaard van latere Rens-verhalen. Uit Den Haag schrijft hij d.d. 21-9-1902:

‘Arthur, Mijn ll. briefkaart zal je om zijn kortheid bevreemd hebben. Welnu, je moet weten dat je ll. brief eerst vanmiddag door mij werd gevonden, daar mijn huisgenoten di in den groten koffer hebben opgestuurd naar Den Haag

Wat Triebels schijnt uitgehaald te hebben, moet niet meer of minder wezen dan een verdomd gemene ploertenstreek. Wat de oorzaak echter er van is, dat hij zelfs jou wist te misleiden en wat hem er toe voerde zulk een plan uit te spinnen, begrijp ik niet. Beter dan toe te geven aan mijn eerst opkomende woedende drift, is de kwestie bedaald te onderzoeken. Je begrijpt, dat ik Kees direkt op de hoogte zal stellen, en Saks voor zijn optreden in deze veel verplicht ben’

Maar dan:

‘Zeer in vertrouwen deel ik je mede, dat voor mij de Bruid, de Vrouw, di voor mij de inkarnaatsi zal zijn van Israël, Frankrijk en de Mensheid in aantocht schijnt te zijn. Zekerheid heb ik nog niet. Maar door een toevallige samenloop van omstandigheden ben ik nog niet direkt, maar indirekt in relaatsi met een zekere juffrouw Esther Salmon te Parijs Jodin en Française, di het hele proces Dreyfus heeft bijgewoond te Rennes, di een sexueel-rein man zoekt, zeer ontwikkeld is en onder voogdij van een oom en di 30 à 40 miljoen rijk moet wezen. Nu is juist de grote bruidsschat, di ze meekrijgt voor mij een bezwaar. Daarentegen weet ik al, dat zij van haar kant geen geldman zoekt, doch een artist. Hoe je uit mijn vorige brief kon opmaken, dat ik al enig bepaald plan had van dien aard begrijp ik niet

Is Rens compleet gek geworden? Angstpsychotische fragmenten van een ander concept laten zien hoe hij reageert op brieven, die hem hebben wijsgemaakt, dat er een anarchistische aanslag op hem zal worden gepleegd. Warrige, ellenlange zinsneden vol doorhalingen en verschrijvingen:

‘Nu is de great attraction voor alle anarchisten van de daad het martelaarschap. En dat maakt ze krankzinnig. Als ze het echter aan mij proberen te verdienen is idere kans verkeken. In de eerste plaats voel ik me te goed beschermd om aan mijn naderend einde te kunnen geloven, ten tweede zal ik ze op de volgende wijze dwingen tot het inzicht, dat, indien zelfs een moord tot zekere grens op anderen te begrijpen maar steeds afkeurenswaardig is, zulk een staan naar mijn leven niets anders is, dan een verregaande laaghartige

jezuïtenstreek. Want terroristen zijn progressive jezuïten, anders niets. Binnen kort krijg je van mij een brief, in het frans gesreven, waarin ik di dwazen en névrosés de waarheid zal zeggen. Maar gelijktijdig gaat daarvan een kopi naar een van mijn kennissen, gesteld in dezelfde taal. En mochten ze mij treffen, dan zal tot mijn laatste wilsbeschikkingen behoren, dat deze kopi in een frans blad word gepubliceerd en ook in andere landen. Ik kan aan geen enkel staatshoofd vragen ze grati te geven'

Uit de reacties van K. blijkt geraffineerde opzet. Hij is ook zelf – naar zijn zeggen – mikpunt der anarchisten.

'Wijt het niet aan gemis van belangstelling [aldus diens schrijven van 25-4-1903, met het dure brievenhoofd van Krasnapolsky Amsterdam] dat ik in gebreke gebleven ben iets van mij te doen hooren. Een oogziekte veroorzaakt door een ontploffing waar ik in Marseille aan bloot gesteld was, belette mij iets te doen. En ook thans kost het mij moeite te schrijven. Ik verzoek je daarom de slordigheid van deze brief te excuseeren. Met groote ingenomenheid las ik je respect. brieven, waaruit mij een zoo opgeruimde geest tegemoet zwaaide. 't Spijt mij dat ik deze opgeruimdheid niet deelen kan, verscheurd als mijn hart is bij het aanschouwen der ruïne van het zoo jarenlang met moeite en opoffering opgetrokken gebouw der vakbeweging. Wat een désastre! Wat een ontgoocheling!'

K. doet zich voor als een man, begaan met de maatschappij en haar problematiek. Hij suggereert in die dagen van de spoorwegstakingen zijn vriend contact op te nemen met de Frederik van Eeden van Walden. Rens, zo laat hij doorschemeren, is typisch de man die aan de toppen van Nederland invloed moet uitoefenen ten goede. Zeker als hij daarstraks over de nodige miljoenen zal beschikken.

'Doch laat ik je niet langer vervelen met mijn verdriet, en laat ik je schrijven over je verheugenis, je Esther ... In ieder geval raad ik je doe geen stap of schrijf geen brief zonder mij eerst geraadpleegd te hebben ... En jij blijft vreemd voor haar tot zij jou het sein geeft ...'

De figuur van Esther heeft in het leven van de arme dichter tot vrij laat rondgespookt. Er doen verhalen de ronde, dat 'vrienden' hem naar Parijs hebben laten komen om zijn bruid in levenden lijve te ontmoeten. In een praalkoets zou men Rens van Gare du Nord regelrecht naar een bordeel op Montmartre hebben gevoerd. Diverse apocriefe versies van zulke legenden, in steeds sterkere bewoordingen, circuleerden in de jaren '20 rondom het Leidseplein.

Al zulke verhalen overwoekerden tenslotte het gehele levensbeeld van een man, die meer in zijn mars had dan velen zijner bespotters wilden vermoeden.

AUTEUR

Want uit alle vernederingen kwam de 'névrosé' op de een of andere wijze springlevend tevoorschijn. Een pathologisch geval, dat wel. Een maatschappelijke mislukkelling en als zodanig al vroeg exemplarisch, maar die al even vroeg overkwam als een zonderling van singuliere makelij, een onverstoorbare: J.K. Rensburg. Auteur, gelijk het keurige, burgerlijke visitekaartje vermeldt, waarvan ik er bosjes aantrof in zijn nalatenschap.



Het visistekaartje.

Maar wat stelt dat voor. En als je dat zelf al op je kaartje laat drukken, hoe leg je het aan, dat anderen je met deze begeerde status vereenzelvigen.

Hij heeft het gepresteerd, maar vraag niet onder welke deplorabele omstandigheden. In een concept-brief aan een vrouw, die hij 29-8-1934 in opperste verwarring schrijft, dat hij niet met haar wil trouwen, heet het plotseling: 'Ook met braafheid — Greet — kom je tegen de laagheid van vele individuen niet op. Daarvoor zijn ze juist door hun laagheid te sterk! Dat weet ik bij ervaring.'¹

Bittere conclusie van een stakker, die omstreeks 1900 ook nog de kost moest gaan verdienen. Als wat eigenlijk? Als auteur? Dat was toen al zeer moeilijk. Zijn gehele omgeving hield het hart vast. Wat snapte deze simpele ziel van financiële realiteiten?

Hij die droomde van een bruid met zo'n slordige 30 à 40 miljoen en in een brief aan Arthur K. langs zijn neus weg aan het papier toevertrouwt:

'Ze is de dochter van een schatrijk bankier. Als ik nu tegenover haar inkomen weldra van mijn kant een jaarliks revenu kan stellen, dat daaraan gelijk is, dan heb ik tegen het huwelijk geen principiëel bezwaar, voor mij persoonlijk altans. Nu kan ik me misschien door mijn Evoluutsi-Teori in het frans te publiceren en door bemiddeling van de franse Regering wellicht een jaarliks inkomen verschaffen, waardoor ik in staat ben de dame in kwestie naar haar stand te onderhouden en dan heb ik er niets tegen. Ik heb me zelfs nooijt voorgesteld een rijk meisje te nemen, want alleen onder bovengenoemde voorwaarden ben ik tot zulk een huwelijk bereid'²

Infantiele dagdromen die hij niet scheiden kon van een werkelijkheid, die al spoedig beheerst werd door de banale strijd om het allernaakste bestaan. Voorlopig begon hij (in de jaren tussen 1898 en 1904) in Den Haag. Verlangde hij terug naar zijn onbezorgde jeugd, toen zijn droomwereld hem nog zonder al te veel risico's kon isoleren? Eenmaal schrijft hij (9-12-1925) aan Maurits Wagenvoort: 'Wanneer de omstandigheden anders waren, zou ik gaarne nog een dagje in Den Haag, waar ik de eerste 15 jaar van mijn leven woonde en waar ik dolgraag ben, willen verblijven.'³

In de residentie beschikte hij omstreeks 1900 in elk geval nog over kruiwagens, die hem in een of ander baantje schoven bij het *'s-Gravenhaagsch Nieuws- en Advertentieblad*, waaraan hij verbonden bleef tot mei 1904. 'Ik verdien nu zeker mijn brood' — aldus aan Arthur K. — 'want de redakteur is over mij tevreden.'

Zijn naam trof ik in de jaargangen overigens niet aan. Hij zal als verslaggever werkzaam zijn geweest. Onder zijn niveau, het fatum van zijn leven. Toekomstperspectieven zaten er sowieso niet in; want het *Nieuws- en Advertentieblad* ging naar de knoppen. Rens zag zich weer eens geconfronteerd met de onbenullige obstakels in de levenspraktijk van alledag.

En hoe moet die overgang van de 19e naar de 20e eeuw juist deze visionaire dichterlijke figuur in de wereldwijde sector hebben bewogen. Een fin de siècle-type, zoals Nederland er weinigen heeft gekend. Die het eind der eeuw hoogst persoonlijk onderging. Die door alle ismen heen de grote waarheid wilde vinden: Anarchisme, Socialisme, Clericalisme, Antisemitisme Die omstreeks 1894 het strijdperk binnentrad van de Nederlandse Letteren, waarin *De Nieuwe Gids* ('l'art pour l'art') reeds plaats had gemaakt voor zijn opvolger. Hetzelfde jaar, dat de SDAP werd opgericht, afrekenende met het anarchisme, maar tot 1903 (1909) worstelende met het marxisme, gepredikt — en hoe — door dichters als Herman Gorter, over wiens poëzie Rens in 1903 een uitvoerige studie schreef, die in manuscript bewaard bleef.⁴ 1894, het jaar van de grote kiesrecht-

strijd tussen Takkianen en anti-Takkianen. Gecompliceerder jaar heeft de Nederlandse maatschappij nauwelijks gekend.

In internationale kontekst het jaar van de uitmoording der nihilisten door de Russische regering, waarover de dichter later in zijn *Faust* spreekt.⁵ Het beginjaar van de Dreyfus-affaire, waarin hij mocht meespelen, terzijde dan in de practical joke van Arthur. Speciaal deze affaire komt in de *Faust* aan de orde: 'En gelijktijdig kruisigt zij in Dreyfus, een Fransman en Jood, de Napoleontise en de Israëlietiese Idee van Wereld-Eenheid en geeft daarmee den stoot tot een felle aksie tegen het clericalisme.'⁶

Uitvoerig handelt daarover een brief aan Van Deyssel (18-4-1901), aan wie Rens poëzie heeft gezonden voor het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*:

'WelEdele Heer,

Naar ik op de drukproef zi, hebt U twe van de gedichten, di ik U ter plaatsing aanbod, niet willen opnemen. Ik vermoed, dat ze U niet bevilen in de zelfde mate als de anderen of dat U geen ruimte genoeg er voor over had. Nu heb ik onder het laatste gedicht een toelichting gezet, omdat het publiek, dat altijd zeer slecht leest, dit kan begrijpen en ook de titel gewijzigd. Het heet nu: Nouvelle Ere in aansluiting bij de namen: Fin de Siècle en Fin d'Eres. Het gedicht getiteld Parijs kan desnoods geheel vervallen, maar zo mogelijk zag ik gaarne tegelijk met deze groep geplaatst het sonnet: De Franse Republiek, omdat hierin twee sociale groepen worden behandeld: De Joden en de Fransen kampend tegen de Middeneeuws clericaal-militaire macht van Rome en de nationalisten. Ik laat op de volgende bladzijden dit gedicht volgen in zijn oude en niwe vorm. Want er komen een paar zinswendingen in, di ik er lelik vind bij nadere beschouwing. Nu is het wel waar, dat de Dreyfus-zaak tijdelik in de doofpot is, maar ook nù nog boet hij voor de misdaden van de plutokraatsi onder de Joden, want hij heeft graatsi en geen vrijspraak — althans volgens het vonnis van de Krijgsraad — gekregen voor een misdaad, di hij naar mijn vaste overtuiging niet heeft begaan.'⁷

Maar dit is al literaire correspondentie met een reële (nou ja) ondertoon. Want zijn poëzie wordt geplaatst en zijn brieven of briefkaarten worden beantwoord. Door niemand minder dan Karel Thijm. Lag er dan toch een perspectief in het verschiet?

Het was een roezige, rommelige, maar inspirerende epoeche, waarin hij de weg moest vinden. Tussen wat Rens allemaal wilde en het domein van 'de' literatuur was allang een gecompliceerde maatschappij zichtbaar geworden. Kapitaal en arbeid bestreden elkander op leven en dood. De hele wereld raakte op drift: de spoorwegstakingen van 1903; de revisie van Dreyfus; de pogroms van

Kisjinev; de imperialistische oorlogen, waarmee Nederland niet alleen zijdelings-emotioneel betrokken was (Boerenoorlog), maar ook meer direct (de Oost). De Russisch-Japanse Oorlog van 1904/05, mèt de onverwachte overwinning van de verre Aziaten, waarmee Rens zich — als jood — verwant voelde. Het overweldigde hem. Alles wilde hij weten van dit geheimzinnige leven met zijn slechts schijnbaar ondoorgrondelijke diepten. En waarom niet! Omdat hij een névrosé was, geen eindexamen had gedaan, geen diploma's of titels had verworven?

Hij was dialectisch genoeg geschoold om zijn tekorten als een voordeel te ondervinden. Hoeveel gesjeesden kende hij niet in Amsterdam? De jonge arbeidersbeweging pilde ervan uit. Om zulke kleinigheden iemand scheef aankijken? Eenmaal aan dit buitenmaatschappelijke criterium gewend, zal hij er een stimulans aan hebben ontleend.

Door geen diploma's gehinderd, evenmin door academische opleidingsmanoeuvres in één bepaalde denkrichting gestuwd, doorbrak een vrije vogel de conventionele schemata van geest en wetenschap, las bergen papier, studeerde, vorste, trachtte te verwerken en te combineren. Steeds intensiever maar ook steeds meer oncontroleerbaar. Een dilettant, een autodidact, een veel-weter, een veelvraat, die naar lijnen bleef zoeken in de wirwar van allerlei, spoedig vooral occulte wetenschappen, die toen 'in' waren. Een verdwaalde encyclopedist, zoals ze in Dageraadskringen meer voorkwamen. Maar onder dezulken wel een uitzonderlijke? Beschikte hij in aanleg inderdaad over gaven? Speciaal dan literaire?

1903

Niet zelden opent historisch detail-onderzoek onverwachte perspectieven. Zo viel ons met betrekking tot Rensburg op, dat nagenoeg diens gehele literaire oeuvre in 1903 is verschenen. Een significant jaar, eerder door ons herkend als een piek bij uitstek in de produktie van joodse letterkundigen in Nederland.¹

Rensburg voegt zich in dit kader met zijn beide gedichtenbundels *Japane Verzen* en *Lohengrin*, doch speciaal met zijn joodse roman *Amsterdam Koningschap*. Drie letterkundige publikaties in elk geval binnen enkele maanden. Afgezien van de satirische *Sonnetten van Piet Lut* uit 1925, moeten wij concluderen, dat in de sedert 1903 hem resterende veertig jaren, van deze zo hoopvol gestarte publicist alleen nog het licht zagen de kleine poëtische cyclus *Sita* en *Faust*. Dit laatste werkje in feite een uitwerking van *Lohengrin* met

dezelfde ondertitels. Van het nimmer gepubliceerde poëtische zinnebeeldig blijspel *Van twee koningskinderen* verscheen in druk slechts een fragment in het Gedenkboek van *De Nieuwe Gids* (1910), onder de titel *Herderslied*.² Dat Rensburg in 1923 in *Wereldbouw* zijn lang geleden verschenen bundels liet herdrukken, bewijst dat hij ook zelf zijn poëtisch oeuvre al vroeg min of meer als afgesloten beschouwde. Andere romans dan *Koningschap* kwamen er evenmin. Ze werden ons wel in het vooruitzicht gesteld.

Zijn poëtisch debuut in gebundelde vorm kwam trouwens vrij laat. Als de *Japanse Verzen* verschijnen is hij 33 jaar oud. Weliswaar begon hij eerder in tijdschriften te publiceren, zoals wij ook uit het contact met Van Deyssel weten.³ Verscheidene pogingen om toegang te verkrijgen tot de grotere periodieken zullen trouwens zijn mislukt. Van één geval weten wij het uit en terna.

Zo stuurde hij eind december 1895 drie sonnetten naar het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Het begin van een bijna drie maanden slepende briefwisseling met Albert Verwey, die zonder resultaat bleef.⁴

Wat te zeggen van al zijn mislukte pogingen een uitgever bereid te vinden tot het experiment van een echte bundel.

Op 6 januari 1902 bericht hij Van Deyssel: 'Ik ben weer aan 't onderhandelen met twee uitgevers, zodat misschien al in Maart de bundels voor de glazen liggen, al heb ik nu ook nog dienaangaande geen absolute zekerheid.' 21 augustus 1902 schrijft hij, dat er kans bestaat dat hij op eigen kosten zijn debuut laat verschijnen. Vijf oktober blijkt hij voor de zoveelste keer 'getroffen door een financieel verlies', waardoor dit plan geen doorgang kan vinden en Van Deyssel rustig kan doorgaan met het publiceren van zijn verzen in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Maar op 12 januari 1903 is het eindelijk zo ver, want dan staat het vast, dat J. Pieterse, uitgever te Rotterdam, heeft besloten zich te wagen aan de pennevruchten van J.K. Rensburg.

Het moet een vreemde schutter zijn geweest, deze Johannis Aart (zich noemende: Johan) Pieterse, als zoon van een schoolhoofd 28 juni 1879 op Texel geboren. In 1903 dus nog een jonge man, die in de loop der jaren tal van beroepen zou uitoefenen. Het bevolkingsregister vermeldt hem als handelsreiziger, directeur van een verzekeringsbedrijf en journalist. Kortom: helemaal een figuur à la Rens.

Dat Pieterse in het Rotterdamse adresboek van 1904 niet meer wordt genoemd, kan bewijzen, dat zijn zaken dáár althans niet goed gingen. Er wordt gesproken over een faillissement. En dat gegeven past in de biografie van J.K. Rensburg. Voor de beide bundels had

hij nog twee keer f 100,— ontvangen; voor zijn roman niets.⁵

Bewaard gebleven correspondentie (ook uit de periode dat Pieterse zijn domein al naar Wageningen heeft verlegd) toont aan dat het contact Rens/uitgever niet zonder het gebruikelijke geharrewar is verlopen. De gelijkgestemdheid van beide opgewonden personages was daar waarborg voor. De hoofdmoot van de 'vertrouwelijke' dan wel 'zeer vertrouwelijke' epistels vormt het zakelijk verloop der edities, waarvan de dichter-romancier zich de 'gouden bergen uit zijn paradijzen had gedroomd. Het gaat uiteraard om lage bedragen, die Pieterse hem schuldig zou zijn, maar de toon laat niettemin hoog op. En de uitgever maar kalmeren: 'Foei wat bar. Denkt ge nu heusch, dat ge nog iets bij mij te goed hebt. Werkelijk niet. Voor 1 April zijn de commissien niet terug en dus? U begrijpt dat ik er dan niets van weet. En dan nu een kleine berekening', aldus een schrijven van 15-2-1904.

En die berekening komt erop neer, dat de drie uitgaven hem, Johan Pieterse, meer dan duizend gulden hebben gekost. Terwijl de verkoop van de beide bundels en de roman tezamen nog geen driehonderd gulden heeft opgeleverd. Touchant de verkoopcijfers, die aantonen, dat *Koningschap* met ruim driehonderd gulden de lijst aanvoert. Daarentegen maken *Lohengrin* (f 15,73) en *Japanse Verzen* (f 29,22) een povere indruk.

Ondanks dit nuchter cijfermateriaal blijkt de dichter niet overtuigd. De correspondentie blijft doorzeuren. Nu en dan wordt Pieterse echt boos, vooral wanneer hij merkt dat Rensburg intrigeert en anderen probeert in te schakelen. Zowel om Pieterse te controleren alsook om zichzelf van een steun in de rug te verzekeren.

'Ik begrijp U gedeeltelijk. U denkt dat ik onwillig ben en dat is toch heusch niet het geval. U schrijft dat ik U maar laat modderen, maar volstrekt niet. Alleen verzoek ik U vriendelijk deze zaak discreet te behandelen. De brief van Uw vader, die onze zaken niet kent, verwonderde mij dan ook zeer.' Aldus een schrijven van 1-5-1904.

Dat wij aan Rens' indiscretie een unieke brief van vader Rensburg danken, is voor ons echter een ongekend winstpunt:

'Amsterdam, 6-4-1903

Waarde Jacques,

Ingesloten de f 10,— die je vraagt. Daar Victor het je gaf is 't jou geld en kunt er mededoen wat je wilt. Toch breng ik je onder 't oog dat waar af gaat en niet bij komt heel spoedig op is — gebruik 't dus niet als hoog noodzakelijk. Wat nu je verder schrijven aangaat, weet ik je te vertellen dat Boekhandelaren zonder uitzondering alle nieuwe boeken slechts in commissie nemen, en die slechts betalen

wanneer zij de boeken verkocht hebben. Als zij dus verkocht zijn eerder niet weet je eerst of je tot een finantiëel resultaat komt of niet, het bestellen door boekhandelaars betekent dus niets. Overigens behoeft je mij nooit te vertellen wat je gelooft, denkt, of hoopt. Geloven, denken en hopen heeft voor mij volstrekt niet de minste waarde. Alleen effectieve resultaten, in dit geval als je mij zult kunnen schrijven — bijv. de eerste oplage van dit of dat boek van mij is verkocht en ik [heb] er zoovéél mede verdiend — dan zal mij dat in de eerste plaats voor jou genoeg doen. Alle brieven geloof, hoop, enz. betreffend kan je aan mijn adres wel sparen — ik vind het jammer voor de porto van zoo'n brief — terwijl het mij integendeel heel, heel, aangenaam zal zijn het bericht van een werkelijk goed resultaat te ontvangen.

Wat het sujet K betreft — daar ben jij niet tegen opgewassen — die verneukt je met je open oogen. Als 't voor mij niet zoo treurig was als jij mijn zoon niet waart dan zou ik mij half ziek lachen — dat zulk een ploert, een schóft, en al wat je daarbij nog wilt voegen het talent heeft een — ja een benaming die passend is kan ik niet vinden maar iemand die niet krankzinnig is — op den duur met succes op allerlei manieren te verneuken! ! ook hier weet ik geen andere uitdrukking voor. Doe mij dus het genoeg en schrijf mij ook daar s.v.p. nooit meer over, want ik maak mij er te kwaad om. Een oud spreekwoord zegt die niet hooren wil moet voelen. Jij hoort noch naar je vader, noch naar menschen die weten hoe er met je gedold wordt, ga je gang en blijf ten spot strekken tot dat je het zoo mogelijk eens voelt, en hierover basta. Je zijt meer als meerderjarig, je hebt mijn raad niet noodig en aangezien je, je er toch niet aan stoort verzoek ik je mij met geschrijf over dat en soortgelijke individuen niet meer te vervelen.

De groeten van je moeder en van je Vader.⁶

Pittig geformuleerd deze brief van een zakenman, die het nodige had geïnvesteerd in deze zoon, van wie iedereen in zijn klomp kon aanvoelen, dat er maatschappelijk niets inzat.

En ik hoor de oude in onvervalst joodse tongval mompelen: 'Mijn zoon de auteur.'

JAPANESE VERZEN

'O, o, o, wat zou U ons beiden willen gaan benadeelen en voornamelijk Uw eigen bundel. U schrijft me dat U de verschijning volgende week tegemoet ziet en heusch daar kan niets van komen. De usance, waarmee we wel degelijk rekening mee moeten houden

eischt dat een boek eerst de Boekhandel persoonlijk moet worden aangeboden, circulaires en advertenties gaan in een hoek. Nu ben ik 2 weken op reis, ik verkoop aardig van de verzen, en moet deze maand 't dik van de melk, Amsterdam, den Haag, Rotterdam, Utrecht, Groningen nog scheppen. Op 't gezicht koopt men. Ik heb een tijdelijk bandje bij me, doch als de chrysanth volgens uw teekening gemaakt klaar is stuur ik U een paar bandjes

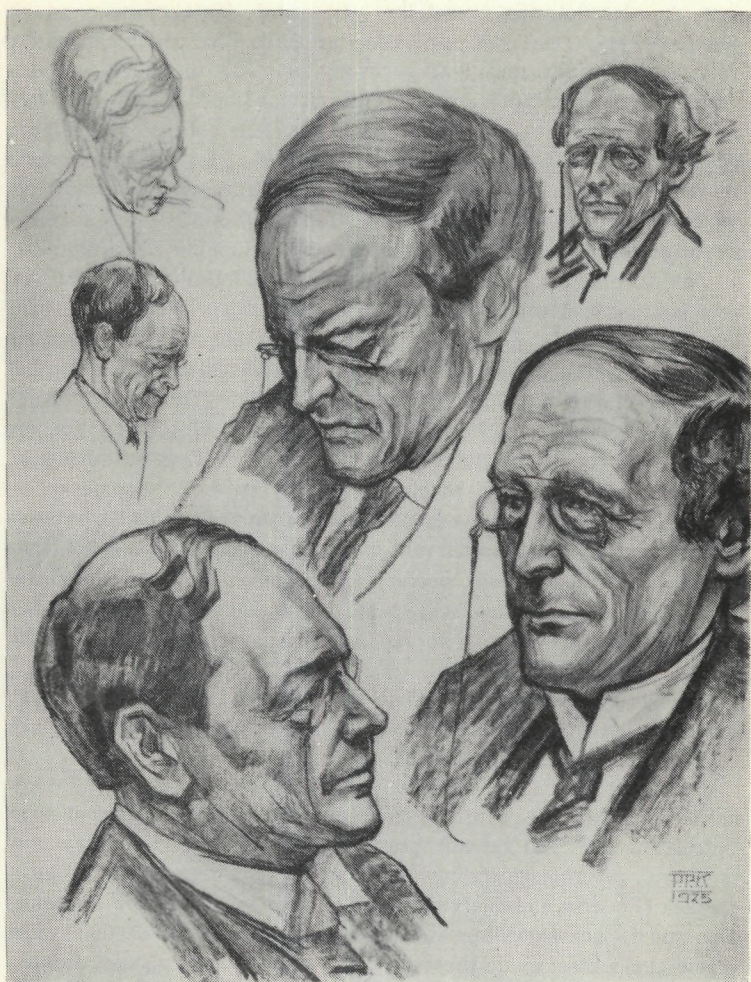
Geloof me, we hebben de Boekhandel noodig. De beste recensies doen niets als de Boekhandel 't niet voorhanden heeft, er worden zoo miniem weinig boeken om litteraire waarde gekocht en verzen gaan uitsluitend voor cadeau, met een heel heel enkele uitzondering. En geen Boekhandelaar koopt zonder te zien, of 't moet een geneeskundige brochure wezen'¹

Aldus over Rens' eersteling op 1 april (!) 1903, J. Pieterse, die iets moet hebben gezien in de eigenaardige gedichten, waarmee J.K. Rensburg zich richtte tot de Nederlandse lezer. En dat was alweer niet zo verwonderlijk. Exotische, Aziatische poëzie was omstreeks het begin der eeuw in de mode. De bewerkingen van Hans Bethge (doorgedrongen in de muziek van Mahler), van de all-round vertaler Otto Hauser en van zovele anderen, demonstrenen hoe de smaak van het Europese publiek zich destijds richtte op China en Japan. In diezelfde tijd van Jugendstil begon ook de bestudering van de culturen van dit Verre Oosten op gang te komen. Leiden werd een centrum van Aziatische taalbeoefening.²

Wie nu zou denken, dat Rensburg met ijver de studie der Japanse Letteren ter hand had genomen, komt bedrogen uit. Het is hier dat wij ons moeten verzetten tegen de andere zijde van de Rensburg-legende. Werd enerzijds zijn kwetsbare persoonlijkheid mikpunt van spotternijen, anderzijds werd al vroeg zijn 'ongebreidelde, fabelachtige' geleerdheid mateloos overtrokken. Nog na de Tweede Wereldoorlog beschrijft zijn vriend Martin J. Premsele hem 'als een man met onmiskenbaar groot taalgevoel', eraan toevoegende: 'Hij kende Sanskrit, Hebreeuws, Japans, Chinees en Russisch.'³

Laten we nuchter blijven. Rens was geen van de genoemde talen in het minst ook maar machtig. Hij heeft dit trouwens nooit geclaimd. Op het gebied van het Hebreeuws was hij analfabeet. Van enige studie van het Japans of het Chinees worden wij niets gewaar. Als hij met Edmond Visser spreekt over zijn relatie tot de *Japanse Verzen*, luidt het, dat hij zich in de Indo-Mongoolse cultuur vooral 'aan de hand van werken van Reed, een Engelsman en van Rein, een Duitser' had ingewerkt. Over taalstudie geen letter.⁴

Dat er een boek door hem over Japan zou zijn geschreven (in de correspondentie met Pieterse is over de uitgave daarvan even sprake)



Zes portretstudies door P.P. Koster, gepubliceerd in *Ons Eigen Tijdschrift*, uitg. C.J. van Houten, Weesp, april 1927, pagina 180. Zij illustreren het gedicht 'Wereld-Stad/Brandweer'. Pieter Paul Koster (signatuur: P.P.K.) tekende en interviewde graag artiesten. (Collectie Antiquariaat Putman, Amsterdam.)

heb ik niet kunnen vaststellen. Ik vond aantekeningen in de nalatenschap, veelal van oppervlakkige aard. Daaronder een ouderwets schoolcahier met wat gegevens over de uitspraak van het Japans. Een onderzoek in de archieven van de Leidse Universiteit leverde evenmin iets op. Een verhaal dat Rens colleges zou hebben gevolgd als auditor wordt nergens bevestigd. Ook daarover spreekt hij zelf nimmer.⁵ De dichter 'doet' alleen Japannerig om de aandacht te vestigen op het eigentijdse gebeuren: de door het imperialisme acuut geworden botsing tussen het Westen en het Verre Oosten.

Zelf formuleert hij bij de herdruk in 1923 (voor zijn doen wel zeer beknopt): 'Over de Japanse Verzen kan ik kort zijn. Ik beschrijf hierin, hoe in de periode van den aanleg der trans-continentele spoorwegen, de trans-siberiese en de trans-afrikaanse lijn, die van het Imperialisme, de botsing ontstond tussen de Aries-Semietiese cultuur van het Westen en de Indo-Mongoolse van het Oosten en hoe die botsing leid tot een politieke Wereld-Unie en een Wereld-Godsdienst. En het eerst had die botsing plaats — en ook het sterkst — tussen Amerika en Europa enerzijds en Japan anderzijds. Ik heb dan ook in den eersten bundel van de Japanse Verzen: Foeji-No-Hana (Violette Gouden Regen) weergegeven de geschiedenis van Japan tot in de Messiaanse of de Parijse Aera en in den tweeden: Kikoe-No-Hana (Chrysanthen), hoe de Japanse beschaving op mij persoonlijk inwerkte.'⁶

Geëngageerde politieke poëzie dus van een joods dichter, zoals een halve eeuw eerder Isaac da Costa had gepubliceerd; als deze ook hij gegrepen door de 'tekenen der tijden'.

Sprak dit alles aan? De theoloog S.H. Gorter vertelt in 1923, hoe anno 1903 in zijn gymnasiastenclub de noviteit *Japanse Verzen* indruk maakte. Dat zal ook best. Maar de officiële kritiek was niet daverend, zelfs als we afzien van Schartens onheuse aanval. Het grote publiek (Pieterse had daarvoor al gewaarschuwd) had nooit zoveel op met poëzie, gezwogen nog van zulke Japanse, waarvan de tekst extra ingewikkeld bleef en de thematiek ondanks (of dank zij) des dichters commentaar duister. Maar zoals Rensburg grootmoedig reeds op 4 augustus 1902 aan Van Deyssel schrijft: 'Geneert U je niet, want ik behoor tot di mensen, welke nooit kwaad worden, wanneer een ander iets niet vatten kan'⁷

Rens had nu eenmaal geen boodschap aan lyriek ins Blaue hinein.⁸ De lezer mocht gerust geïrriteerd worden door Foeji-No-Hana, Dzji-Pon-Koeé en andere Japanisterieën. Deze verzen waren bedoeld als een ernstig getuigenis over politieke items als Port-Arthur, het Pan-Mongolisme, het Shintoïsme en ga maar door.

Maar aan het slot mogen we uitblazen! Want waarheen zijn

fantasieën ons dan ook verplaatsen, in *Het oude lied* brengt hij ons veilig naar Patria terug:

'k Word in droom door harmonica-orgeling gestoord,
Waar 'Wilhelma' in spreekt 'van Nassouwe.'
Zo klein-vroom — en toch groot — psalmt het
zeevolk van boord
Tot den Heer als: 'schilt ende betrouwen.'
Weer wenkt westwaarts de Driekleur, 't Oranje
mij voort,
Waar langs Amsterdam d'IJ-wateren stouwen,
Waar door wolkwit en grijs toch het zonnetje gloort
Over Hollands wijd groenende gouwen.

Neen, in 't Rijk van de Rijzende Zon, de Chrysanth
Zal mij langer geen geisha meer pagen,
O, ik wou nu wel schouwen van ver uit het want
Naar het land, waar de tulplammen lajen,
In de velden bij 't blond, starend duin aan het
strand
Naar het land, waar de molentjes drajen!⁹

KONINGSCHAP

Eén roman heeft hij ons geschonken — maar een geheel aparte. Hij was het a priori niet van plan geweest. Wat hij zich al droomde van het dichterschap, bij literair proza had hij nooit (nooijt) stilgestaan. Maar ziehier. Op 21 januari 1901 schrijft hij aan Van Deyssel:

'Verder kan ik U mededelen, dat ik een plan heb ontworpen tot het srijven van een hele reeks romans en zonder famili-stamboom! waarop ik in dit geval maar het eerst als aap, aan een touwtje gehouden door Zola, zou moeten plaats nemen. Om U de waarheid te zeggen heb ik nog voor een paar weken niet geweten, dat ik voor romancier aanleg had tot ik plots zag — 't is tragies! — dat niet alleen de boze wereld, maar dat ik ook mijn eigen miskend! had. Mijn uitgever Becht heeft mij nl. gezegd: Srijf U eerst een roman, dan zal ik daarna Uw Japanse Verzen uitgeven. Ik zei hem toen, dat ik me daartoe niet in staat achtte en daarop stelde hij mij voor, dat ik me nu eens zou zetten voor een onverbiddelijk moeten en dat ik dit dan wel zou kunnen. En waarachtig: het gaat goed en nu wil ik een hele cyclus maken getiteld: Amsterdam; daar zullen o.a. in voorkomen: een boek getiteld: Groter Holland (de Oorlog in Z.

Afrika) — en ik heb plan daarvoor na de oorlog naar Afrika een tijd lang te gaan —, De Sociaal-Democraten d.i. de hele strijd van de socialisten hier te landen tot op heden, en ook: De Tachtigers een roman over de Niwe Gids-generaatsi. Mijn plan is hierbij niet à la Paap op ploertige manier te spekuleren op de kwaad-denkerij en de kwaadsprekerij van het grote publiek, maar in den cyclus te laten zien de groep van Holland ook in literaire richting.¹

Dat hij behoefte heeft zich af te zetten tegen Willem Paap zal niet alleen bedoeld zijn tegen de schrijver van *Vincent Haman*, maar vooral ook van *Jeanne Collette*, de sleutelroman over A.C. Wertheim. Want — zoals daarstraks zal blijken — het is Rens' bedoeling geweest in zijn eigen roman op te treden als kampioen van het Amsterdamse jodendom.²

In 1903 bracht Pieterse, keurig uitgevoerd in oranje band, met in zwarte opdruk de Hoge Sluis en op de achtergrond het Paleis van Volksvlijt (een hommage aan Samuel Sarphati!), de roman *Amsterdam Koningschap*, bedoeld als eerste van een cyclus, zoals wij al weten.

'De roman *Koningschap* wil ik doen volgen door een gehele reeks onder den hoofd-titel *Amsterdam* en deze door een niwe Cyclus: *Parijs*. De eerste seri zal lopen van 1878 à 1880 tot en met den internaatsionalen en tevens niwen anglo-afrikaansen oorlog, di ik in een niet verre toekomst verwacht. Als het grote keerpunt tussen de beide helften van dat tijdperk, de Eind-Eewse en de Eind-Erise periode, waarin wij nu leven, koos ik de Dreyfus-zaak. Tot wetenschappelijk materiaal dinen hier niet slechts de verschijnselen der erfelijkheid gelijk Zola in zijn *Rougon-Macquart* en in de werken, di hij wel gezamenlik Les Froment had kunnen noemen, maar de theorieën van Darwin, Marx en Wagner e.a. gewijzigd en tegelijk verder doorgevoerd in een niwe beschouwing over de Evoluutsi in de Natuur en de Maatschappij. Van deze verscheen al een deel bij den Cyclus: *Lohengrin*. Dit werk, de *Japanse Verzen* — daaraan voorafgegaan — nog andere gedichten en de roman zullen met mijn denkebeelden over de revizi van het Socialisme, in een stelsel gerangschikt, één geheel moeten vormen. Hiermee wens ik ook in poëzi en niet slechts in dichterlik proza mede te werken tot de opkomst van een niwer Naturalisme dan dat der School van Médan.³

Ziehier wederom in enkele gecompliceerde zinsneden een ambiteus, wetenschappelijk getint program, dat laat zien 'dat het niet aangaat een werk van Rensburg uitsluitend literair-kritisch te beoordelen'.⁴

Zijn gedichtenbundels en deze roman zijn ingebed binnen een

allesomvattend denk- en levenssysteem, dat hij niet kan nalaten in te leiden, uit te leiden, te commentariëren, van exegetische noten te voorzien, van aantekeningen — kort geformuleerd — van een ingewikkeld apparaat dat overbodig schijnt in aanvaardbaar letterkundig werk. En dat extra hindert in een oeuvre, dat toch al moeilijk is te vatten.⁵

Het bundeltje *Sita* (een cyclus van inter-asteraal naturalisme) bevat nog geen 28 pagina's geannoteerde poëzie, waaraan hij — blijkens eigen toevoeging — van 1888 tot 1912 heeft gewerkt. En deze poëzie wordt voorafgegaan door 13 pagina's inleiding. *Lohengrin* telt 44 pagina's inleiding, 16 pagina's sonnetten en 8 pagina's *verklaring der symbolen en toelichtingen*. *Koningschap* heeft trouwens aan de aangehaalde inleiding niet eens voldoende. Er volgt nog een tweede, en wel *tot den roman Koningschap*, waarin terstond wordt gesteld, dat het gaat om een roman over het Nederlandse Koninklijke Huis, naar aanleiding van het huwelijk van Wilhelmina in 1901 met op de achtergrond nog de feestelijke klanken van de kroning uit 1898.

'Zeker is mijn boek vijandig, veel vijandiger dan een rood-marxisties zelfs, jegens de Bourgeois-Monarchi maar niet jegens een nieuw Koningschap en de personen van het Vorstelijk Huis.'⁶

Om dit monarchistisch aspect is de roman interessant als de gedachtengang van een jood, die (dat is wel de lijn, die door het verwarrende geheel loopt) in het *Keur-koningschap* van de Oranjes de basis herkent van een Groot-Nederland der toekomst. Ingaande tegen de socialisten, tot wie hij zich jarenlang had gerekend, getuigde hun voormalige partijgenoot juist nu — in 1903 — dat 'de scheidsmuren opgetrokken door de plutokraten en de marxistische half-bourgeois zouden uiteenvliden onder wrekende flitsen, verpletterende bliksems van waarheid'.⁷

Het is Rens' uitgesproken bedoeling zijn joodse landgenoten een orangistische spiegel voor te houden.

Van het nog jonge zionisme moet hij niets hebben; zijn Jeruzalem lag tussen Amsterdam en Parijs. Nationaal-joodse theorieën over het antisemitisme lagen hem ver. De 'risjes' — zo schrijft hij in *De Joodsche Kroniek* van 1912⁸ — was de schuld van joden, die zich niet behoorlijk gedroegen. J.K. Rensburg was — naar de geijkte terminologie der zionisten — een 'assimilant' van dertien in een dozijn.

Een bewust joodse opvoeding — in traditionele zin — had hij niet genoten. De enkele keren dat hij een Hebreeuws woord of zelfs maar een karakter gebruikt, doet het stuntelig aan. Van het jargon moet hij — de keurig sprekende en schrijvende — niets hebben. Van joodse

symbolen wordt nauwelijks gerept in het oeuvre van iemand die toch zeer gevoelig was voor (Aziatische!) symboliek in het algemeen. Eén keer spreekt hij over joods bijgeloof in raillerende zin. Van de synagoge (sjoel) is nergens sprake, evenmin van het joodse jaar of van bar mitswa (kerkelijke meerderjarigheid).

Jacques Karel, Victor en Eugénus, men kan zich de namen van drie zonen joodser voorstellen. Dat de oudste naar de vader werd vernoemd is bovendien in joodse kringen hoogst ongebruikelijk.

Toch zegt dat niet alles. Rudimentaire bindingen lieten zich gelden in deze hyper-gevoelige, die natuurlijk overal als joods type werd aangevoeld. Die in Amsterdam verkeerde temidden van socialistische, progressieve kringen, waar joodse humor en spiritualiteit de sfeer bepaalden. Hoe geestig kon hijzelf niet uit de hoek komen. 'Er bestaat een Joods spreekwoord: Waar licht is, is vreugde, maar dat laatste komt ook wel eens in het stikdonker voor' Aldus een ondeugend grapje in zijn nalatenschap.

De Jodenhoek, de joodse massa boeide hem. De jood het 'voornaamste voortype van den Mens der niwe, Messiaanse Era' werd in het Getto bewaard. Dit Getto was 'evenals de Mir, Zadroega of Commune met gemeenschappelijk grondbezit – een voorvorm van de toekomstige Maatschappij'. De joden waren 'het Sentrale en Pannaationale Volk, hetzij al dan niet daartoe uitverkoren door een goddelijke macht, en dus in ider geval de Koning onder de naatsiën.'

De gebeurtenissen rondom het Oranjehuis deden hem nadenken, over de Nederlandse joden speciaal. Hij vond op zijn weg het populaire boek van Tobias Tal, *Oranjebloesems uit de gedenkbladen van Neerlands Israël*⁹, geschreven als Feestuitgave bij de inhuldiging van H.M. Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, in 1898 te Amsterdam. Tobias Tal was de – ook als kanselredenaar – bekende opperrabbin van Rens' geboortestad 's-Gravenhage. De inhoud ervan inspireerde tot het 2e hoofdstuk: *Israël en Oranje*, een historisch aperçu van de innige banden tussen het Nederlandse vorstenhuis en de joden.

Want Rensburg, als Alexander Cohen al vroeg geëvolueerd van anarchist tot monarchist¹⁰, staat plotseling voor ons als een galoet-ideoloog, passend in een eeuwenoude traditie. De historische rol die hij de joden had toebedacht, wortelde in een monarchistische tendens die het diaspora-jodendom hier altijd had gecultiveerd. Zoals de slaven op Curaçao en in Suriname Willem III beschouwden als hun persoonlijke bevrijder (dezelfde die door Multatuli wordt aangeroepen aan het slot van de *Max Havelaar*), zo associeerden eeuwenlang de Nederlandse joden hun relatief gunstige galoet-positie aan het vorstenhuis. Zolang het de familie Oranje goed ging, ging het

de joden goed. Voor Nederland, bij Da Costa 'het Israël van het Westen', werd ook in Rens' conceptie een warm plaatsje ingeruimd, onder de scepter van Koning Davids calvinistische naneven.¹¹

En die mythe wilden de marxisten zo maar de das omdoen. Diezelfde diehards wier vlijmscherpe verklaring en oplossing van het joodse vraagstuk aanvankelijk nota bene de zijne waren en tot ver na 1918 de zijne bleven!

In 1908 vertaalde hij (en eigenlijk niet zo best) Marx' beruchte beschouwingen *De Joden-questie door Karl Marx, kritiek op het Jodendom, het Christendom en den Staat*, met als slotconclusie:

'Zodra het de maatschappij gelukt het kenbare wezen van de Jood, de sjacher en zijn bestaansvoorwaarden op te heffen, is de Jood onmogelijk geworden, omdat zijn bewustzijn geen voorwerp meer heeft, omdat de persoonlijke grondslag van het Jodendom de practische behoefte vermenschlijkt, omdat de botsing van het persoonlijk-tastbaar bestaan met het soortbestaan van de mens is opgeheven.

De maatschappelijke bevrijding van de Jood is de bevrijding der maatschappij van het Jodendom.'

Hoe kon hij zulke dialectische conclusies ooit in overeenstemming brengen met de tendens van *Koningschap*, waarin wordt beleden, dat voor de joodse burgers en de joodse proletariërs tezamen een nationaal-joods-Nederlandse toekomst was weggelegd, in een oranje-kleurig pseudo-Zion, aan de Amstel. Was er in deze roman dan helemaal niets van Marx overgebleven? Ja toch: de godsdienst van Mozes zou het loodje leggen.

'Wanneer de israëlitise godsdienst zou verdwijnen onder den invloed van het socialisme, dan zouden de Hebrejen zich geheel vermengen met de rest van de bevolking en meteen de naatsi expansie vinden in Zuid-Afrika en Oost-Indië. Daardoor zou het hollandsche volk een wijziging ondergaan; een nieuw ras zou ontstaan vooral in de Hoofdstad, dat de laksheid, de stugheid, de kleingeestigheid, de traagheid en de krenterigheid zou missen van de Hollanders, die nooit iets waagden, die vaak te nuchter dachten en liefst hard potten. De Joden waren, vlugger, niet zo stijf, zo benepen van denkwijze en weeldiger, als ze het doen konden.' Hij filosofeerde al over het ontstaan van een half semities ras in Holland.¹²

Wie snapt daar het fijne van. 'Onzekere, grote plannen', zoals hij ze noemt, blijken verwarde klompen fantasie, ontsproten aan het brein van iemand die zijn pen niet meer in bedwang had. 'Na de eerste bladzijden liep tot zijn verrassing het boek als gesmeerd.' Maar waarheen in godsnaam wilde Dujardin, de hoofdfiguur van *Koningsmacht*, met wie de auteur zich kennelijk vereenzelvigde?

DE JODEN-QUESTIE

DOOR

KARL MARX

KRITIEK OP HET JODENDOM,
HET CHRISTENDOM EN DEN STAAT

Vertaling van J. K. RENSBURG

UITGAVE: VENN. LETTEREN EN KUNST
AMSTERDAM

Titelpagina van Rens' vertaling van Karl Marx' beroemde anti-joodse polemiek met Bruno Bauer uit de Deutsch/Französische Jahrbücher, 1844: Zur Judenfrage.

Wij zullen het nooit precies weten. Maar de andere ik van Rens 'twijfelde in geen geval aan de toekomst van Groter Holland, en aan zijn Expanzi in Afrika. Nog drukt hem de last der ekonomise afhankelijkheid als een kruis, nog brande hem de doornenkroon van angst en zorg, van den spot der wereld met den financieel weerloze om het voorhoofd, maar het zwaarste was geleden, want nu had hij althans de kans jaren achtereen flink geld te verdienen

Weldra zou hij dan rustig kunnen werken voor het getrapte volk, al was het nog toekomst altijd nog toekomst. En dan zou hij Amsterdam veroveren met de eind-erise generaatsi gelijk vóór deze de Tachtigers, dan zou hij aan het einde van zijn Via dolorosa, zijner askeze en ontberingen vinden in een Witte Roos van Vrouwen op de Aard-Ster

Ja, wie anders zou hij vinden dan de Esther uit zijn correspondentie met Arthur K. 'zijn bruid, een Jodin en Française. In haar hoopte hij te inkarneren Parijs, dat hij na Hollands Hoofdstad vermeesteren wilde met het zwaard van zijn wetenschap op alle soorten van Jezuiten tegelijk. Haar wilde hij door het leven dragen als zijn idool, Haar torsen op zijn forse mannenarm

Een vrouw, 'gelijk Dante slechts mocht aanschouwen in het Paradijs

DANTE

Voor de bekende enquête van *Het Getij* uit 1921/22 werd ook J.K. Rensburg aangeschreven:¹

'Veronderstel, dat omstandigheden u eens dwongen op een onbewoond eiland verblijf te houden.

Er werd u toegestaan slechts 6 boeken mede te nemen.

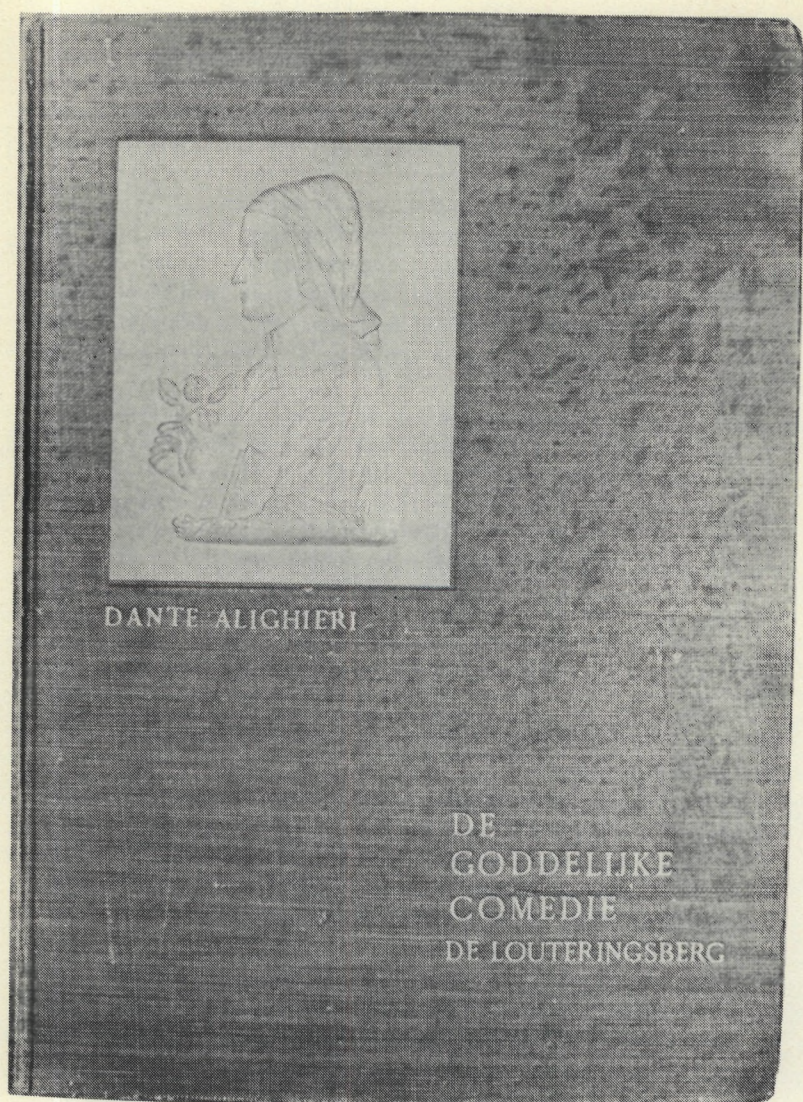
Welke 6 boeken uit de geheele u bekende literatuur, zoowel ethische als literaire, zoudt ge dan medenemen?'

Hij antwoordde (d.d. 22-12-1921):

'Naar aanleiding van Uw verzoek in verband met Uw enquête zou ik uit de wereldliteratuur een keus doende vóór alles willen bezitten:

1. De Bijbel / 2. De Ilias van Homerus / 3. Dante's Commedia / 4. Goethe's Faust / 5. Hamlet van Shakespeare / 6. La Faute de l'Abbé Mouret

Dat bij zijn zestal Dante niet zou ontbreken, kon niet verbazen; eigenlijk viel die derde plaats nog tegen. Aan deze muzenzoon immers had hij al vroeg zijn hart verpand. Dat Rensburgs Dante-vertaling als diens belangrijkste letterkundige prestatie moet worden geboekstaafd, is buiten kijf. Hier lag zijn kans! De conceptie van *Koningsmacht* vooral had doen uitkomen waar zijn zwakte lag: in de



Band en titelpagina van de Dante-vertaling.

De Goddelijke Komēdie

van

Dante Alighieri

De Louteringsberg

Vertaald door

J. K. Rensburg

Amsterdam — Vennootschap Letteren en Kunst

te grote greep, die hij zich meende te kunnen (en te moeten) permitteren.

In een vertaling zijn ipso facto grenzen gesteld. Omstreeks zijn 35e — naar het oordeel van de psalmdichter en van Dante de helft van het leven — zou blijken of hij zich één maal meester zou tonen in de beperking.

In drie kloeke delen, samen ongeveer 1500 forse pagina's, zou het werk worden voltooid. Eerst *De Hel* en *De Louteringsberg* (1908), even later *Het Paradijs*. Tezamen vormende *De Goddelijke Komedie van Dante Alighieri, vertaald naar den oorspronkelijken tekst door J.K. Rensburg / Voorzien van verklarende noten en een levensbeschrijving van den dichter / Platen van Gustave Doré*, aldus de sobere titelpagina, die vermeldt dat het boek te Amsterdam verscheen bij de uitgeverij Vennootschap Letteren en Kunst.²

Allerlei vragen komen op. Beheerste Rens wel zo perfect het Italiaans als voor die reuzentaak gewenst mocht heten? Zo ja, waar en wanneer en bij wie had hij dat geleerd? Wij vernemen daarvan niets. Noch van hem en evenmin van anderen. Eerder betoonden wij ons sceptisch met betrekking tot zijn door anderen geroemde 'kennis' van de Oosterse talen. Hoe stond het met die van de Westerse in welk verband behalve Frans, Duits en Engels door Premself ook het Italiaans wordt genoemd? De kontekst maakt diens beweringen terzake niet geloofwaardiger.³

Maar dat Rens op een of andere wijze tot deze arbeid in staat mocht worden geacht geloofde in elk geval de uitgever, Maurits Cohen, die hem kende (wie kende hem niet) en van zijn kwaliteiten als vertaler vaker gebruik maakte.⁴ Rens was — zoals uit correspondenties blijkt — verbonden aan vertaalbureaus. Hij leefde van los-vaste klussen aan de rand van het uitgeversbedrijf. Soms deed hij dienst als corrector.⁵ Een bruikbaar manusje van alles, voor werkgevers aantrekkelijk, omdat hij zo veel deed en zo weinig vroeg. Maar dat zegt nog niet veel over kwaliteiten van een Dante-vertaler. Heeft hij gearzeld bij het aanvaarden van deze vererende doch ongewoon moeilijke opdracht? Voelde hij zich helemaal zeker? Twijfel sijpelt door in het slot van de inleiding:

'Waar kritiek zal worden uitgeoefend door den eersten den besten, die — spoedig genoeg in dit geval — blijken geeft tot de beoordeeling van een Dante-vertaling niet in staat te zijn, zal ik dien behoorlijk te woord staan. Aan één ding wil ik, dat ook de bevoegde criticus niet twijfelen zal: de liefde, waarmee ik mij aan dezen arbeid heb gewijd. Dante heeft van af mijn achttiende jaar voor een groot deel mijn literair doen en denken beheerscht. En mocht ik hierin slagen, zóó dat deze vertaling voor onze Literatuur eenmaal van

blijvende waarde beschouwd zal worden, dan zal dit wel een der grootste voldoeningen wezen, die daarbij voor mij zijn weggelegd als vereerder van dit Wereld-Genie.⁶

Deze keer liep het anders dan iemand had durven verwachten. J.K. Rensburgs Dante-vertaling werd inzet van een discussie op niveau, waarin zich mannen mengden als J.J. Salverda de Grave en W.G. van Nouhuys. De eerste begon zijn bespreking aldus:

‘Deze vertaling is een kunststuk, waarvoor men niet anders dan grote bewondering kan hebben. Zij is het resultaat van een geestesinspanning, van een volhouden, van een toewijding die men niet licht in één persoon zal aantreffen. Mijns inziens is dit de beste der vertalingen die – voor zover ik ze ken – van Dante zijn gemaakt. Ik stel er te meer prijs op dit met nadruk te verzekeren, omdat in de regelen die hier volgen enkele bezwaren tegen het werk van de heer Rensburg zullen worden gemaakt. Maar niet alleen bezwaren, zoals men zal zien.’⁷

Dan komen de bedenkingen, ook en vooral tegen het commentaar, maar tot aan het einde toe blijft de teneur positief: ‘De kracht van de heer Rensburg ligt in het vertalen; hoe sterk ik hem daarin vind, moge uit het voorafgaande blijken.’⁸ Maar eerst in de beoordeling van het derde deel (*Het Paradijs*) voert de kritiek de boventoon.⁹ ‘Heeft de heer Rensburg wel genoeg rekening gehouden met het feit, dat de vertaler begint met te weten wat er staan moet, terwijl zijn lezer de betekenis nog moet halen uit wat hij vóór zich heeft?’

De hoogleraar streept risten fouten aan en concludeert ten allerlaatste korzelig, dat hij er maar mee stopt: ‘Het is jammer dat de heer Rensburg niet geleerd heeft een tekst wetenschappelijk te behandelen, of dat hij, zich rekenschap gevende van die onvoldoende voorbereiding, zich er niet toe heeft beperkt, eenvoudig, zonder omhaal van schijngeleerdheid, de allernoodzakelijkste toelichtingen over te nemen uit een goede kommentaar, die hij eens voor allemaal had kunnen vermelden en daarmee alle verantwoordelijkheid van zich kunnen werpen. Maar dat is nu eenmaal niet anders.’¹⁰

Toch moet Rensburg zo’n benadering anders hebben ervaren dan de hoon-uit-de-hoogte, waarmee Schar ten hem had afgedroogd. Er kwamen bovendien nog anderen aan het woord. In *Groot-Nederland* van 1908 wijdde redacteur W.G. van Nouhuys bijna 20 pagina’s aan *Nieuwe Dante-vertalingen*, Rensburgs poëtische weergave vergelijkende met de proza-vertaling van H.J. Boeken, op zichzelf al een indicatie ten positieve.¹¹ Te verrassender, omdat diezelfde Van Nouhuys een jaar eerder in datzelfde *Groot-Nederland* op meedogenloze wijze Rensburgs *Decamerone*-vertaling had gekraakt. Want –

Rensburg zwijgt daarover in alle hem bekende talen — eerder had hij zich gewaagd aan Boccaccio en hoe! 'Het is ongeloofelijk dat iemand met zoo weinig kennis van de taal een dergelijk werk aandurft.' En Van Nouhuys somt deugdelijke bewijzen voor zijn stellingen op, daaraan toevoegende: 'Het is ondoenlijk alle boeken op te jagen, zoo talrijk zijn ze.'¹²

Aldus dezelfde recensent, die thans positief oordeelt, ondanks bezwaren die hij ook nu te berde brengt. Ook hij wijst op fouten en Boekens proza achterstellend bij Rensburgs poëtische kwaliteit, legt hij de vinger op het vitium originis: 'Maar één ding heeft Dr. Boeken ontegenzeggelijk op hem voor, n.l. zijn klassieke vorming.'

Des Pudels Kern! En toch raakte geen der recensenten de diepere intensies van deze hemelbestormer. Dat hij 28 maanden lang als een koelie had gezwoegd op deze teksten, dat was omdat *hij* Dante wilde leren kennen, die hem sedert zijn mislukt eindexamen vergezichten had geopend op werelden, waarvan geen zijner critici weet had. Voor dát ideaal had hij zich opgeofferd, al vertalende onder deplorabele omstandigheden, die als alles uit zijn aards bestaan door dwaze verhalen werden overwoekerd.

— Er is een legende, dat de uitgever u in den kelder opsloot en u eerst na een voltooiden zang vrij liet.

— Ik weet, zegt Rensburg, met flikkerende lorgnetglazen, wie dat verhaal verteld heeft! Maar dat zou hij niet gedurfd hebben! Nee, dat zou hij niet gedurfd hebben! Ik sloot mezelf op, zie je. Bij zulk werk moet je jezelf opsluiten, anders komt er niets van terecht. Je moet er volkomen in zijn. Je moet er gek van zijn. Anders wordt het niets. Nietwaar?

Maar wel hitsten ze snotneuzen van kantoorjongens tegen mij op, als ik de trap opkwam. Om mij te plagen en te laten schrikken. Om mijn armoe, zie je. Menschen hebben een hekel aan armen, dat is merkwaardig, de meesten behandelen je als een schurftigen hond, ze rekenen je armoe als een misdaad of een ziekte aan. Maar kijk eens hier: als ik rijk was geweest, had ik er vijf en twintig jaar over de Goddelijke Comedie gedaan; nu was het in twee jaar af.¹³

d'Oliveira heeft hem aan het werk gezien, eerst in een kelderkamer, later in een duister achtervertrekje bij de uitgeverij.¹⁴ Twee jaar en vier maanden ploeterde hij voor een bedrag van 750 gulden. Het contract bleef — met de andere contracten — bewaard. Sleutels tot een brandkast vol royalties, die nooit mochten komen. Maar daarom ging het niet! Hij, J.K. Rensburg had met Dante verkeernd in het meest persoonlijke vlak.

'Het histories verband tusschen de denkbeelden van Dante en de mijnen is — ondanks alle verschil — na zeven Ewen van evolutie heel

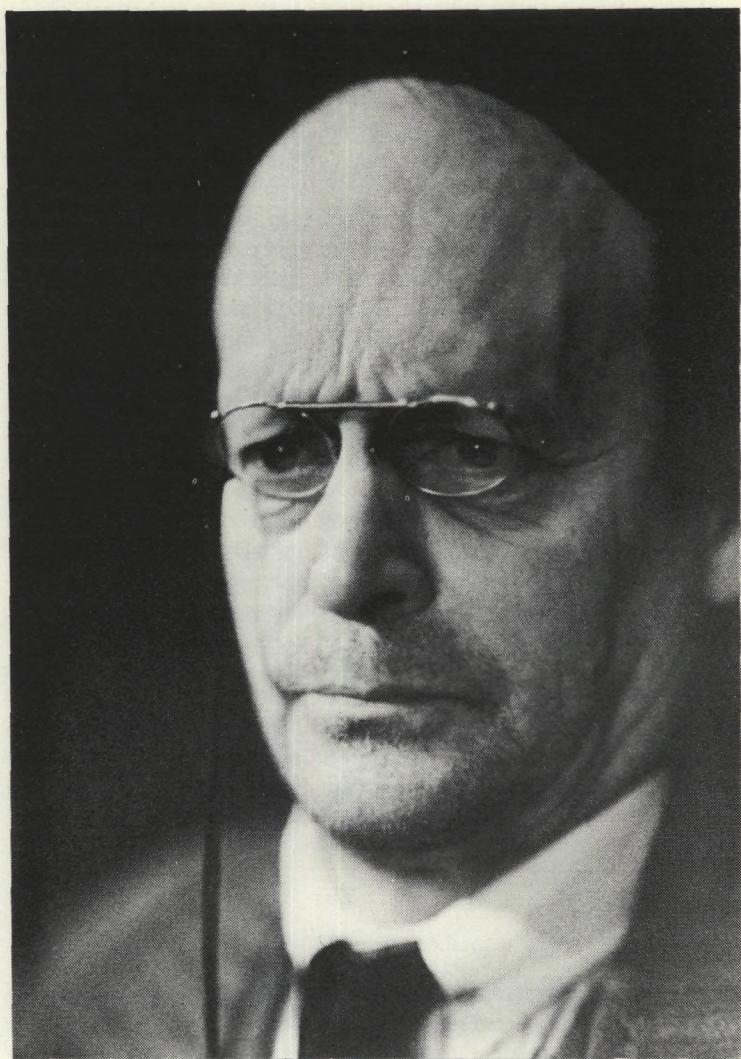


Foto uit ± 1925, gemaakt door de bekende Amsterdamse fotograaf Bernard F. Eilers (1878-1951). (Collectie Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.)

wat meer dan alleen bij kunstquesties op zich zelf beschouwd.'¹⁵

Deze vertaling had hem niet de minste beperking bijgebracht. Eerder had zij zijn gemeenschap met een der allergrootsten uit de geschiedenis vertrouwelijker gemaakt. Familiaar, op voet van gelijkheid ging hij om met de genieën der mensheid.

Als hij 9-6-1905 zijn bezoek aan Van Deyssel aankondigt, schrijft hij:

'Zondag a.s. 11 Juni zal ik het genoegen hebben volgens afspraak U te bezoeken van 12 tot 3 uur. Ik had juist plan U vrij uitvoerig een brief te sturen over een hoogst belangwekkende gebeurtenis op natuurwetenschappelijk gebied, di werkelijk met wereldschuddende kracht zal ingrijpen op de gehele Maatschappij en daardoor ook onmiddellik op de Literatuur. Het is de verschijning van een niwe Teori, di minstens in genialiteit en grootheid gelijk staat met di van Darwin.'¹⁶

Dante, Darwin, Jules Verne, broederlijk naast elkander in de verwarde inleiding tot *Sita*, een cyclus van inter-asteraal naturalisme. Jules Verne, die hij als profeet erkent van zijn eigen fantastisch levensbeeld. 'Ik zeg: geniaal, omdat hij niet alleen groot is als auteur door zijn wetenschappelijke fantasieën, maar ook omdat hij onsterfelijke mensen-typen heeft geschapen: Phileas Fogg, Passe-partout, kapitein Nemo, Ben Zouf, Paganel en zooveel anderen. Als voorlopers van die inter-asterale richting noem ik behalve Dante als baanbreker in de XIIIe Eew, in de XVIIe Cyrano de Bergerac met zijn Voyage dans la Lune en zijn Voyage dans le Soleil. Milton in zijn Paradise, die onder den invloed stond van Galileï, in de XVIIIe Voltaire, die al over de bewoners van Sirius fantaseerde, en in de XIXe behalve Verne en Flammarion, Jules Laforgue, Kurt Lasswitz, Wells'¹⁷

GRAALZOEKER

Mogen wij in dit stadium van onze terreinverkenning een poging wagen Rensburgs persoonlijkheid en oeuvre te toetsen aan de bredere stroom van de Europese cultuurgeschiedenis aan het begin van onze eeuw.¹ Toen ontwikkelingen op het gebied van religie en pseudo-religie uitmondten in een sectarische renaissance van Rozenkruisers, Vrijmetselaars, kortom allerlei stiefkinderen van jodendom en christendom. Occulte wereldvernieuwers wierven voor hun standje op de hoeken der straten. Esoterische geheimleren werden inzet van theologische beschouwingen, die de 'Urformen' van het religieuze niet uitsluitend of bij voorkeur zochten in traditionele

geloofsleer en godsdienstpraktijken. Niet in de laatste plaats waren het joden, die hier voorgingen. Revolutionairen als Gustav Landauer, die *Meister Eckehart* uit het stof opdiepte. Nieuwlichters als Martin Buber, die in 1909 zijn bloemlezing *Ekstatische Konfessionen* samenstelde.

‘So ist es mit der Ekstase: das Wort geht uns an, das Wort des Ich. Ich bringe in diesem Buche auch Äußerungen einiger Menschen, die zu denen gehören, welche man krankhaft nennt. Wie die Täuschung an der “Wahrheit”, so wird die Krankheit an der “Gesundheit” gemessen. Aber mich interessiert nicht, ob ein Arzt der die Christine Ebnerin untersuchen würde, sie als hysterisch befände; mich interessiert, wie dieses Frauenzimmer aus der Not seiner Seligkeit redet. Ich weisz nicht, was der Wahnsinn ist’²

Niet dat wij onze held nu maar klakkeloos heffen naar het niveau van de door Buber bedoelden. Maar cultuurhistorisch heeft ook dit fenomeen recht op een genuanceerde beoordeling. ‘Aber ich weisz [aldus het vervolg naar Bubers citaat] dasz ich da bin, die Stimme des Menschen zu hören.’ Voor de stem van Rens bleef men in de regel doof.

Men deed hem af als ‘doodgewoon mesjogge’. Dat hij als zodanig zou kunnen behoren bij dwazen van een hogere, andere orde (die hier blijkbaar niet voorkwamen), dat ook onder zijn ‘mesjoggaas’ een vonkje van het grote kon schuilgaan, wie kon je zoiets wijsmaken rondom het burgerlijk-artistieke Leidseplein.

Een zekere steun ontleent onze poging aan de omstandigheid, dat hij zelf het gevoel moet hebben gehad tot de door ons bedoelde categorie te behoren. Dat hij geïnteresseerd was in de arbeid van zijn ‘collega-dwazen’, blijkt op talloze plaatsen in zijn werk. Zijn studie van het Duits zal zijn aandacht hebben gevestigd op eigentijdse ‘Sucherromane’, als Kolbenheyers *Montsalvasch* en iets later Max Brods *Tycho Brahes Weg zu Gott*.³ Eén stap verder en we zijn aangeland bij Gustav Meyrink (*Der Golem*), Eduard Stucken (*Graal-symboliek*) en Scheerbart. Kosmische verbeeldingskracht, anti-erotische levensinstelling, voorliefde voor occultisme en mystiek, hang naar de Oriënt, ze komen nadrukkelijk tot uiting bij de laatste, die een maanroman schreef en een astrale pantomime. Scheerbarts biografie vertoont gelijkenis met de levensgang van Rensburg. Voortgekomen uit een burgerlijk milieu, verkeerde ook hij altijd in financiële perikelen, voedde zich met ‘geschabtem Hering auf Brot’, weinig succes als hij had met zijn ‘dwaze’ boeken, die noch uitgevers en als het al zover kwam, evenmin lezers overtuigden.⁴

‘Sucher nach dem Perpetuum mobile’ bewoonde hij sterren en planeten en genoot — als Rens — van *Cyrano de Bergerac*. Een

vreemde schutter, die na de 'Allgemeine Mobilmachung' van 1914 niet meer leven wilde, stelselmatig voedsel weigerde en tenslotte aan algehele uitputting op 15 oktober 1915 stierf. Een van die kosmische dwazen, die tevergeefs bleven zoeken naar het paradijs.

Graalzoekers, zoals ze bij tientallen voorkomen in het Europese cultuurpatroon van fin de siècle en Jugendstil, vooral in het Duitse taalgebied, maar merkwaardigerwijze niet in het Nederlandse. Met als uitzondering dan onze J.K. Rensburg, die het zwaartepunt van zijn creativiteit sedert 1903 legde op het (pseudo-)wetenschappelijke. En dit laatste dan opgevat als het ongenueanceerd verzwelgen van bergen literatuur, die hij – occult van aanleg en met poëtische hang naar het mystieke – wilde laten kristalliseren in een messiaanse maatschappijleer.

Een utopistische socialist in zakformaat, als hoedanig hij in zekere zin zou mogen worden getypeerd. Maar – en dit werd de overheersende trend van zijn levensgang – een warhoofd, zoals hij overkwam.

Minderen naar aanleg en betekenis verkregen hun 'biografietje' binnen het kader van de elastische historie der Nederlandse arbeidersbeweging, waarin hagiografische tendensen al opmerkelijk vroeg het klimaat beheersten (W.H. Vliegen). Rens werd ook daar domweg overgeslagen omdat hij nu eenmaal niet in het straatje paste.⁵ Een eenling, een zonderling, een dakloze. Die de wereld wilde verbeteren en nota bene bij zichzelf begon.

Wie zich verdiept in de talloze artikelen, die deze man in wat al niet voor blaadjes en krantjes en periodieken liet verschijnen, wordt door al het chaotische heen geboeid door de rechtlijnigheid van een non-conformist, wiens non-conformisme al spoedig zo sterk werd overwoekerd door zijn sjlemieliteit, dat men beide componenten gemakshalve maar op één hoop smeeft. Wie deerde het.

Vrijdenker⁶ vecht hij tegen godsdienstige vooroordelen. Antimilitarist bestrijdt hij gedurende de Eerste Wereldoorlog het oorlogsbedrijf in een curieus stukje over *De Oorlog en de Tien Geboden*. Elders propageert hij *De Anti-Militaristische Internationale*.

Omstreeks 1917 blijkt hij actief voorvechter van de Vrouwen-Emancipatie. De vrouw bleef het voor Rens, abstract en door hem nooit 'gekend', om dit Hebraïsme te hanteren met betrekking tot deze 'Jozef', die Berenice liefhad, das ewig Weibliche. Die in *Koningschap* zinnig mediteert over de seksuele opvoeding, waarvan ook in joods-burgerlijke kringen niet zo heel veel terecht kwam.⁷

In een uitvoerig artikel in het *Tijdschrift van het Nederlandsch Gymnastiek-Verbond* van 1896 openbaart hij zijn denkbeelden over Het nut der gymnastiek voor meisjes. Hij protesteert tegen 't corset wat 't lichaam verkracht en misvormd' en spreekt uitvoerig over het

nut van sport als 'voorbehoedsmiddel tegen sexuele behoefte'.⁸

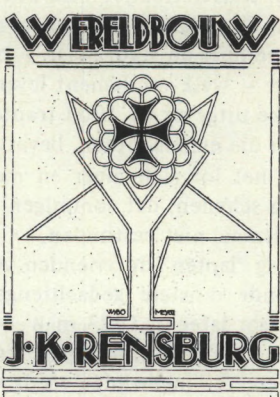
Aan het slot zien wij de 26-jarige Rensburg zo waar voor ons als de voorzitter van genoemd Gymnastiek-Verbond. Als zodanig propageert hij enthousiast de sport die hem spreekwoordelijk maakte: wandelen ('geen Kalverstraatje, maar een wandeling van een uur of drie'). Wie van de tijdgenoten zag hem niet, zwerfend met zijn zware aktentas, door heel de stad. Maar — om van de sport te komen tot de denk-sport — welk rendement leverde hem de inhoud van die tas nog op. Welke uitgever na 1903 trapt daar nog in. Wat moest hij aanvangen met die manuscripten, bevattende al zijn astrale ideeën, die — naarmate het lot zich meer en meer tegen hem had gekeerd — zó fantastisch schenen, dat sommigen gingen vermoeden, dat die manuscripten helemaal niet bestonden.

Bij zijn 50e verjaardag 'lapt' de vrienden voor het eerste deel van zijn *Faust*, bevattende duistere gedachtengangen. Symptomatisch was het, dat drie jaar later in 1923 in *Wereldbouw* 'opnieuw' verschenen de *Japanse Verzen*, *Lohengrin* en *Sita*. Hij blijft gedachtengangen herhalen, die ingewijden reeds vóór 1900 kenden. Alleen de data (in Rens' eigen jaartelling) varieerden. Zo onder de Inleiding van *Wereldbouw*: 'Amsterdam, November 1922, l'An IX, Ere parisienne.'

Weer — als in het geval van zijn Dante-vertaling — vond zijn woord een beoordelaar van formaat. De theoloog K.H. Miskotte, Adwaitakenner, Kafka-bewonderaar en deskundige bij uitstek op het gebied van de joodse geestesgeschiedenis, wijdde in de eerste jaargang van *Opwaartsche Wegen* een uitvoerige beschouwing aan deze poëzie.⁹ Ook de inzet daarvan hield — als in het geval van de Dante-recensies — een belofte in.

'Met name de literatuur, en vooral de lyriek heeft naar ons begeeren weder universeel te zijn, d.i. moet ons in haar bewogenheid een intuïtief verstaan van het kosmische leven brengen. Deze overweging drijft ons er toe diep-aandachtig te luisteren naar elke stem die de zelfvervulde emotie te boven is, naar ieder hart dat zich boog voor het bovenpersoonlijke Wonder, dat, verborgen, leeft in den benedenpersoonlijken schijn der natuur. Kunst is de belijdenis van een mensch, die de totale werkelijkheid ons te binnen brengt als aanbiddelijk. Aan deze gedachten heeft de dichter Rensburg ongetwijfeld deel. Hij draagt een grootsch gebaar uit. Hij heeft den trotschen moed z'n warme oogen op de wereld te richten om haar-zelve en om haar-zelve alléén. Heel het kleinzielige stemming-zoeken van een vorig geslacht is hem vreemd; vanzelf en onbewust mag de stemming meedoen maar altijd als nuance op dat ééne fond: Bewondering van den Kosmos.'

Typerend voor Rens' gefixeerd-zijn op symbolen is de nauwgezette mededeling over de band van 'Wereldbouw' in Propria Cures van 19 mei 1923:

DE BAND VAN WERELDBOUW.		der Joden, het Kruis der Christenen; van associatie, evenals de steen in de Ka'aba der Mahomedanen te Mekka en de Lotusbloem der Buddhisten; van innerlijke schoonheid, evenals de Spiegel der Shintoïsten. HET ZWARTE MALTHEZER-KRUIS is de zelf-verloochening, waardoor alléén is te bereiken de ware Schoonheid, de ware Liefde, gesymboliseerd in DE WITTE ROOS. De 12 buitenste bladen van de Roos zijn de 12 teekens van den Dierenriem. DE 5-PUNTIGE ROODE STER is hier symbool van de Inwijding en tegelijk die van de Sovjets van het Communisme. Zij kan ook worden vervangen door de Rijzende Zon. J. K. RENSBURG.
------------------------------------	---	--

Zij blijkt nóg niet toereikend, want een week later, op 26 mei, volgt een uitvoerig erratum:

Erratum.

In het bijschrift »De Band van Wereldbouw«. (Litt. Kroniek vorige P. C.) staat: »Zij vereenigt in zich de 5 hoofdsymbolen etc.«; lees: »De graal, ontdaan van 't Bloed van Christus, vereenigt in zich de 5 eigenschappen van de 5 hoofdsymbolen, etc.«.

»Ontstane wereld-godsdienst der Nieuwe Aera«, lees: *ontstaanden* etc. Verder: »Zij is het symbool van het recht, evenals de Wetsrol der Joden, ontdaan van het Bloed van Christus, van een hogere Genade-in-Recht dan het Kruis der Christeneu, dat een symbool is van Genade-buiten-het-Recht; van Associatie, evenals de steen in de Ka'aba der Mahomedanen te Mekka, een kelk en zoo een symbool van de moraal, evenals de lotuskelk van de Boeddhisten.

J. K. RENSBURG.

Maar dan!

Al spoedig volgt de totale onthuistering van de *Japanse Verzen* en de graalpoëzie.

Miskotte noemt hem absurd en gaat meedogenloos de 'waan' te lijf 'van het Zolaïstisch tijdvak, dat een wetenschappelijk experiment ten bodem kan dienen aan de kunst'. 'Heeft ooit een dichter, zegge een dichter, zoo alle qualiteitsbesef verloochend en verloren?' Hij spreekt over 'de chaotische waan-van-verwijding' in Rensburg en vergelijkt hem — nebbisj — met Adwaïta, 'die heel z'n exacte wetenschap vermocht te schakelen aan het enorme Vliegwiél van zijn centrale, geestdriftige Inzicht'.

Wat betekende tegenover deze liefdeloze kruisiging de welwillende glimlach, waarmee eerder Van den Bergh van Eysinga zijn *Sita* tegemoet was getreden.¹⁰ Dan wel een of ander goedbedoeld stukje van Israël Querido in het *Algemeen Handelsblad*, waarin Rens 'een wonderlijke dreamer' wordt genoemd, levend 'in een sfeer van geestelijke alchemie'.¹¹

Bij alle ijdelheid, die hem waarachtig niet vreemd was, moet Rens Miskottes frontaanval als essentiëler hebben gevoeld.

Hij heeft dit oordeel bewaard. Dat hij het heeft bestudeerd kan blijken uit aantekeningen over de poëzie van Adwaïta, die onder zijn papieren worden aangetroffen.

De vraag die hem bij het overwegen van dit alles had moeten pijnigen, was natuurlijk of Miskotte gelijk had. Was hij inderdaad een warhoofd, een anachronisme, een verschimmeld stuk fin de siècle dat zichzelf had overleefd? Bleef er van al zijn wereldomvattend gesappel dan niets over, dat de tijd zou trotseren?

WERELDTAAL

Ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag richtte de Nederlandse publieke opinie al haar schijnwerpers op zijn persoon. De typografisch deftig uitgevoerde Oproep van het Rensburg-Comité deelde de belangstellende lezer o.m. mee:

'De schrijver van de *Japanse Verzen*, Lohengrin, Sita, den Faust-Cyclus enz. heeft onder de grootste zorgen in stilte meer dan veertig jaar van zijn leven besteed aan een wetenschappelijk werk. En het is zijn hoogste wensch, dat dit thans weldra wordt uitgegeven. Het wordt een: THEORIE DER EVOLUTIE. Deel I: Van Oerschrift en Oertaal tot Wereldschrift en Wereldtaal. Deel II: Inter-Planetaire Taal en Astrologische Sferen-Harmonie. Het brengt een zoo radicaal mogelijke Revolutie in de Taalwetenschap en de



Portret door Marthe Antoine Déjardin in 'Theorie der Evolutie', met pen gesigneerd door Rensburg.

Litteratuur, internationaal van Holland uit. Dit heeft hier te lande nog nooit plaats gehad. Elke litteraire vernieuwing kwam van buiten af.

Uit de geschiedenis van de schriftsoorten toont hij aan, dat een door hem ontdekt en samengesteld wereldschrift alle gangbare nationale en internationale schriftteekens zal vervangen. Verder ontdekte hij het ontstaan van de taal en daaruit leidde hij af, dat niet het Esperanto — een verwrongen Fransch — maar het natuurlijke Fransch noodzakelijk de wereldtaal moet worden en niet het Engelsch, het Spaansch of een kunstmatige mengtaal.'

Etc. etc.

Over de inhoud van de folder kon men niet in het onzekere verkeren. Evenmin echter over de enige nuchtere zinsnede, die zij bevatte: 'De uitgaafkosten worden geschat op f 3.000.—'¹

En die kwamen in dat eerste jaar na de crisis niet bij elkander. Zoals van meer van zijn werken, zag ook van de bedoelde studie alleen het eerste deel het licht, onder de titel *Theorie der Evolutie, van oerschrift en oertaal tot wereldschrift en wereldtaal*. En hij kon zijn beide handen dichtknijpen. Want dit boek mocht er zijn. Keurig verzorgd door Strenght te Amsterdam, in een stevige blauw linnen band met gouden letters, versierd met het embleem van de wereldbol, omlijst door ingewikkelde Rensburg-symbolen.

'Mocht het financiële succes van het internationale gedeelte voldoende zijn, dan laat ik het asterale ten spoedigste volgen', aldus onze optimist, die Kloos 3-1-1930 alvast aankondigde: 'Dit boek zal een volslagen revolutie veroorzaken in de taalwetenschap en in de litteratuur internationaal. Voor de Fransche vertaling, die ik zelf misschien bewerkstellig, heb ik te Parijs al een uitgever.'²

Was hij nog niet wijzer geworden door de ervaringen met zijn andere boeken? Nog niet zo lang geleden was hij zelf met *Wereldbouw* ('Woningbouw' gijnde de borreltafel) de boer opgegaan. Zijn 'zakelijke' correspondentie met Van Loghum Slaterus³ ontroert: 'Amsterdam 2-1-1928 / WelEdele Heeren / hierbij per vooruitbetaling een pw van f 2.60 + f 0.10 voor een te kort bij de voorgaande, voor 1 ex. *Wereldbouw*. Zendt U dit s.v.p. aan Verder mijn beste wenschen voor U en Uw zaak in het Nieuwe Jaar.'

Op dit punt in onze beschouwingen moge aandacht worden gevraagd voor een accentverschuiving in het Rensburg-beeld. Hij was in eerste aanleg helemaal geen bohémien, iemand die slordig omgaat met eigen belangen, maar bij voorkeur met die van anderen. Hij wilde dat niet zijn. Zijn sociale mislukkingen de facto declassieerden een man, die als burger-auteur van zijn pen had willen leven. Een goed inzicht in zijn mentaliteit verschaft het in de aanvang van deze

studie genoemde schrijven van 4-5-1933, misschien gericht tot het Stadsbestuur van Amsterdam ('WelEdele Heeren'), in verband met dubieuze manipulaties van zijn zuster en zwager.⁴

Het uitvoerige concept ontleent zijn betekenis niet het minst aan de bijzonderheid, dat Rens dus van het Amsterdamse College van B. en W. een officiële subsidie ontving. Hem zeer waarschijnlijk bezorgd door persoonlijke bemiddeling van de joods-socialistische wethouder Boekman, aan wie in 1931 de portefeuille van onderwijs en kunstzaken was toevertrouwd.

Boekman, die in 1939 bij Ter Veen promoveerde op de dissertatie *Overheid en Kunst in Nederland*, had begrip voor het sociale aspect van de artiest.⁵ Hij mócht Rens. En waarom zou niet ook eens een graalzoeker een graantje mogen meepikken uit de graal der overheid? Zuster Catharina en haar ega zagen de toelage van hun broer en zwager met lede ogen aan.

'Door kwaadsprekerij en laster [aldus J.K. Rensburg] ben ik op verkapte wijze en volkomen onwettig — wat strafbaar is — onder curateele gesteld van mijn zwager B. Adler en zijn vrouw, mijn zuster C. Adler-Rensburg voor een bedrag, dat mij door B. en W. is toegekend als pensioen uit een Gemeente Fonds voor kunstenaars die een zekeren leeftijd hebben bereikt en dit als steun noodig hebben. Zonder bij mij persoonlijk te informeerden of bij mensen, die geheel andere inlichtingen omtrent mij zouden geven, is er voor gezorgd, dat niet ik direct maar zij voor mij per 4 maanden telkens f 280,— ontvangen, dus f 70 per maand.

Ze hebben zich de brutaliteit veroorloofd om hiervan f 40 af te houden voor kleeren, die ze mij lieten koopen van dit geld terwijl ze mij wijs maakten dat dit van een groepje mensen kwam, waarvan ze de namen niet mochten noemen

Die vuile streek is een gevolg van dit enkele feit: Ik heb als kunstenaar wel eens de gewoonte wat slordig gekleed te gaan; vooral, als de misère waarin ik voortdurend moet leven, mij voor alle uiterlijk vertoon geheel onverschillig maakte. Als je gepresteerd hebt, wat ik deed en je verdient dan op je 62e jaar door de malaise ook f 4 in 8 maanden, heb je niet veel trek om nog fijn voor den dag te komen!

Om nu te bewerkstelligen, dat zij het geld in handen konden krijgen om zóó voor kleeren met mij te doen, wat zij wilden en mij als een onmondige, een idioot [of een krankzinnige is doorgestreep] te behandelen, hebben zij gelasterd — wat óók strafbaar is —, dat ik mijn geld niet goed weet te beheeren en alles — (hoeveel?) — weggeef! Nu ben ik 15 jaar lang door een particulier Steun-Comité geholpen, waarvan bestuursleden waren Mej. Tine Baanders, Keizers-

gracht 810, teekenaarster, haar broers, tandarts en architect en ook een tijdlang de heer Visser, schilder. Die menschen hebben mij in al mijn doen en laten gade geslagen en U zult ook van hen binnenkort een protest-brief ontvangen tegen de schandalige manier, waarop mijn zwager en zuster mij als minderwaardige behandelen, terwijl ik altijd heel zuinig en soliede heb geleefd.

U kunt ook bij mijn vroegere uitgevers Van Loghum Slaterus en Visser Velperweg 143^c te Arnhem en bij mijn tegenwoordige uitgever Strengtholt en diens procureur Gomperts, Heerengracht 390, alhier C informeerden, dat ik in de administratie voor zoover het mijn eigen boeken bij hen betrof volmaakt nauwkeurig altijd die zaken heb behandeld. Van verkwisting van geld kon nooit sprake zijn, daar ik in zulk een armoe altijd heb geleefd, dat ik hierdoor gedwongen was tot nu toe sexueel het bestaan te voeren van een pastoor of monnik, hoewel ik niet katholiek ben!'

Aldus boekhoudkundig verantwoord de laatste der Amsterdamse 'bohémieus', die in financiële aangelegenheden per se geen asociale persoonlijkheid à la Peter Altenberg of Peter Hille wilde zijn. Dat hij oppervlakkig gezien op zulke gemakkelijk levende typen sprekend leek, is het tragische facet van zijn levensgang. In de afwikkeling van zijn zaken bleef J.K. Rensburg safe tot op de allerlaatste cent. Broeder Eugène hoefde niet bang te zijn ('condities bekend') — iedereen kreeg wat hem toekwam.

Tot de overheid toe, waarvan een belastingbiljet getuigt, toch wel het laatste document, dat men in zijn nalatenschap zou zoeken. In 1929/1930 geschat op een inkomen van f 800,— per jaar, werd hij aangeslagen voor f 0.84 Rijksinkomstenbelasting en voor f 3.60 Gemeentelijke inkomstenbelasting. 'Totaal Generaal f 4.44', die hij in vier termijnen voldeed. Auteur Rens, die toen woonde Carillonstraat 13^I en die nu weer 'flink geld zou verdienen', dacht de ik-figuur uit *Koningschap*, toen hij ongeveer 30 jaar later met zijn nieuwe boek zou gaan leuren.

Aan M.J. Premssela bericht hij (24-11-1932): 'Martin. Door allerlei oponthoud kan ik je eerst heden bedanken voor de toezending van die lijst [bedoeld: van potentiële kopers van *Theorie der Evolutie*]. Het gaat met de verkoop door colportage nogal goed. Ik verkocht het boek zoo aan 4 professoren van de Universiteit en aan 1 docent van de Volks-Universiteit en verder nog meer ex. Nu helpt dat colporteerden mij voorloopig, maar op den duur is dat toch geen werk voor mij.'⁶

En toch! Deze keer — in 1930 — zo voelde hij het, had hij een gebruiksartikel aan te bieden. Een panacee voor alle maatschappelijke kwalen, die na de crisis van 1929 duidelijker zichtbaar waren

geworden dan voordien. Een intellectuele marskramer bood een tovermiddel aan: een 'wereldtaal' en een daarbij passend internationaal bruikbaar schrift. Alles bij de prijs inbegrepen.

Hij had er sedert zijn 18e levensjaar aan gewerkt. Een manuscript met de titel: *Het Stoma-Diagram als grondslag van het moderne Srift en van een Sentrale en Pan-Naatsionale Taal*, in zijn nalatenschap, dateert reeds van $\pm$ 1895.

Aan het begin der eeuw doet hij al pogingen zijn theorieën te publiceren, bij voorkeur natuurlijk in Frankrijk. Hij houdt Van Deyssel op de hoogte (8-11-1900): 'Gisteravond verzond ik het manuscript d.w.z. een résumé er van over de Sentrale Taal enz. naar de red. van l'Humanité Nouvelle. Nu is de eerste vraag of ze het aksepteran, de tweede voor wanneer en de derde hoeveel ze betalen.'

Iets later (5-1-1901): 'Heden ontving ik het résumé over de Sentrale Taal, gestuurd naar l'Humanité Nouvelle uit Parijs terug met een brief, waarin stond, dat tal van goede manuscripten geweigerd worden, di echter voor die revue niet geschikt zijn.'⁷

Toen al bracht zijn spirituele machtshonger hem ertoe ellenlange lijsten samen te stellen van alle super-uitgevers ter wereld, die zouden helpen hem de plaats te geven, waarop hij recht meende te hebben. Keurig geschreven foliovenn voeren ons van Der Cicerone-Verlag te Leipzig, via Cassirer Berlijn, naar Praag, Stockholm, Londen, New York, Parijs, Belgrado, Toulouse, Tunis. Kriskras door elkander met exacte adressen. Een unieke megalomane documentaire in het vlak der publicistiek. Met recht mocht hij in de Voorrede van *Theorie der Evolutie* stellen: 'Na een arbeid van twee-en-veertig jaar in een zwaar en moeilijk bestaan, in strijd met alle partijen en klieks, is het voor mij een zeer groote voldoening, dat in elk geval deze helft van mijn taal-theorie de wereld ingaat.'⁸ Hij voegt eraan toe (ons herinnerende aan de Inleiding van de Dante-vertaling): 'Elke kritiek, die niet getuigt van opzettelijke vijandschap, zal mij welkom zijn.'

Hij kon gerust zijn. Deze keer geen Salverda de Grave en nog minder een Miskotte; 'bij alle kinderen Israëls zou niet een hond zijn tong verroeren ...' Wat had het ook voor zin zo'n boek te kraken, wat toch impliceerde dat je de auteur minstens dan wel min of meer au sérieux nam.

Ons rest het beeld van een neurotische knaap, die in 1888 wordt afgewezen voor zijn eindexamen H.B.S. en die dan helemaal op eigen kracht begint met het project van een wereldtaal en een eigen schrift. Ongeveer hetzelfde tijd, dat in het oosten van Europa de student Zamenhof ploetert aan zijn — door Rens als mengtaal verworpen — Esperanto.⁹

Twee jodenjongens, produkten van hetzelfde lot, gegrepen door

hetzelfde verlangen naar wereldwijde verstaanbaarheid. Beiden hadden het zionisme van Herzl afgewezen. Wat betekende dat kleine, nationale Zion vergeleken bij het grote, dat ook door de profeten niet anders dan internationaal was bedoeld.¹⁰

Soortgelijk universalisme verried Rens' cyclus *Vrede op Aarde / Een Kerstmis impressi* / van 1904, gepubliceerd in *De Nieuwe Gids*, waarvan fragmenten zowaar een bloemlezing haalden, i.c. *Nieuwste Lyriek* van Laurens van der Waals.¹¹

Met christendom in theologische zin had deze kerstpoëzie niets te maken. Jodendom, christendom, alle godsdiensten uit het Oosten, alle politieke ideologieën uit het Westen, dienden hem tot bouwstoffen voor één internaatsionale wereldconceptie.¹²

Wat was daarvan terechtgekomen? Op de imperialistische oorlogen uit het begin der eeuw (Boerenoorlog – de Japans-Russische, die hem tot de genoemde poëzie inspireerde) was de Eerste Wereldoorlog gevolgd, dank zij de medewerking van socialistische voor mannen en miljoenen proletarische soldaten. Rensburg, al vroeg een vijand van de SDAP, bekeerde zich na 1917 tot het communisme, waarin hij evenzeer moest worden teleurgesteld.

'Neen, ik ga zeker niet door dik en dun met alles mee wat vanuit Moscou gesproken, geschreven en gedecreteerd wordt, maar van het oogenblik in 1919, dat ik van het inter-asterale Socialisme overging naar het inter-asterale Communisme en dus het inter-nationale Communisme der Repoeblika Sowjêtow over den kop tippelde, sinds ik begreep, dat aan de Derde Internationale de toekomst zou zijn, de wereld ondanks alles, hoezeer ik ook nog in gevoels- en denkwijze van haar verschil, heb ik elken dag, elk uur, dat zij streed tegen de Plutocratie meegetrild in haar vreugde en haar leed. En wie weet, hoe ik te lijden en te kampen heb gehad ook tegen de chocola-democratische partij, sinds 1914 ten ondergang gedoemd, die kan zich daar best indenken.'

Hij schrijft het in een bespreking van Jan W. Jacobs' verzenbundel *De Dag*, verschenen in *Comoedia*, het orgaan van de Kring Petrucci, voor Oostersch-Westersche synthese. Alweer zo'n wonderlijk genootschap en zo'n merkwaardige krant, waarvan het ter Amsterdamse UB bewaarde exemplaar 6 nummers telt en dat tot zijn medewerkers (naast Rensburg) mocht rekenen Robert Musil en Karl Kraus uit Wenen en Alexander Freiherr von Bernus uit Heidelberg.

In zulke wazige conventikels voelde de dissidente Rens zich thuis. Beluister hem eens in zijn aartsvaderlijk gemediteer over de poëzie van Jacobs:

'Als ik me nu achterover gooi in mijn armstoel en in gedachten over dit heele bundeltje heen kijk, dan is het resultaat van de

indrukken: Niet slecht, maar nog wat zwak, geen sterke stem. Nu hoeft dat ook niet. Jacobs begint pas en aan een beginner stelt men geen eischen als aan een of andere van naam ...¹³

Zoals hijzelf, de erkende auteur van een epoche-machend boek over taalwetenschap.

Zijn broer Eugène bericht hij 19-4-1930 triomfantelijk:

‘..... en misschien ben ik binnenkort een der docenten van de Vrije Universiteit (niet de christelijke van dr. Kuyper) waarvoor een plan van oprichting bestaat en dito redacteur van een maandblad, waarin ik zelf dan de baas word, terwijl ik vroeger door de meeningen van minderen dan ik meestal, als een voetbal werd heen en weergeschopt. Er komt een andere tijd.’¹⁴

MANIAK

Hij was maniak geworden, maar een die daarom bleef opvallen. Ook uiterlijk met zijn zwarte zwaluwjasje, zijn lorgnet, zijn onafscheidelijke boekentas en zijn altijd gladgepoetste, afgetrapte schoenen. Een type, dat schilders, tekenaars, caricaturisten en fotografen optisch uitdaagde en journalisten inspireerde tot literair-sociologische analyse.

In 1923 verscheen van de hand van dr. P.H. Ritter jr. *Karakters*, waarin onder *Excentrieken* een portret van de Maniak, de niet genoemde J.K. Rensburg.¹ De hulpeloze, ‘wonderloze fakir’, die het wonder predikt maar het niet waar kan maken. Uitgelachen om de clown in hem, wordt hij op iets hoger niveau verguisd om de fanatieke kolder van zijn ‘geheime inter-astrale bezielingen’.

Ritter bedoelde Rens. Rensburg had zich ontwikkeld tot iets exceptioneels. ‘Neem uit je winst’, zeggen de joden. Hoe voelde hij zichzelf onder zo’n beeldvorming die al zo vroeg in heldere volzinnen werd uitgeschreven.

Of was hij alweer zo maniakaal, dat hij zich over zijn objectieve status nimmer het hoofd brak? Als hij ’s avonds in Américain binnenschoof en van wal stak met zijn theorieën en aldaar het luidruchtige middelpunt was van een zich slap lachende schare, ging er dan niets (meer) in hem om? Waarom holde hij dan zo vaak het plein op? Maar ze haalden hem in triomf terug en luisterden opnieuw naar zijn jongste, linguïstische ontdekkingen ‘voorgedragen met een overtuiging en beslistheid, die bijna al je nuchtere studenten-twijfel wegnam’ (Evert Straat).

‘Ik heb verzen geschreven, die klassiek zijn geworden in de wereldliteratuur, ik ben als vertaler van Rostand, Zola, Shakespeare

EUGENIE GRANDET

DOOR

HONORÉ DE BALZAC.

VERTAALD ONDER TOEZICHT

VAN

J. K. RENSBURG.



VENNOOTSCHAP LETTEREN EN KUNST.
AMSTERDAM.

Een van Rens' Franse vertalingen. Let op: 'Vertaald onder toezicht van'.

en Dante bekend als een der eersten van Europa, en met mijn Theorie der Evolutie breng ik een volslagen omkeer in de taalwetenschap en de litteratuur van alle volken' — schrijft hij in een concept. Hij krast het nerveus door. Geloofst hij het niet (meer)? Zal hij dan toch de drukproeven van zijn dagdromen gaan corrigeren?

Hij krast heel vaak en soms zeer heftig door. Welke palimpsest wordt zichtbaar onder al die uit onzekerheid geboren strepen, die door hem heen liepen?

'Als één man dwaas doet, wordt hij nooit serieus nagebootst ...' 'Het rare schrikt af zoodra het door één, het onderscheidt, zoodra het door meerderen wordt toegepast', had hij bij Ritter kunnen lezen. Betekende dat niet, dat hij om de denkbeelden, die hem het heiligst waren, in de hoek was getrapt (Miskotte)?

In de regel werd hij alleen maar ordinair uitgelachen. Het vreselijkste (Ritter stelt het) wat een maniak kan overkomen en wat deze onderscheidt van de martelaar. Want het is veel erger te worden uitgelachen dan te worden verbrand.

J.K. Rensburg, letterkundige. Ook hij moest een naambordje hebben. En in die literair-artistieke sector lag het allemaal nog het gemakkelijkst. Daar had je tot in de hoogste regionen mensen die je gedichten en je persoon en je denkbeelden gek konden vinden en er toch gevoelig voor konden zijn.

Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel stelden hun tijdschriften voor hem open, lazen zijn talloze briefkaarten (vooral) en lange, eigengereide epistels² en beantwoordden ze hoffelijk. Ook al vergat Van Deyssel dan eenmaal iets op de briefkaart te schrijven, behalve het adres!

En Rens, wellevend en collegiaal, laat van zich horen als dat in de persoonlijke sfeer zo te pas komt. Soms lyrisch in Jugendstil, zoals in 1900 bij het huwelijk van Kloos: 'Poëtischer kan 't wel niet; een dichter met een dichteres door zes zwanen in den bloemenjonk van het huwelijk gevoerd naar het toekomstland, opdoemend in een blauw waas van geluk.'³

Soms zielig: (5-5-1934) 'Door omstandigheden van geldelijken aard kon ik hiertoe [bedoeld is Kloos' 75e verjaardag] niet persoonlijk overkomen.'⁴ Als hij binnen de kring van zijn joodse vrienden van wal steekt, demonstreert de epistolair onuitputtelijke goede gijn, zoals ter gelegenheid van Herman Heijermans' 50e verjaardag, gedateerd: 'Amsterdam Diamantstad 24 Dec. 1914.'

'Ontvang op Uw vijftigste verjaardag mijn welgemeende gelukwensch. Indien we ook al als auteurs verschillende wegen gaan en dus naar het woord van Von Moltke (senior) "getrennt marchieren", in den zwaren strijd, dien ook wij beiden voeren voor de wording van

een betere wereld, geldt van den zelfden grooten veldheer ook voor ons "vereint sich schlagen".

Laat mij deze gelukwensch moreel en spiritueel nu wat meer specialiseeren. Bega geen "Kamertjeszonde" met "De Meid" of met "Trinette", want dat is overtreding van "Het Zevende Gebod". Vindt als theater-directeur in alle moeilijkheden "Uitkomst". Laat de rest van Uw leven één "Bloeimaand" zijn van goed, van sterk werk. "Schakels" van blijvende waarde, opdat het nageslacht op "Allerzielen" voor U geen letterkundig kerkhof hoeft te bezoeken.'

Hij eindigt: 'En voer met andere medestrijders als zoon van "Ahasverus" uit het "Ghetto" van armoe en verdrukking het proletariaat naar het beloofde land, naar een betere Maatschappij "Op Hoop van Zegen".'⁵

Attent op momenten van vreugde, kon hij zich laten gaan op ogenblikken van leed. Zo heeft Boekens dood in 1933 hem diep geschokt. Aan Henriëtte Mooy schreef hij, dat brave Hein hem 'meermalen in financiële moeilijkheden uit den nood hielp'.⁶

Aan Kloos bericht hij: 'Daar ik door ellendige financiële verlegenheid, hoewel ik het mij vast had voorgenomen, de begrafenis van ons beider goede en zeer begaafde vriend Hein Boeken, niet kon bijwonen, ben ik er te meer op gesteld, dat U deze twee verzen gewijd aan zijn nagedachtenis opneemt in het No. van den N. Gids, dat wel door U en anderen geheel of voor een groot deel daartoe zal opengesteld worden.'⁷

Beide stroeve maaksels zijn in *De Nieuwe Gids* van december 1933 inderdaad gepubliceerd als *In Memoriam / Mijn Vriend Dr. H.J. Boeken / Een der strijders voor de revolutie van '80*.

De dichter vindt het maar vreemd, 'dat in deez' Maatschappij, / Waar vaak het hoog're wordt vertrappt door 't jagen / Naar geld' zulke mensen nog bestonden.⁸

Dat hijzelf van zijn armoedje gemakkelijk iets kon missen, blijkt op talloze, vaak onverwachte plaatsen in de correspondenties. Als hij iets bezat, wilde hij geven. Had zus Catharina al lasterende niet betoogd, dat hij 'alles' weggaf?

Hoe hij zijn bentgenoten kon laten genieten van een exceptioneel extraatje blijkt uit een dertel schrijven d.d. 22 maart 1913 aan H.P.L. Wiessing:

'Daar ik met mijn mede-bandieten uit de Pijp en omstreken plichtig bij den Duivel gezworen had al onze winst eerlijk te deelen, ging ik dadelijk rijk met buit beladen, met 8 doozen, of ik zelf cigarettenkameel was, naar Van der Hem, die ik niet thuis trof — toen met weer een derde naar Herre de Vos ...'⁹

In die jaren publiceerde Rensburg cabaretliedjes in *De Groene*,

zoals *Rakker en Stakker*, waarvoor Herre de Vos de muziek componeerde. Dezelfde, die de melodie verzorgde voor Rens' topper *Het zwijn*, dat het repertoire haalde van Pisuisse en Blokzijl: 'In buurt Y Y, bij zonneschijn / Blinkt een welverend koperzwijn' Het is in geen enkele openbare collectie-kleinkunst aanwezig; huidige beoefenaren van de geschiedenis van dit genre, bij wie ik om inlichtingen aanklopte, hadden er nooit van gehoord. Aan het slot van dit boek is het in extenso opgenomen.

In de nalatenschap bevindt zich een keurig verzorgd manuscript (al zijn manuscripten zien er perfect uit) *Cabaret*, bevattende diverse liedjes met muziek uit de jaren 1912/1913. Daarin o.m. het bekende *Treurig, Treurig* uit de *Japanse Verzen II*, met muziek van niemand minder dan Sem Dresden. Andere teksten zoals *Floris en Blanche-fleur (Ballade)* en een *Dansliedje* blijken getoonzet door zijn vriendin Anna Grootkerk-Zeldenrust.¹⁰

Cultuur-historisch past dit ludieke element in de mentaliteit van die eerder genoemde zoekers uit het begin der eeuw. Ook Scheerbart en Stucken cultiveerden het boertige lied en de groteske. Wie zou Rens als auteur ontdekken van *Het Narrenlied*: 'Nu heel de wereld weer gaat paren / In deze dulle lentetijd / Stijgt — als bij 't vallen van de blaren / Ten top ook weer mijn malligheid / Nu overal weer liefjes zwerven / Als vlinders onder 't hemelblauw / Zing ik als nar van 't zoete sterven / Alleen uit liefde voor een vrouw.'

'De achter deze studie herdrukte *Sonnetten van Piet Lut* horen in dit kader. Ook deze versjes bracht hij moeilijk onder. Na Brusse benadert hij Van Dishoeck met een kaart die weer helemaal Rens is: 'U weet, dat ik van alle kanten, ook in het buitenland schitterende kritieken heb gehad op mijn bundels ...' Ze verschenen tenslotte, leuk uitgegeven, bij S.L. van Looy. Het bewaard gebleven contract wijkt alweer niet af van de fatale lijn: 'De schrijver zal zooveel mogelijk trachten de oplage zelf te verkopen' Volgens contract ontving hij bij ondertekening f 60,— en nog eens f 30,— daarna.¹¹

Deze Rens gaf — als functioneel decor — kleur aan het Amsterdamse uitgaansleven van zijn tijd. Men zag hem overal, waar cultuur en wetenschap werden bedreven. In het Concertgebouw, op de UB, maar het meest toch wel in zijn stamcafé *Américain* en op het Leesgenootschap. Naar beide laatste domicilies schreven hem vanuit verre landen vrienden die zijn adreswijzigingen niet konden bijbenen: Mr. J.K. Rensburg p/a Restaurant *Americain Hotel*, Amsterdam, Holland. Dat was altijd safe. 'Vanmiddag was ik belet op mijn gewone tijd in het Leesgenootschap te zijn ...', aldus aan Marie Witsen nog op 10 januari '41.

In die jaren twintig bewoog hij zich eveneens in de toneelkringen van de hoofdstad. Hij vertaalde, uit het Frans vooral¹² en schreef zelf toneel, ook dat zonder het gewenste succes. In de gelukwens op zijn 60ste spreekt August Heyting namens de Bond van Nederlandse Toneelschrijvers de hoop uit 'dat de toneelmachthebbers, die U een opvoering van Uw toneelwerk voorspiegelen, de dure daad bij het goedkope woord zullen voegen'.¹³

Aan Mijnsen bericht Rens 20-5-1915 over de première van zijn *Pierrot en Harlekijn* op 'woensdag 2 juni 1915 in de kleine bovenzaal van Américain voor leden van De Kunst'. 'Tegen f 1,— entrée per persoon.'¹⁴

In deze jaren voelt hij zich nu en dan geroepen tot een leidende rol in questions brûlantes van het muzische Mokum. Beschikt hij niet over relaties in de wereld der letterkundigen van naam? Zo benadert hij Van Deyssel (24-5-1925) over de toenmaals actuele rel rondom de door Willem Mengelberg tegengewerkte pianist Dirk Schäfer. Nu eens een miskende kunstbroeder voor wie *hij* in het krijt treedt:

'In het Handelsblad van gisteravond, 3e blad, komt een artikel voor van H. Rutters, muziek-recensent, over de mogelijkheid, dat de groote pianist Dirk Schäfer ons land gaat verlaten, omdat hem een muziek-professoraat is aangeboden in Wenen en dit financieel op 't oogeblik voor hem voordeliger is dan verblijf alhier.

Mijn vriendin Mevrouw A. Grootkerk, leerlinge van Mengelberg, die Schäfer zeer goed kent, zelf een uitstekende pianiste en componiste o.m. van de liedjes in mijn haute comédie in verzen *Pierrot en Harlekijn* wil ten spoedigste een comité bijeenroepen om aan de Regeering te verzoeken in 's lands belang hem van staatswege een subsidie te verzekeren, waardoor zijn verblijf naar Weenen financieel onnoodig zal worden. Nu wil zij dat verschillende van onze eerste kunstenaars, hun handteekening zullen opgeven ...'¹⁵

Maar pas op! Hoe gemakkelijk konden zijn ernst en de dwaasheid, waartoe deze maniak anderen inspireerde op dusdanige wijze met elkander in de knoop raken, dat plotseling het juiste zicht op alles schemerig werd. En als wij dan verder lezen, dat een 'soort eere-comité en vele anderen er bij ... zich gezamenlijk tot de Kamer zullen wenden', dan houden we ons hart vast en zien we in gedachten al een deputatie lolbroeken met Rens aan het hoofd het Binnenhof oprukken.

Zeker, zoiets mócht deze keer niet gebeuren, daarvoor was de zaak-Schäfer te serieus. Maar de heren stonden voor niets en deze weerloze was tot raadselachtig veel bereid.

Wie kon er op den duur ook nog wijs uit al zijn fantastische bedenksels. Of het nu over Schäfer ging dan wel over zijn

inter-asterale theorieën die het verbindende element van zijn levensbeschouwing vormden. Voor hem was het heel gewoon een figuur als Van Deyssel in dit patroon in te schakelen. Diens 'Holland hoog opstoten midden in de vaart der volken' kreeg voor de pseudo-profeet iets reëls. Hij zag dan plotseling Holland echt in de sterrenhemel en trok — als in *Koningschap* — de dwaaste en vaagste (kosmische) lijnen. Zo wordt de achtergrond begrijpelijk van die ogenschijnlijk totaal onverwachte aanval op de jongeren van 'De Distelvinck' anno 1925.¹⁶ Wat verbeeldde die snotapen zich wel met hun kritiek op zijn collega-giganten uit de 'revolutie' van Tachtig! Van Deyssel en Rens hoorden thuis in het 'Derde Rijk uit Israël', wat dat dan ook mocht betekenen.

Naast elkander! Omdat 'ik er zeker van ben, dat door dit werk [*Theorie der Evolutie*] meer dan reeds in verschillende opzichten het geval is, Nederland thans tegelijk geplaatst wordt aan de spits der volken zoals U wenschte, of vóórvoelde in Uw brochure over het Proza'

Aldus aan Van Deyssel, die hij in een ellenlang epistel van acht kantjes vraagt zijn naam te verbinden aan het huldigingscomité voor zijn zestigste verjaardag. Beide coryfeeën hoeven zich in die hoge sferen niet te vervelen, ze staan niet alleen. 'We staan in de aviatiek door Fokker, in de radio door Philips, in de physica door Lorentz, in de sterrenkunde door Kaptein, in de chemie door Van 't Hof enz. aan de spits van de volken. Realiseert U het thans voor de taal en de literatuur door Uw handteekening onder die circulaire ...'¹⁷

Van die hoogte spreekt Rens honend van het 'jammerlijk-bescheiden gepiep van ... De Distelvinck'.

De jongeren lieten zich niet onbetuigd. In *Den Gulden Winckel* bracht Wybo Meyer de befaamd geworden karikatuur J.K. Rensburg De Vogel 'Verschrikker'.¹⁸ Begeleid door het redactionele commentaar: 'Daar niemand den heer Rensburg au sérieux neemt en kan nemen, wordt er hier van zijn interasterale ijlhoofdigheid uitsluitend melding gemaakt omderwille van de karikatuur In zijn aanval schuilt te veel van de bittere gal der jalousie van een die zich, absurd, miskend acht, tegen de jonge kracht.'

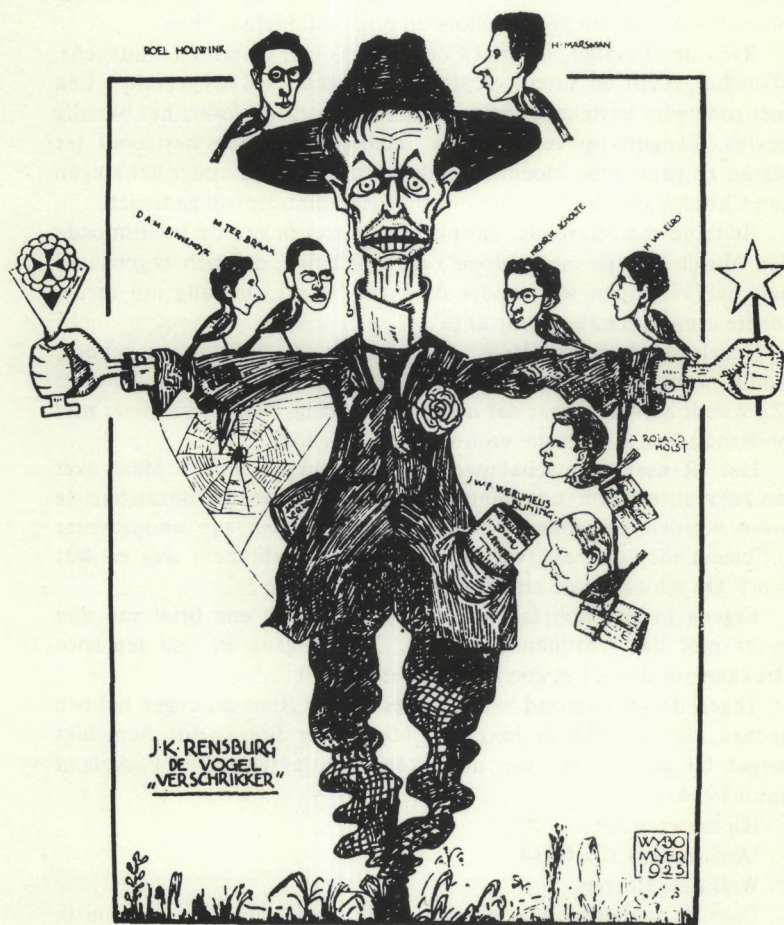
Er was niet zo heel veel veranderd sinds de dagen dat Carel Scharren zich vrolijk over hem had gemaakt. Maar toen stond hij met zijn *Japanse Verzen* nog aan het begin. Hoeveel schrijfsels die hem sedertdien als een idioot hadden afgeschilderd, waren vroeger of later onder zijn ogen gekomen en hadden zijn ergernis gaande gemaakt. Eén keer krast hij met venijnige letters 'wartaal!'¹⁹ op het knipsel waarin wordt verteld hoe zijn Dante-uitgever hem destijds dagelijks zou hebben opgesloten.

DEN GULDEN WINCKEL

geïllustreerd. Maandschrift voor Boekenvrienden.

en als hij noodig en wenschelijk acht. —
De heer J. K. Rensburg is in de
Groene, plotseling en zonder eenige
ker. naspeurbare reden, te keer gegaan
tegen het genootschap „De Distel-
zonder en tegen de nieuwe literatuur in

gal der jalousie van een die zich, absurd, mi-
tegen de jonge kracht.
Het is ten slotte niet onvermakelijk een fragen
wartaal over te nemen:
„En nu kunnen ze zich zelf wel wijs maken:
alleen aan litteratuur. Politiek en economie late



Ontleend aan Den Gulden Winckel 1925, pagina 215.

‘Bij zulk werk moet je jezelf opsluiten’

Tussen jezelf opsluiten en opgesloten worden lagen de subtiele grenzen van zijn psychische problematiek, de oer-bron ook van de talloze Rens-verhalen, die het merg uitmaken van nagenoeg alles wat ook na Wereldoorlog II over hem werd geschreven.

Wij treffen de opgejaagde aan, terwijl hij in het Vondelpark in een hoge boom is geklommen en niet naar beneden durft. Het blijft onduidelijk waarom hij erin klom en nog onduidelijker hoe.

Rens de chevalier, die met Coen Hissink een schermduel uitvecht. ‘Touché’, roept de auteur en strekt de degen. Is Rens geraakt? Een met rode wijn bevuurd servet tegen hem aangedrukt levert het bloedig bewijs. Languit op een sjoelbak, met pindadoppen bestrooid (er waren zo gauw geen bloemen bij de hand), werd hij onder het zingen van Chopins *Marche Funèbre* over het Rembrandtplein gedragen.

Rens de menslievende, springt de Amstel in om de levensmoede Jan Musch (‘ik ga me verdoen’) eruit te halen, die zich zogenaamd aan het verzuipen was, onder de kreet ‘Dood, ontvang mij in uw teedere armen, Hamlet derde akte’.

Tenslotte de kuise Rens, met Fientje de la Mar op schoot. Tijdig wordt de asceet zich zijn verantwoordelijkheden bewust: ‘Zij houdt van me, maar dat is haar ondergang, want ik kan haar niet onderhouden, ik stort die vrouw in het ongeluk.’

Het ‘Rensen’ overschaduwde ieder werkelijk aspect. Maar over welke realiteit kon ook binnen het verband van dit onaangepaste leven worden gesproken? Was van meet af aan zijn onoplosbaar probleem niet geweest, wat nu eigenlijk werkelijkheid was en wat niet? Op school, in de maatschappij, in het café.

Ergens in zijn hok lag tussen paperassen die ene brief van zijn vader met dat schrijnende slot: ‘.... ga je gang en blijf ten spot strekken tot dat je het zoo mogelijk eens voelt’

Tegen de achtergrond van dit alles zal het Rens genoeg hebben gedaan, dat één van de jongeren, Menno ter Braak, ook hem niet vergat bij gelegenheid van de bekende enquête in *Het Vaderland* anno 1934.

Hij antwoordde:

‘Amsterdam 30-10-’34

WelEdele Heeren,

Daar ik zelden sinds een paar jaar in Américain kom, vernam ik alleen door een toeval, dat er een brief voor mij lag gedurende 14 dagen. Ik ging er toen direct heen en vond Uw verzoek per circulaire. Ik zie geen kans enig antwoord te geven op de vraag:

1e Wie onder onze auteurs overschat worden.

2e Wie onder onze auteurs onderschat worden.

Het kan mij op stuk van zaken eigenlijk o zo weinig schelen. Het eindoordeel is aan het nageslacht en dikwijls ook pas na jaren, soms na eeuwen. Dante is in de XIIIe en XIVe Eeuw zeer goed begrepen door enkele tijdgenoten en met de erkenning door de massa had hij niets te maken. De behoefte daaraan begint pas te ontstaan in de XVe Eeuw als eindelijk de boekdrukkunst gekropen over den Aardbol sinds de IIe Eeuw v. Chr. uit Honan in China, Italië, Duitsland en Holland bereikt en hier algemeen verbreid word. Dan begint zijn erkenning door de massa in de XIXe Eeuw en de XXe.

Shakespeare (Bacon) werd in Frankrijk en Duitsland pas erkend in de XVIIIe en XIXe Eeuw en toch ben ik er zeker van, dat hij nog niet in deze tot heden ten volle gewaardeerd kan worden. Daarvoor was hij te groot. Maar spoedig zal men hem beter nog begrijpen dan vroeger.

Wat de Nederlandse auteurs betreft, zie ik geen kans een oordeel te vellen. U moet niet vergeten, dat de meesten van mijn collega's van elkaar heel weinig lezen, behalve zij, die dit als dagbladrecensenten doen moeten. Dit komt omdat wij heel anders lezen dan het publiek nl. hoofdzakelijk de Meesters, naar welke wij ons vormen en niet veel meer.

Hoogachtend,
J.K. Rensburg
Volkerak-Straat 24^I
Amsterdam, Z.²⁰

INFERNO

Het Vaderland, dat zijn adres niet kende, had het enquête-formulier naar Américain gestuurd, waar Ter Braak in de jaren twintig voor het eerst met hem 'een debat aanging over Hegel'.¹ Maar anno 1934 kwam Rens daar niet meer zo veel. Het schrijven lag weken op hem te wachten. Evert Straat doet uitkomen, dat hij omstreeks 1938 obscuur was geworden. 'Het is stil geworden om Rensburg. Men ziet hem niet meer in de stamcafé's, men hoort zijn stem niet meer daar, waar het hardst gepraat en het felst gedebatteerd wordt. De jeugd kent hem niet en ook voor velen van zijn vroegere kennissen is hij legende geworden.'²

Toch zou zijn zeventigste verjaardag in 1940 nog ouderwets worden gevierd. De oproep, iets minder spectaculair dan die van tien jaar geleden, ging tijdig in zee. De moeilijk geworden omstandigheden spreken uit de tekst. Maar juist nu (de geijkte formulering) zou een bijdrage dubbel welkom zijn. Het feest zou doorgang vinden



Naar een houtsnede van de joodse schilder en graficus Meier Bleekrode (1896-1943) in Het Volk van 22 maart 1930. Bleekrode kwam evenals Rensburg om in het vernietigingskamp Sobibor.

met de onverstoorbaarheid die bij de jubilaris paste.

Tot het Comité waren als altijd de nodige prominenten toegetreden als Frans Mijnsen, Jan Musch, E. d'Oliveira, A. Roland Holst en Jeanne van Schaik-Willing.³

Nog geen twee maanden later kwamen de Duitsers met de bloed- en bodemtheorie van Adolf Hitler, die zelf eenmaal tot de 'Gralsucher' had behoord. Maar dan in de aberrate sfeer van dichters als Alfred Schuler. Hermann Rauschning vermeldt in zijn *Gespräche mit Hitler* (1940) hoe deze eenmaal gewaagde van een 'Brüderschaft der Templeisen um den Gral des reinen Blutes'. Der Führer, door sommigen als 'der neue Christus, der neue Gralskönig hingestellt', belichaamde een racistische revolutie in de graalideologie die onze inter-asterale denker niet had kunnen voorzien.

De breuk van 1914, de chaos na 1918, de crisis van 1929, het waren — zo weten wij — ook Rens tekenen aan de wand geweest, maar (we hören het hem betogen): Nederland was Duitsland niet. Tòt die 10e mei, toen Nederland Duitsland werd en niet andersom, zoals hij in *Koningschap* had voorspeld, naar aanleiding van de in de negentiende eeuw hier levende 'vrees voor een aaneksaatsi door Duitsland', 'het Duitse devies Vom Fels zum Meer!'⁴

Toen had hij, die 'in de fin-de-siècle periode tot de erkenning van het bestaan der helderziendheid en der telepati' was gekomen, gemediteerd over een 'grote Nederduitse Staat met Amsterdam als Hoofdstad. Mogelijk dat di zelfs het sentrum word van een pan-germaanse federaatsi van dat Neder-Duitsland met Hoog-Duitsland, Duits-Zwitserland en Oostenrijk, Engeland en Scandinavië'.⁵

Vliegtuigen uit de eeuw van zijn vooruitgang schudden hem wakker in die fatale nacht. Of niet? En bleef voor de dromer, die Dante's paradijs reëler ondervond dan zijn concrete leven, ook de hel, die hem wachtte, een wazige holte, waarvan hij ooit de ruimte had berekend: 1.841.221.882.325 kubieke mijl.

Die berekening was — met het grootste deel van zijn Dante-aantekeningen — nooit gedrukt. Hij had zich toch al niet voldoende beperkt naar het oordeel van Salverda de Grave. Nu was het te laat. Had Dante in zijn *Convivio* niet gesteld dat de mens in zijn vijf en dertigste jaar op de helft van zijn leven was? Hij was nu zeventig. Hoeveel had hij nog te goed?

Van Rens' drie oorlogsjaren weten wij het nodige door bewaard gebleven brieven. Op 1 januari 1941 schrijft hij Marie Witsen:

'Beste Marie,

Daar ik je niet thuis trof, maar er groote haast is bij dit volgende verzoek, wend ik me daarom hierbij tot je per brief. Door den oorlog

heb ik twee tegenslagen gekregen, die mij financiëel op het oogenblik in een zeer moeilijken toestand brengen. Laat ik je er bij zeggen, dat ik alle hoop heb op een spoedige verandering ten goede in het algemeen en zeer gunstig voor mij. Maar dat belet niet, dat ik er op het oogenblik leelijk mee zit. Het volgende is gebeurd: Doordat ik de geheime Leer van Boeddha ontdekt heb en daarover een werk half heb voltooid, wilde mijn uitgever al voor den oorlog, om die reden mij uit het Duitsch een boek van Clemen laten vertalen over de godsdienstgeschiedenis. Maar daar ik een jood ben, was hij, die tot de liberale partij behoorde, gedwongen dit te laten doen door Dr. Rade-maker. Dat was voor mij een schade van f 150 à f 200! Maar erger nog: een vriendin van mij, die een pension hield, moest zelf voor haar zoon, een jong, begaafd schilder, die in Frankrijk woonde pension betalen, een schuld van f 200. Als dat niet in orde was gekomen, was hij als vreemdeling over de grens gezet. Toen ik het missen kon, d.w.z. tijdelijk maanden geleden en zelfs een ploert het haar wou lenen, op conditie, dat zij zich daarvoor zou prostitueren, heb ik dat voorkomen en zoo ook het bestaan van haar zoon gered, door haar f 200 te leenen. Ze heeft toen trouw in termijnen van f 25, f 100 + f 12 betaald en is mij nog f 88 schuldig. Maar ze kan daarvan voorloopig niets afdoen, omdat het bonnenstelsel opeens verscherpt is en zij daardoor haar pensiongasten niet te eten kon geven als vroeger. En als gekken verlieten die haar in den waan, dat dit in een ander pension wel zou gebeuren! Op het oogenblik ben ik f 0.50 rijk en heb o.m. voor levensmiddelen f 10 extra noodig en nog wel f 30 om door de maand heen te komen.

Nu heb ik zeker 3 boeken klaar liggen om uit te geven, zoodra de toestand dit hier veroorlooft. Ik heb alle reden om te onderstellen concreet en occult, dat dit spoedig zal gebeuren en vrij plotseling. En bovendien — hoewel ik nog geen concreet bewijs heb — weet ik door eigen visie en die van anderen, dat denkelijk in het voorjaar en wel uit Den Haag voor mij een legaat in aantocht is. Het zou de derde keer zijn. Dringend verzoek ik je daarom mij f 10, zoo mogelijk meer, en als het niet anders kan f 5 te leenen, die ik van de opbrengst van mijn boeken wel kan restitueeren of van een eventueel erfdeel, al weet ik absoluut niet precies wanneer.

Ik denk echter in Februari of Maart, als het van dat legaat komt, van eigen werk een paar maanden later. Ook bestaat er kans, dat mijn tragi-comedie "Pierrot en Harlekijn" in dit jaar wordt opgenomen in De Gids. Ook dat betaalt niet slecht.

Wees zoo goed mij per brief te antwoorden of je mij helpen kunt of niet, niet per briefkaart, want dat hoeven derden niet te weten. Maar laat mij niet in twijfel wachten. Beter direct: Neen, dan geen

antwoord. Want dit laatste zou mijn toestand het meest verergeren.

Je veel heil en zegen wensend, hoewel 1941 een vreeselijk jaar zal zijn, in afwachting, zeker van je goede wil:

Met hartelijke groeten

J.K. Rensburg

Adres: Kromme Mijdrecht-Straat 56" / Amsterdam Z; of: Leesgenootschap Hoek Spui-Rokin / Amsterdam. C.⁶

Zijn domicilies zijn dezelfde gebleven. Hij mócht trouwens niet meer verhuizen. Eindelijk honkvast bleef hij waar hij zat. Mét zijn pecuniële zorgen, die door de omstandigheden ('daar ik een jood ben') zijn toegenomen. Ook en vooral in de officiële sector. 'De subsidies, die ik had wegens ouderdom en capaciteiten, werden mij spoedig na elkaar zonder opgaaf van redenen ontnomen', aldus in 1943 met een formalisme van geladen inhoud. Hij bericht het o.m. aan Frans Mijnssen in diens kwaliteit van voorzitter der Vereniging van Letterkundigen. 'Zonder opgaaf van redenen.' Hij wéét het drommels goed, maar als auteur tegenover zijn collega's blijft *hij* staan waar hij stond. Waar hij altijd had gestaan!

'Rensburg heb ik het laatst gezien in de oorlog, kijkend voor een boekwinkel, — zijn zware boekentas had hij op de pui gezet. Ik weet niet meer of de gruwelen al aangevangen waren of nog slechts naderend, maar wel, dat "Rens" bedaard was, dat we samen praatten en dat hij, wellicht op een opmerking of voorzichtig gegeven wenk, mij op besliste en vredige toon antwoordde: "Ik word beschermd." Hij bedoelde door een "Hogere Macht". Hij achtte zich, naar ik vroeger al eens uit zijn aanduidingen begrepen had, in dienst van deze te staan, niet alleen door het bijeenvergaren van een vervaarlijke berg taalkunde (en talen-)kennis, maar, o.a., ook door een leven van armoede en onthouding. "Daarmee versla ik de Jezuïten, ziet u!" De idealist!'

Aldus Henriëtte Mooy in haar memoires *Gisteren leeft*. En zij vervolgt:

'Ik had hem, niet zo lang te voren, meegemaakt op de laatste vergadering der Vereniging van Letterkundigen, in 1942, in de Vondelstraat waar hij schitterend voor de dag kwam toen een spreker-N.S.B.-er (hoe kwam die daar?) aan Mijnheer de Voorzitter (Boutens) en de andere aanwezigen vertelde, hoeveel zijn omstandigheden wel verbeterd waren, nu hij, lid van de "kultuurkamer", zijn werk goed betaald kreeg, — "geen hongerlonen meer, mijn gezin en ik kunnen nú leven." Rensburg, overeindverend, vroeg het woord en zwaaide daarin de vaan van de geest, zeggend, dat men, om die te kunnen voeren, nóóit vroeg naar lóón, — hĳ bekommerde zich alléén om inspiratie. Als die gebood: schrijf, dan schreef hij, dan keek hij

niet op of om, "ook niet naar eten natuurlijk! Ik dank u, mijnheer de voorzitter", en hij zat weer. "Dank u meneer", zei Boutens effen en zonder de bijval die "alle oprechte harten" even had doen trillen.⁷

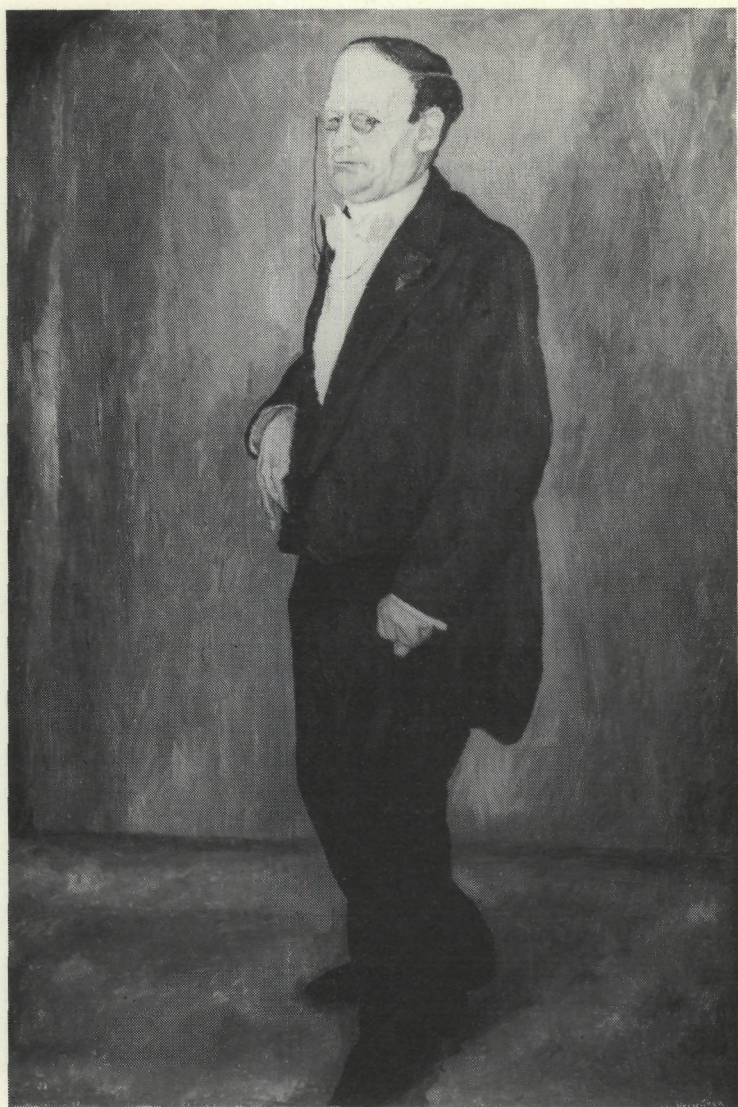
Rens: man van het verzet. Nóg altijd *Eén tegen Allen*, de titel van weer zo'n manuscript in zijn nalatenschap, bevattende 'Kritieken, Beschouwingen, Indrukken, Polemieken'. De ondertitel van dit nooit verschenen werk luidt: Een Strijd van Twintig Jaar in de Wetenschap, de Litteratuur, de Politiek. Voor alle zekerheid heeft de auteur er tussen haakjes aan toe gevoegd: 'Alle rechten voorbehouden'⁸

In de breed-uitgesponnen oorlogsliteratuur zoeken we intussen tevergeefs zijn naam.⁹ Ook historisch bleef hij de sjlemiel. Want op die plaats, op dat uur, manifesteerde zich iets van allure. Een letterkundige had in het openbaar de idee van de vrije geest verdedigd tegen het vullens van de nazi's. Een unicum, niet slechts onder honderdveertigduizend joden maar onder miljoenen Nederlanders.

Hoe lang was het geleden, dat 'vrienden' hem op klassieke wijze hadden geRensd! 'Als de moffen Nederland binnenvallen, hangen ze eerst Diepenbroek op, en dan mij ...', had hij omstreeks 1914 geprofeteerd. Toen de wereldstrijd was losgebroken en ons land neutraal bleef, werd Rens argeloos uitgenodigd een paar vakantie-dagen door te brengen in Zuid-Limburg. Tijdens een wandeling bij het Vierlandenpunt werd hij onverhoeds overvallen door een Duits 'huurleger', dat uit alle macht brulde: 'Reichsfeind Nummer Zwei'.

Voor zulke grappen was er geen plaats meer. De Duitsers waren nu echt gekomen en hadden allen tegen de muur gezet. Deze keer konden de spotters zijn 'mesjoggaas' in een gemeenschappelijk vlak eindelijk toetsen aan de beperktheid van hun eigen, pragmatische redelijkheid. Hij deed niet mee met de moffen, hij deed niet mee met de Joodse Raad, hij had nooit 'meegedaan'. Buitenmaatschappelijk had hij moeten leven à la Bohème en alleen maar mogen dromen van een toekomst, waarin de joodse graalzoeker heilig bleef geloven. Niet juist nu! Ook nu. Waarom niet? Hij deed zoals hij gewend was en zij deden zoals ze gewend waren: de voorzichtigen, de opportunisten, die niet helemaal fout waren, nóg niet fout, straks misschien fout maar dan wel op respectabele gronden.

Hij, Rens, was door en door goed. Wat interesseerde hem op zo'n moment in 1942 die dichter Boutens of de heer Blokzijl, die eenmaal met Pisuisse zijn liedje had gezongen *Het zwijn*. Of Lodewijk van Deyssel, die in datzelfde oorlogsjaar eveneens was toegetreden tot die cultuurkamer, nu Holland toch niet meer hoog was op te



Rensburg naar een olieverfschilderij (160 x 110 cm) uit 1932 van Jan van Herwijnen (1889-1965), autodidactisch talent met opmerkelijke belangstelling voor figuren die psychisch afwijken van het normale patroon. (Collectie Amsterdams Historisch Museum.)

stoten midden in de vaart der volken.

'De Graal als symbool van wat goed is en kwaad schijnt, als steen uit de kroon van Lucifer, word daarom het best gediend door Adelsmensen, gelijk Ibsen ze noemt, door hen, die moreel en intellectueel te hoog staan om zich te storen aan het oppervlakkig oordeel der menigte', had hij eenmaal in zijn *Faust* geschreven. Wie van de burgers – jood dan wel niet-jood – lachte daar nog om. Lachte nog om Rens, Reichsfeind Nummer Eins.

Al zijn theorieën en geschriften mochten verward en duister schijnen, aan het eind van de 'via dolorosa zijner askeze en ontberingen' was alles glashelder: hier stond een arme jood, hij kòn niet anders.

Op 18 februari 1943 schrijft hij 'als ex-lid der Vereniging van Letterkundigen (bestaat die nog?)' aan voorzitter Frans Mijnsen over zijn financiële perikelen. Hij leeft 'in een doorlopende angst onverwacht te worden weg gehaald. Bovendien is het gebruik van de telefoon en de tram mij ontzegd. Daar er 3 dagen per week: 's Maandags, Woensdags en Vrijdags op straat razzia's worden gehouden onder de joden, kan ik dien tijd geen voet op straat zetten en op de dagen, die nu nog vrij zijn, moet ik mét ischias vaak 2 uur heen en 2 uur terug lopen voor een of andere dringende boodschap of bespreking. Dan ben ik daarna nog te moe om nog te kunnen werken. Wanneer U mij niet kunt tegemoet komen, meld U mij dit ook dan s.v.p., opdat ik niet vergeefs en te lang moet wachten en zend U mij – zoo het U schikt – het gevraagde per aangetekende brief en niet per pw. daar ik liever voor vreemden niet precies wil weten, wat ik ontvang. Zoud U mij kunnen helpen aan f 25,–? Elk minder bedrag – al zou het maar f 5,– zijn – helpt ook al, maar niet voldoende. Dan zal ik met f 25,– één week weer vóórt kunnen. Over den toestand in het algemeen zwijg ik maar en dit zou nergens toe dienen. Afwachten en kalm blijven, dat is het beste'¹⁰

Op die datum (18-2-1943) was zijn laatste verjaardag nabij. Op 24 maart geen gekke feesten met inter-asterale gerechten en radio-telefonische contacten met Mars. En toch zou die dag niet helemaal onopgemerkt voorbijgaan. Jeanne van Schaik-Willing stuurt hem een boeket bloemen en tien gulden. Haar dankt Rens op 25 maart in een brief, die hem als van ouds ten tonele voert. Alleen al die aanhef: 'voor zover ik mij herinner, heb ik U niet gezien drie jaar geleden bij mijn 70-jarig jubileum' Had hij geen andere zorgen?

En hoe!

'Verder loop ik nog altijd groot gevaar te worden weggehaald. Dit is ook al gebeurd met een van mijn broers [bedoeld is Victor] en diens vrouw. Uit een droom weet ik echter, dat hij nog leeft en ik

vermoed van haar hetzelfde. Uit minstens tien dromen van mij, waarbij één die meer dan 50 jaar geleden sloeg op den oorlog van '14 en op deze, en uit evenveel van anderen weet ik, die helderziende ben, dat ik zelfs, *als* ik nog word weg gehaald, spoedig en gezond en wel uit die gevangenschap terugkeer. Dat geeft een grote rust. Want op het ogenblik lijden tal van joden aan vervolgingsangst, die soms leid tot waanzin of zelfmoord.

Een vreselik geval van een ander soort angst is mij uit den Haag bekend geworden. Een oostenrijkse vriendin van mij heeft drie zonen allen in dienst van Duitsland, een als ordonnans van de bezettingscommandant in Holland, een in Rusland bij de ravitailleringdienst en een aan het oostfront, die afgevroren tenen heeft gekregen bij de postdienst van zijn compagnie. Ze is zo ziek daardoor, dat ze schrikt als de bel overgaat, want dat zou een doodsbericht kunnen zijn. Haar maag en ingewanden zijn totaal van streek en zij lijdt daardoor aan een gevaarlijke bloedarmoede. Ik ben bang, dat zij daaronder binnen een paar maanden zal bezwijken. En zo zijn er in heel Europa zoveel moeders.

Alleen blijft dit waar voor hen, die het — hoe dan ook — uit kunnen zingen: Elke dag, die verstrijkt, is één schrede nader matematies bij diën dag, waarop door de vorming van een westfront ook in ons land de bevrijding moet komen. En die dag staat geschreven in de sterren. Daarom neemt mijn moed niet af, maar aldus doorlopend toe. Deze oorlog werd vóór alles aan beide kanten gevoerd door sterrenwichelaars. Daarvoor was al bekend, dat het Min. v. Buitenl. Zaken in Engeland daardoor werd beheerst en nu ook dat van Oorlog natuurlijk. De astroloog van Hitler heet Koscielski en die van Mussolini Rosconi. Maar zelfs, als het ogenblik van de landing in Europa, aan enkele astrologen bekend is, blijft dit een militair geheim, wat alleen aan de Engelse koning, Roosevelt, enkele staatslieden en de hoogste leden van de generale staf word toevertrouwd. Na den oorlog hoop ik U eens op te zoeken, Leidse Kade 100. Tans door het tramverbod en doordat ik aan ischias lijdt, zou de tocht naar U toe en trug mij vier uur lopen kosten in een begrafenispas, die mij doodmoe zou maken. U ten zeerste dankend, tot ziens dan en

Met hartelijke groeten
J.K. Rensburg¹¹

Nòg een vriend was hem niet vergeten. De romanist dr. Martin J. Premsela ondernam in dit Europese uur van joods doodsgevaar de unieke poging Rens te redden. Hij zocht contact met hun beider gemeenschappelijke vriend professor Valkhoff, teneinde de letter-

kundige J.K. Rensburg geplaatst te krijgen op de Barneveld-lijst, waaraan het joodse establishment of wat daar voor doorging, inderdaad zijn leven dankt.

De auteur en wetenschapsbeoefenaar als VIP, net op tijd officieel erkend en met professor Meijers en de top van 'onze' intelligentsia en bourgeoisie veilig naar de goudkust van de Nederlandse diaspora op de Veluwe. Hij zag er van af. Het curieuze, op de Amsterdamse UB bewaard gebleven antwoord aan Premisela, zijn laatste *mij* bekende brief, gedateerd 22 maart 1943 (2 dagen vóór zijn laatste verjaardag) luidt aldus:

'Amice,

Dank voor je inlichting. Ik zal nu prof. Valkhoff persoonlijk direct een bedankbrief schrijven. Ik acht het onmogelijk met al die boeken enz. die ik voor mijn taalstudies o.m. nodig heb, naar Barneveld te verhuizen, tenzij dit onder heel andere omstandigheden wezen zou om daar te gaan wonen. Bovendien wijzen [*al* doorgehaald] mijn dromen misschien wel tien (nu Vrijdagnacht wéér een zéér gunstige) er op en bovendien minstens even veel van anderen:

dat ik: 1e Niet word weg gehaald,

2e Dat ik — indien het toch wèl gebeurt — spoedig gezond en wel uit die gevangenschap terug keer.

Verder verwacht ik de landing van de Engelsen en Amerikanen zeer spoedig [*nabij* is doorgehaald]. Ik vermoed, dat ze vóór April het laatste gedeelte van Afrika te pakken krijgen en dat dan direct daarna de landing begint in Italië. En voor wie het zullen beleven, is nu elke dag één schrede verder naar diën dag, waarop ze ook hier zullen landen en wel in Zeeland. Geduld en moed! Tout vient à point pour qui sait attendre.

Je nogmaals dankend, tot ziens en

Met beste groeten

J.K. Rensburg.'

Volgt een noot, behorend bij de passus over een eventuele terugkeer uit gevangenschap: 'Meer dan 50 jaar geleden al had ik een droom, die [*al* doorgestreep] betrekking had op den oorlog van 1914 en op deze en ook daaruit kan ik nù met zekerheid opmaken, dat ik er levend en ongedeerd door rol. Die sloeg ook toen al op wat nù de toekomst word van Holland en die is zeer gunstig.'¹²

Maar in de avond van dinsdag 13 april werd hij, die argeloos een brief of briefkaart postte, gepakt en in die daarop volgende nacht 'met ca. 150 personen naar de Joodse Schouwburg gebracht'.¹³

Het joodse vraagstuk diende zich hoogstpersoonlijk aan. Hoe vaak had hij er niet over gefilosofeerd. Vooral in zijn *Aphorismen*, wéér een van de *Inedita Rensburgiana*. In vier afdelingen had hij daarin

Eu 29

Amsterdam 22/3 '93.

Amice,

Dank voor je inschikking. Ik zal nu prof. Valkhoff gaar
vondst direct een dankbrief schrijven. Ikacht het
onmogelijk met al de boeken enz., die ik voor mijn taal-
studies v.m. nodig heb, naar Barneveld te verhuizen,
hoorzij het onder heel andere omstandigheden welken van om
daar te gaan waren. Bovendien wijzen ~~de~~ mijn dromen
mishaken welken / een d'ijlgnacht meer een zake
gunstige) en of en bovendien minsters respect van anderen,
dat ik: 1: Niet word weggehaald,

2: Dat ik - indien het toch wilt gebeurt - goed of gezond
en wel in die gewangenschap ben heel.*

Onder verwacht ik de landing van de brydson en brentham
zeer ^{positief} te vermoeden, dat ze over April het laatste gedeelte
van Afrika te pakken krijgen en dat den direct daarna de
landing begint in Natali. In over wie het zullen beloven,
is nu elke dag een sterke versterking van dien dag, waarop
ze ook hier zullen landen en wel in Zeeland. Geduld
en moed! Tint vrient in gevolgonen en a it attendre.
Je nogmaals dankend, tot ziens en

Kromme Huidacht. Straat 56^{te}

Amsterdam 2.

Met best groeten

J. Z. Kromme

* Meer dan 50 jaar geleden al had ik een droom, die of
behebbing had of den vorlog van 1914 en of deze en vol daar..
-it kan ik nu met zekerheid opmaken, dat ik er levent en
vrijgevoerd door rob. Die sloeg ook toen al of wat en nu de
Volksrust word van Holland en die is zeer gunstig.

zijn gedachten neergelegd over Communisme, Sociologie, Kunst en Aethiek. Naar verhouding dikwijls gaat het over de joden, en nog altijd — à la Marx — in dialectische zin. 'En daar de meest verlangde en daarom ook de meest vervloekte stof, het geld, zich in den Jood schijnt te personifiëren, terwijl hij in werkelijkheid het streven naar de heerschappij *over* het geld, het Socialisme, belichaamt, heeft de Jood het gedaan. De Jood is de zondebok!'

Dat ook hij eenmaal slachtoffer van het antisemitisme zou kunnen worden, had hij nimmer vermoed. Zijn joodse ideologie, die met Dreyfus was gestart en in *Koningschap* werd dolgedraaid, was vervuld gebleven van het wijsgerige optimisme der 19e eeuw, die nu voorgoed voorbij was.

Dat het de Duitsers waren die hem dit aandeden, kon hem niet verbazen. Hij had het nooit met ze op gehad. 'Moffen en Jezuieten vertrouwen zichzelf niet' — had hij ergens aan een papiertje toevertrouwd — 'en daaruit resulteert hun wantrouwen tegen anderen.' Anderen zoals hij, die zichzelf wilden blijven. Maar niet zo heel lang meer.

Want blijkens bij het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis berustende gegevens, werd 'Jacques Rensburg, geb. 24 maart 1870, destijds wonende Kromme Mijdrechtstraat 56 op 15 april 1943 in barak 82 van het kamp Westerbork binnengebracht'. Die barak lag met vier andere (81-85) van gelijke afmetingen aan de zuidzijde van het nu nagenoeg verdwenen Durchgangslager. Zij waren stuk voor stuk bestemd voor 800 en meer personen.

Uit die ellende schreef hij nog eenmaal; de laatste keer in zijn leven, dat zijn 'slanke, intellectuele hand'¹⁴ de pen hanteerde. De brief heb ik helaas niet teruggevonden. Tine Baanders maakt er melding van in haar rondschriven van 30 juni 1943 aan de bijdragers van het 'Rensburg-Fonds'.¹⁵

'De eenige brief die onze vriend Rensburg uit het kamp Westerbork heeft kunnen schrijven, was aan mij gericht met het verzoek, alle goede vrienden te groeten en te danken voor alles wat zij voor hem deden. De pogingen bij de verschillende instanties Rensburg [alsnog] over te plaatsen naar Barneveld, zijn niet gelukt.

Ruim f 100.— zijn nog in het fonds'

Ook financieel eindigde hij positief. De maniak uit de alternatieve diagnose van P.H. Ritter jr., die na een leven lang te zijn uitgelachen nu ook nog zou worden verbrand.

Op 4 mei werd hij op transport gesteld naar Sobibor.

Op 7 mei 1943 ging Jacques Karel Rensburg de gaskamer in.

NOTEN

PLAATSBEPALING

1. Wim Zaal situeerde hem verantwoord in *Nooit van gehoord*, Utrecht 1969. Van enkele aantekeningen – mij door Zaal spontaan afgestaan – maakte ik dankbaar gebruik.
2. Naar Carel Scharten, *De krachten der toekomst*, Amsterdam z.j., II.
3. Harry G.M. Prick stelde mij uit het Van Deyssel-archief van Rensburgs hand ter beschikking: 66 briefkaarten, 29 brieven en 1 visitekaartje. Briefkaarten gebruikte Rens bij voorkeur, omdat die goedkoper waren.
4. Van Deyssel-archief.
5. De meeste stukken bevinden zich in het Nederlands Letterkundig Museum (LM). Ook de (ten dele kennelijk uit zijn bezit stammende) knipselverzameling aldaar is van betekenis (LMK). Het overgrote deel van zijn (nóg) niet geordende (literaire) nalatenschap bestaat uit manuscripten van reeds gepubliceerd werk (LMN).
6. Typerend Maurits Dekker, *Amsterdam bij gaslicht*, Amsterdam 1949, 119 v.v.
7. Interview in *Het Getij* 15-3-1920, waarnaar hier geciteerd wordt; ook separaat verschenen.
8. Aldaar, 186/187.
9. Over Peter Altenberg, Albert Ehrenstein in Gustav Krojanker, *Juden in der deutschen Literatur*, Berlin 1922.
10. LM.
11. d'Oliveira, 239.
12. Aldaar.
13. Aldaar, 236.
14. Op een kalenderblaadje maart 1923 (LMK): 'Twee reizen naar Parijs, waartoe vrienden hem in staat stelden, waren van grooten invloed op zijn leven ...'
15. LMK. *De Rensburg-legende*.
16. LM.

HET GEZIN

1. Vgl. 58/59.
2. Gegevens over hem in P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, 's-Gravenhage 1970.

3. S. Seeligmann in D.S. van Zuiden, *De Hoogduitsche Joden in 's-Gravenhage*, 1913, 53.
4. Aan Van Deyssel 4-8-1902.
5. Edmond Visser *Een interview met J.K.R., De Vrijdagavond I*, 3-10-1924 (met portret door E. Smalhout).
6. Slaat op het cliché, dat de advertentie illustreert.
7. Gegevens Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam (7-2-1972).
8. LMK.
9. Gegevens Gemeente-archief 's-Gravenhage (15-3-1972).
10. Schrijven d.d. 14-2-1972 van de rector van het Ir. Lely-Lyceum te Amsterdam, onder wie het archief van de Eerste H.B.S. berust.
11. d'Oliveira, 232.
12. De school van Doorenbos en zijn leerlingen.
13. In de Naamlijst der Leerlingen Cursus: 1887-1888: Cohen, Brandon, Salm, Van Weezel, Streep, Teixeira de Mattos, Souget, Tas etc. etc.
14. 27-10-1933 (LM.).
15. 'Gaaf op voor middelbaar Duitsch; ook afgewezen' (d'Oliveira).

NÉVROSÉ

1. Gegevens over Belinfante verwierf ik via de Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam.
2. De naam Cohen = priester behoort in de traditie der Sefardiën bij die van Belinfante. Ary Belinfantes *Duwkracht* verscheen te West-zaan 1905.
3. S.A.M. Bottenheim, *Geschiedenis van het Concertgebouw*, Amsterdam 1950, I, 195 en 220; II, 226.
4. Vgl. Heijermans' *Ahasverus*, première 18 mei 1893.
5. Alle briefconcepten en brieven in LMN.
6. Ergens in de correspondentie verwijt Ary zijn vriend Jaakie wetenschappelijk plagiaat.
7. Volgens knipsels Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.
8. *Wereldbouw*, 36.
9. *Bewegend Portret*, Amsterdam 1960. 120. Correspondenties in LM.

AUTEUR

1. LMN. Naar warrig concept, dat zonder twijfel te maken heeft met een practical joke.

2. LMN.

3. L.M. Rensburg 'vertrekt op 4-12-1891 weer naar 's-Gravenhage' (brief 7-2-1972 Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam). Vertrok van Den Haag naar Amsterdam op 25-5-1904, naar gegevens Haagse Gemeente-archief.

4. LMN.

5. *Faust*, Amsterdam 1921, 85.

6. Aldaar, 21.

7. Van Deyssel-archief.

1903

1. *Gedreven door verlangen en gemis, Joodse letterkundigen in Nederland over jood en jodendom*, Amsterdam 1974.

2. Aldaar, 170.

3. Zijn tijdschriftdebuut waarschijnlijk in de 13e jaargang van *De Nieuwe Gids* (1897/1898, 377), alwaar 6 Japanse verzen van zijn hand.

4. Correspondentie 1895/96 in het Verwey-archief (UB, Amsterdam).

5. Over Pieterse informeerde de Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam d.d. 14-2-1972. De correspondentie met hem in LMN.

6. LMN.

JAPANESE VERZEN

1. LMN.

2. In de nalatenschap trof ik het manuscript aan van een bundel gedichten *TAO, Verzen van China*.

3. M.J. Premisela, *Herinneringen van een vertaler*, Leiden z.j., 13.

4. Van Joh. J. Rein b.v. diens *Japan nach Reisen und Studien*.

5. In het Academisch Historisch Museum te Leiden bevinden zich geen gegevens omtrent Rensburg (schrijven 15-9-1972).

6. *Wereldbouw*, 1/2.

7. Van Deyssel-archief.

8. Inleiding tot de *Sonnetten van Piet Lut*, Amsterdam 1925.

9. *Wereldbouw*, 132.

KONINGSCHAP

1. Van Deyssel-archief.
2. De illustratie op *Koningschap* is misschien bedoeld als reactie op het antisemitisch konterfeitsel op de band van *Jeanne Collette*.
3. *Koningschap*, V.
4. Marsman, welwillend en goedmoedig in *De Gids*, 1923, 187.
5. Het fenomeen Rensburg vertoont overeenkomsten met Querido.
6. Aldaar, X.
7. *Koningschap*, 343.
8. In het nummer van 17 mei: *Anti-Semietisme in Nederland door eigen schuld*.
9. Een bloemlezing uit de geschriften van opperrabbijn Tobias Tal bezorgde zijn zoon J. Tal, Amsterdam 1954.
10. Voor het joodse cultuurbeeld in het fin de siècle vgl. mijn *Tussen Götterdämmerung en Morgenrood*, Amsterdam 1951.
11. Vgl. *Van Teisterbant tot Tsion, het joodse dichterschap van Isaac da Costa*, in *Waar wij ballingen zijn*, Den Haag 1968.
12. 315 en 348/49.

DANTE

1. LM.
2. Het contract in LMN. De oplaag van deel I bedroeg 3000 exemplaren; die van deel II en III 1200.
3. Vgl. Premssela's mededeling dat de Dante-vertaling 'door de grootste geleerden, zoals Prof. Dr. Salverda de Grave, hogelijk werd geprezen'.
4. Ook de Marx-brochure over het joodse vraagstuk verscheen bij deze uitgever.
5. *J.K. Rensburg, de mystieke socialist* (LMK).
6. Slot van de ongepagineerde inleiding.
7. *De Gids*, 1908, I, 528.
8. Aldaar, 531.
9. *De Gids*, 1908, I, 127/136.
10. Aldaar, 1909, I, 136.
11. *Groot-Nederland*, 1908 I, 239-257.
12. 1907, I, 483.
13. *Levenslang een idealist*, 21-3-1940 (LMK).
14. d'Oliveira, 236.
15. *Sita, Een cyclus van inter-asteraal naturalisme*, Amsterdam z.j.

- 12/13. Een uitgave van het *Weekblad De Kunst*, waarvan Rens medewerker was.
16. Van Deyssel-archief.
17. *Sita*, 15.

GRAALZOEKER

1. Richard Hamann/Jost Hermand, *Stilkunst um 1900*, Berlin 1967.
2. Aldaar, 6.
3. Hamann, 144.
4. Paul Scheerbart, *Dichterische Hauptwerke*, Stuttgart 1962.
5. Het voorlopige biografische compendium van het socialisme tussen 1860 en 1918 (Mededelingenblad Sociaal-Historische Studiekring, 1953) vermeldt onder meer dan 100 namen de zijne niet.
6. Hij werkte regelmatig mee aan *De Dageraad*.
7. *Koningschap*, 321/322.
8. LMK.
9. Jaargang I, 468-473.
10. *Den Gulden Winckel*, 1913, 56-58.
11. *Algemeen Handelsblad*, 1-11-1924 (LMK)

WERELDTAAL

1. Stukken betreffende zijn talloze huldgingen in LM.
2. LM.
3. Aldaar.
4. LMN.
5. Vgl. 148 v.v.
6. UB Amsterdam.
7. Van Deyssel-archief.
8. Aldaar, 4.
9. *Jüdisches Lexikon*, Berlin 1930, V. s.v. Zamenhof.
10. Over het politieke zionisme spreekt hij nauwelijks.
11. Haarlem 1910, 81-83.
12. Een bewerkte drukproef in LMN.
13. De recensie wordt aanleiding tot nader contact; Rensburg aan Jacobs 21-10-1922, UB Amsterdam.
14. LMN.

MANIAK

1. *Vertoog en Ontboezeming*, Utrecht/Antwerpen z.j., 161.
2. Een goed voorbeeld vormt de brief aan Van Deyssel 24-1-1930.
3. Wim Zaal, *Nooit van gehoord*, 101.
4. LM.
5. Aldaar.
6. Henriëtte Mooy, *Gisteren leeft*, II, Drachten 1967, 26/27.
7. LM.
8. *De Nieuwe Gids*, 1933, II, 591/592.
9. LM. Zie *Addendum* op volgende pagina.
10. LMN.
11. Briefkaart aan Van Dishoeck, LM en Contract LMN.
12. Er ligt nog het nodige in manuscript en niet alleen in LM.
13. LMK (naar knipsel uit onbekende krant).
14. LM.
15. In LM briefkaart aan Kloos met nagenoeg dezelfde inhoud.
16. *De Groene Amsterdammer*, 15-8-1925.
17. Aan Van Deyssel 24-1-1930. Vgl. ook *De Telegraaf* 21-9-1924.
18. *Den Gulden Winckel*, 1925. 215.
19. LMK.
20. LM (in manuscript).

INFERNO

1. J.K. Rensburg 70 jaar, *Het Vaderland* 23-3-1940.
2. Evert Straat a.w.
3. LM.
4. *Koningschap*, hoofdstuk XIX.
5. *Koningschap*, 299.
6. Collectie-Witsen ter KB.
7. *Gisteren leeft* II, 24/25.
8. LMN.
9. Presser (*Ondergang*) noemt hem niet.
10. LM.
11. Naar fotocopie van het origineel in LM.
12. UB Amsterdam.
13. Naar brieven van drs. C.J.F. Stuldreher van het Rijksinstituut, d.d. 12-10-1972 en 20-10-1972. Het manuscript van *Aphorismen* in LMN.
14. d'Oliveira, 238.
15. LM.

Addendum

Uit de brief d.d. 22-3-1913 aan H.P.L. Wiessing, destijds hoofd-redacteur van *De Amsterdammer* (zie pag. 65 van deze studie) blijkt, dat Rens '8 doozen' cigaretten heeft cadeau gekregen, 'of ik zelf cigarettenkameel was'. Maart 1913 maakte een cigarettenmerk — Stelio Camelio — reclame door middel van een heuse kameel, die door onze kille hoofdstad slenterde. Dit, voor het trotse schip van de woestijn zo vernederend beroep, inspireerde onze dierenlievende dichter tot een succesvol cabaretliedje, dat werd afgedrukt in *De Groene* van 16-3-1913, met muziek van Herre de Vos en twee illustraties van P. v.d. Hem: *Camelio of de Arme Loonslaaf / Mahomedaansche Romance*. Het zette aldus in:

Droevig trek ik door de straten
Van het noord'lijk Amsterdam.
'k Loop hier als kameel verlaten,
Die van 't heet Timboektoe kwam.
Voor een merk van cigaretten
Koos men tot reclame mij!
Hoe kan ik mij toch verzetten
Tegen zulk een slavernij?
Allah, maak van Stelio
Mij weer vrij: Camelio!

Volgen nóg 8 coupletten.

Deze fotomechanische herdruk van de *Sonnetten van Piet Lut* moge aanleiding zijn tot gerechtvaardigde aandacht ook voor de voortreffelijke uitvoering van dit in 1925 bij S.L. van Looy te Amsterdam verschenen bundeltje. Voor de typografische verzorging tekende de graficus Herman Bernard Dieperink (1887-1957), wiens initialen (H.B.D.) vermeld worden op de omslag. Hij behoorde tot Rens' engere vriendenkring. Zie onder meer de Voorrede van *Theorie der Evolutie*.

SONNETTEN

VAN

PIET LUYK

EEN INTERASTERAAL COMMUNISTISCHE

SATIRE

DOOR

J. KRENSBURG



S. L. VAN LOOY, AMSTERDAM

INLEIDING.

Deze bundel satirieke sonnetten is noch gericht tegen een bepaalde persoon, noch tegen een bepaald tijdschrift.

Ik wil daarin alleen belachelijk maken de waardelooze stroom verzen van ik weet niet hoeveel schrijvers en schrijvers, wier werk zoo weinig persoonlijke kracht heeft, dat men de namen direct met den arbeid zelf vergeet.

Men wordt er wee van. 't Is altijd hetzelfde geklets over lente, zomer, herfst en winter. 't Is altijd hetzelfde gekwijn over de liefde of wat daarvoor moet doorgaan zonder werkelijk vuur, zonder een aandoening, die blijft als in de eerste verzen van Willem Kloos.

Het is alles litteratuur, die heel aardig is voor beginners. Maar ze komen nooit verder dan de laagste klasse, want de woordkunst op een hooger plan moet de uiting zijn van een nieuwe gevoels- of denkwijze of van beide tegelijk. Van het eerste is een voorbeeld Gorter's *Mei*, van het tweede Also sprach Zarathustra van Nietzsche.

Het is net zoo onbeduidend als de schilderijen-industrie, export voor Amerika, van de Larensche binnenhuisjes, koetjes aan een plas, een boertje biddend achter een schaalte met aardappelen: Onze Vader, die in de hemelen zijt . . .

De oorzaak van het taaie produceeren van dit werk is het onbenullig bestaan der meeste auteurs. Zij leven niet. Zij kennen noch de groote armoede, noch den grooten rijkdom, evenmin het contact met de wereldstroomen en de wereldmachten. Hun bestaan is dat op een kantoor in Amsterdam met een landhuisje in Hilversum. Ze vragen zich nooit af: Wat is dit werk waard voor de Hindoes en de Amerikanen? — alleen of het geplaatst en betaald wordt in Hollandsche dag-, week- en maandbladen. Wie ziet er over tien jaar nog naar om? . . . Het mag er wel wezen, maar er moet meer, véél meer bij.

I.

KENNISMAKING.

Ik ben een jong auteur met korte haren.
Ik houd niet van dat soort aanstellerij
Met dichterlokken, om mij te vrijwaren
Voor spot. Daarvoor acht ik den tijd voorbij.
Maar een fluweelen buis zoo in de jaren,
Dat ik begin, trekt d' aandacht wel naar mij.
Je wilt toch, dat z' op straat soms naar je staren
Als een artist, niet in bourgeois-kleedij.
Dit is mijn tweede bundel, thans geschreven.
'k Hef mij wat hooger uit het kleine grut,
Dat er pas één als ik heeft uitgegeven.
O 'k voel mij daarmee lang niet uitgeput!
't Was „Lente-Bloesems”. — En met minder
beven
Dan toen verwacht ik nu kritiek: Piet Lut.



II.

DE KOSMOS. *)

ZEROÏSTISCH MAANDBLAD, GEWIJD AAN ALLES, BEHALVE AAN
DE AFSCHAFFING VAN HET PRIVAAT-BEZIT.

Ik kom licht tot een eind'loos: „Ik=vergis=me”,
Als ik in kunst en godsdienst kiezen zal.
'k Voel als artist veel voor 't Katholicisme,
Maar zulk een dogmatiek vind ik te mal.
'k Heb ook bewond'ring voor het Taoïsme,
Daar 'k in d' aethiek dit toch in elk geval —
'k Zeg niet in kunst — stel boven het Boeddhisme.
Ja, het kost moeite om die Augiasstal
Van de verwarring door al die systemen
Te reinigen. Men staat thans voor problemen,
Die je verbijst'ren. 'k Zie nog steeds geen licht.
Maar 't geeft het maandblad, pas door ons gesticht,
Elf jong'ren, juist die vrijheid in zijn keuze.
En later komt wel vlag, formule' en leuze.



III.

NIETSJEW!

Ik kan zoo zien, dat ik begin te slagen!
Ook d'oud'ren hebbe' in mijn verschijning schik,
Als ik bij een redactie aan kom dragen
Met verzen. Maar zoo gek ben 'k niet of ik
Meen, dat ze' aan dit moderne werk zich wagen,
Daar geen „De Kosmos” op dit oogenblik
Zou tegen zich in 't harnas willen jagen.
Maar van de Communisten hoor 'k geen kik.
Mijn „Lente-Bloesems” bleven ze negeren.
't Schijnt, dat dit zoodje op mijn werk niet let.
Brutale macht alleen: dat is hun doel!
'k Krijg, als er eens censuur komt door die beren
Als Lenin, voor mijn buik hun bajonet
En als kritiek, stom-russisch: Hou je smoel!



IV.

PENNE-RIDDER.

Ik moet ook voor den Staat den vorm nog kiezen,
Dien ik het beste acht, ook voor ons land.

Ik kan als koopmanszoon daarbij verliezen.

'k Vrees daarom: Onbewust word 'k overmand
Door subjectief gevoel. Dat doet mij kniezen
En daar 'k dit haat, zet ik die vraag aan kant,
Zooveel ik kan. Want 'k heb 't al in de spiezen:
Slechts d' intuïtie helpt mij uit den brand.

'k Zou van de republiek niet 't ergste vreezen,
Maar 'k voel toch heusch wat voor de koningin,
Die 'k ook als keurvorstin *) zoo kwaad niet acht,
Maar 'k durf hierin niet háást alleen te wezen.
't Heeft — practisch — ook voorshands voor mij
geen zin. —

Maar 'k sterf óók niet voor haar als burgerwacht.



V.

HET VERLEDEN.

Ik wil soms schrijven over and're dingen
Dan over de directe werkelijkheid.
En ik voel fel dan me' een verlangen dringen
Tot opgaan in een vroeg'ren, grooten tijd.
Maar 't is of spijkers dan mijn dichter-zwingen
Vast slaan aan d'aard, als 'k wensch te zijn bevrijd
Van 't Heden en vergeefs naar vroeger kringen
Van Eeuwen, Aera's mij mijn visie leidt.
Ik kan maar niet het recht contact bekomen.
Hun helden zien mij steeds stilzweig'rend aan.
Ook van de Toekomst zie 'k niet veel in droomen,
Hoe graag 'k als pionier ook vóór zou gaan:
'k Mis nog te veel hun moed. — Ik, arme knul,
Wat zou 'k er ook mee doen nu?...

(In 't jaar Nul*).



VI.

VERRAAD VAN FABRIEKSGEHEIM.

Ik waande eerst uit werken van poëten,
Dat je' enkel werd door godd'lijk licht bestraald,
Voordat je' iets schiep. Maar ik wil 't eerlijk weten:
Je maakt het éérst af, wat het best betaalt.

En zoo'n sonnet? ... Och, kalm met passen, meten
Schrijf je' eerst de twee kwatrijnen. Dat bepaalt
Al, wat geklonke' aan den terzinen-keten
Er verder aan het slot wordt bijgehaald.

'k Verraad hier eigenlijk fabrieksgeheimen.
't Is heusch zoo'n kunst niet dat scandeeren, rijmen,
Verliefd zijn óók niet. Nou: dat pen je neer
En mengt dat met je stemming door het weer.
En landschap-schild'ren leer je — een, twee, drie —
Geholpen door een boek van botanie.



VII.

EEN TECHNISCH GEBREK.

Ik kan — maniak — één ding maar niet verleeren.
Ik vang elk vers met het woord „ik” steeds aan.
Ik lijk als kaars steeds op me zelf te teren.
Ik vraag: Is 't juist niet door mijn kracht ontstaan?
Ik zou soms graag dat Ik in Wij verkeerren.
Ik wil tòch niet voor Bolsjewiek doorgaan.
Ik wil mijn ziel niet zoo encanailleeren.
Ik voel m' aristo! — Noeme' ook and'ren 't waan!

En (zielig!) wat ik óók niet kwijt kan raken
In elke „Stemming”, (waar 'k een achterwiel
Voor krijg), of ik de Bromo vuur laat braken
Of als 'k vertel, hoe droef de regen viel
In Purmerend. 't Moet met beschaamde kaken
Er uit: 'k Kom maar niet los van dat . . . Mijn Ziel!



VIII.

DE WERELD-OORLOG.

PERIODE: ZOMER 1918 NA DE BOLSJEWISTISCHE
NOVEMBER-REVOLUTIE.

Ik... bij... mijn Ziel!... Dààr is 't weer!...

Op de heide

Boenkt van de grens 't kanon in 't nacht'lijk uur,
Nadat om mij zich zoete vrede breidde
In 't hutje, waarin 'k naar mijn boeken gluur,
Waaraan ik mij in mijn vakantie wijdde.

Ja, denk eens, dat door stom, vijandig vuur
Zoo'n geestes-schat (En hij!) naar elke zijde
Uiteen sloeg: Beeld van onze wan-cultuur!

'k Geloof niet meer, dat Duitschland het zal winnen.

Gelukkig komen wij niet meer in 't nauw!

'k Betreur het meest, dat mij in koel bezinnen
— Die dezen strijd hoog boven haat beschouw —
De kracht ontbreekt, — hoe graag ik wil beginnen —
Waardoor 'k hieruit een Wereld-Epos bouw.



IX.

ZIJN HANDTEEKENING BIJ HET PROCES TEGEN BARBAROSSA.

't Was niet mijn taak, toen heel de Menschheid
bloedde, —

Waardoor ik menig dieper inzicht won —

Dat met een daad 'k te hulp voor Frankrijk spoedde.

En dat in haat er een zich niet bezon

En roek'loos in zijn krant in d' oorlogswoede

Zich tegen Wilhelm niet bedwingen kon

En heel zijn kliek: Men houde 't mij ten goede,

Dat bij 't proces, wat men daarom begon,

'k Niet openbaar zijn woord wou onderschrijven

Door (koekebakkers=deeg=lijkheids)=instinkt,

Dat ik mij niet tot wett'loosheid liet drijven. —

Les Alliés zijn óók niet al goud, wat blinkt!...

Hoewel 'k vooral zorgde' uit de kast te blijven,

Heb 'k toch wel méé geprotesteerd. (Met inkt!)



X.

LENTELIED.

Opstijgend langs 't gazon — licht opgebogen —
 Staart boven bladerkroppen, door een flauw
 En vreemd vervloeiend lila soms bevlogen
 Bij 't deinen op den wind, naar 't hemelblauw
 Een myosotis-bed. (Bij onvermogen
 In je expressie helpt dat „vreemd” je gauw
 Als stopwoord). 't Is of ik van Liefje d'oogen
 Azuur uit deze bloemelijs aanschouw.
 Zoo blauw, trouw (honneponnig!) zijn haar
 blikken.
 Zij vleit als vogelke' uit een boom: Piet! Piet!
 Verdomd! — Zoo kan je toch van alles schrikken,
 Nu daaruit plots het satans-tronie ziet
 Van iemand, die maar steenen moest gaan bikken —
 Want die brak me' af! — en roept: Vergeet mij niet!



XI.

DIONYSISCH FUTURISME.

De trieste regen valt in dichte vlokken
En na den regen komt er zonneshijn,
Waarbij de donder, door den mist betrokken,
In hagelslag licht langs het wolkgordijn.
De heete noordewind doet plots mij stokken.
Zou ik op het verkeerde halfrond zijn?
En die waait tot één vers van vier de brokken
Dooreen. — Zij wagg'len over d'ev'nachtslijn,
Als die 'k voor 't evenwicht om mij gebogen
Nu zie, soms dubbel, keerkring voor mijn oogen.
Toch volg 'k mijn Muze, dien een barometer
In plaats van dichtros dient tot fiets door d'aether.
Maar hoe — het hoofd van bols en port zoo zwaar —
Krijg 'k weer die luchtgesteldhede' uit elkaar?



XII.

HET MEER DER VERGETELHEID.

De Naarderplas kaatste' onder trillend vonken
De steile wolken van d'Augustus-dag
En 't riet in 't felle licht, waar zonnedronken
Ik eenzaam wieg'lend in een bootje lag.
Vol toekomst-droomen ben 'k in slaap gezonken
En heel benauwd was, wat ik daarin zag.
In donk're wagen leek ik vastgeklonken
En — 't was gedein van 't schuitje — met één slag
Smeet mij een voerman tusschen lompen, graten,
Koolstronken, een stuk sok, een kleed vol gaten,
Haardgruis, aardappelschillen, krantenproppen,
Een kluif, een oude veter, haringkoppen,
Omstoven door een wolk van asch, in 't meer
Gelijk een kattekreng, als stadsvuil neer.



XIII.

DE BRUG BIJ MOERDIJK.

Als vloed uit d'oertijd dringt zich — niet te stuiten —
De watermassa naar den Oceaan
Diep onder d'ijz'ren bogen, door wier ruiten
Rookpluize' op ijle beenen neder gaan
Uit den locomotief. Langzaam bij 't fluiten
In zijn triomf laat hij den rhytmus slaan
Der rad'ren. Zwaar omschuimd doorruischen
schuiten
Het Hollandsch Diep: hier oeverloos hun baan.
Zoo draagt die maat ook mij, poëet, door 't leven,
Maar deze brug omklemmt mij als 't verstand
Op 't vlak, dat ik als Hollands phlegma zag,
Wat saam mijn geest — die hoog ze wou ontzweven
In een avioen — in eng waggonvak bant
En „veilig” (?) waarschuwt ons de witte vlag. *)



XIV.

DUBBEL-ZIÉLIG OF DUBBEL-ZIELIG.

Als ze'op de Beurs mij nijdig willen maken,
Omdat ik vaak in hooger sferen ben,
Gelijk ze in dien poel als eenden kwaken,
Dan gnuif ik, als ik, — die hun streken ken —
Een nuchter zakenman, ze zoo kan raken,
Naar 'k and'ren 't in de kunst doe met de pen.
Toch wil 'k mijn gouden keten liever slaken
Om op mijn dichtros in een dolle ren
Het kille vierkant van 't kantoor te' ontvluchten,
't Journaal, de telefoon, de type-machien
Om elven na te jagen door de luchten.
Kon 'k om mijn lessenaar maar spoken zien.
Twee zielen doen mij steeds in tweestrijd zuchten.
(Als 't dan maar niet twee halven zijn misschien!)



XV.

POËZIE EN GELD.

Maar 'k jaag niet op een droompaard naar chimère,
Voor 'k weet, hoe 't met de wasch, de huur zal
gaan,

Wanneer ik uit de zaken in misère —
Met mijn familie kwaad — me'er door moet slaan.
Wanneer ik denk aan mir en phalanstère,
Dan ziet een Hermeskop mij honend aan,
Want 'k mis de moed, de revolutionnaire,
Die mij doet leve' of sterven voor een vaan.
Dan voel 'k me als de Ridder de la Mancha
En 'k hecht aan 't leven in den ouden sleur,
Toch veel te goed dan dat ik 't vlieden zal. —
(En weenend keert Piet Lut als Sancho Pancha
Uit droomenrijk verjaagde gouverneur
Als dichtros naar zijn ezeltje' in de stal.)



(NOG MOOIER!)

(Ach, ach!)



XVII.

GEESTELIJK IMPERIALISME.

Als and're volken ook maar Hollandsch spraken,
Zoodat men ons in 't buitenland verstond,
Dan kon mijn werk de grenzen over raken
Of als ik hiervoor maar vertalers vond.
Dàn werd de taal den vreemdelinge' een baken,
Die hun het licht onzer cultuur toezond.
Maar 'k heb geen trek mij daarvoor druk te maken,
Naar naam te jagen heel de wereld rond.

En 'k ben te schuchter bij hen heil te zoeken,
Laat òns als grens maar Groninge' en Maastricht.
Knus samen zijn ligt méér in onze aard.
Wat gaat ons d'Aardbol aan? —

'k Lees uit mijn boeken
Mijn vrienden liever voor, zacht bij het licht
Van 't lampje, in het hoekje van den haard.



XVIII.

ZONSONDERGANG.

Lichtgrijze lucht, die enk'le stralen schoren
Van zon, wegzinkend aan verlaten rand
Van zilverzee. Flauw laat zich ruischen hooren
Langs 't vlak, dat golfloos als een spiegel spant.
Alleen wat wolkjes om azuurhol gloren
Nog van den gloed, die als een zuil zijn brand
Richt tot het zand, dat zwijgend menschen sporen
Wacht uren ver aan Texels maagd'lijk strand.
Alleen wat meeuwen — laag op 't water — tieren
En bij hun schreeuwen schijnt nu dubbel stil
De eerste straal van baken aan te zwieren . . .
(En waarschuwt zoo, wie nog wat beters wil
Dan enkel zingenot in kunst uitvieren
En maakt dat met één lichtveeg tot paskwil.)



XIX.

ZIJ!

Mijn Muze Lucia is ietwat bleekjes,
Maar ik sta sterk naast liefde in postuur.
Zij is ook in haar liefde soms wat weekjes,
Maar 'k acht die meer dan heftigheid secuur.
Mijn verzen vloeien thans voor haar als beekjes
Maar die tot stroomen zwellen op den duur.
(Zoo'tpaar niet sterft als De Twee Laatste Azteekjes
Met Hollands burgerlijke litteratuur.)

Maar koddig! Toen 'k wat vers-techniek haar leerde,
Bleek, dat ik háár voor 't dichten inspireerde.
't Is bij wat voos gerijmel gauw gebleven
En zacht heb ik te kennen haar gegeven:
Schrijf jij maar niet, maar voer mij hooger op
Als Genius, mijn lieve (wajang)-pop!



XX.

AARDSCHE EN HEMELSCHÉ BACCHANALE.

Nu in het blauw van Zondagmorgenstonde
Klakt hol mijn stap door de besneeuwde straat,
Waar 'k heb geslapen op een bed van zonde
Na wijnfuif, waar het hoofd mij nog van slaat,
Maar 't blijkt geen vreugd, waardoor voor mij
een ronde

Bacchanten, satyrs danst op nieuwe maat,
Naar 'k dacht. Neen, 'k ruik de stank nog
om die sponde

En 't spijt mij nu, dat 'k zooveel geld haar laat.

(En als in roes van liefde blijft het sneeuwen
Of dronkenschap van engelen dien vloed
Van reinheid óók op zóó'n wijk neder vlaagt,
Waar altijd nog als in de Middeneeuwen
Ook de Bourgeois, die teert op vrouwenbloed,
Slechts Christusbloed dan als genade vraagt!)



XXI.

ZONSOPGANG IN BANDOENG.

PHANTASIE NAAR EEN SCHILDERIJ VAN L. ELAND.

(In plas naast plas, waaronder sawahs spreiden
Tot bruin-en-gouden einder, schaars bezaaid
Met palmen, kaatst de lucht, die alom laait
Van hel oranje. Door de hitte glijden
Opwaarts blauw-grijze nevels, maar ze mijden —
Daarbij in staag vervormen steeds verwaaid —
De Zon, in kringloop snel omhoog gezwaaid,
Eerbiedig. — En van 't geel der ingewijden
Omgloed, rijst voor zijn vlammenbol den volken
Van Indië onder baldakijn dier wolken
De Vijfde Boeddha *) in een zee van vuur . . .
Maar als Piet staat voor zulk een stuk Natuur,
Zeurt zijn klein zieltje 't lieve, oude lied:)
Kracht, moed en grootheid is mijn „genre" niet.



XXII.

LEZING.

De heele Kosmos was in rok verschenen,
Toen ik voor d'eerste keer mijn verzen las.
Slechts Lucia zag 'k trouw steeds overlenen
Naar mij, of ze' in mijn werk verloren was.
Vlak vóór mij werkte' een juf hard met haar
beenen.
't Werd me' — en dicht bij mijn Muze — vaak
te kras.
Voor 't uit was, slopen al de meesten henen.
Tot slot: een flauw applaus, een mag're kas.
(De deur ging voor te lang verveelden open
Gelijk een geeuw, die uit nieuwsgierigheid
Of uit beleefdheid waren toegelopen.
De Pers bleef weg, had voor die klets geen tijd,
Die ze' over Kunst der Toekomst steeds verkoopen,
Waaraan Piet bij 't souper een speech nog wijdt.)



XXIII.

HET JUISTE MIDDEN.

Gematigdheid, dat is toch maar 't klassieke!
De rest is bombast of rhetorica.
Ik moet niets hebben van het excentrieke.
Neen, 't juiste Midden! 't And're is Dada,
Kubisme' en verd're ismen, die dit zieke
Geslacht verdwazen en 't prullaria
Geniaal doet vinden. 'k Blijf ver van 't kritieke
Punt, vanwaar men niet naar den Montsalvat,
Maar in waanzin-regionen zou verzeilen.
(En daar Piet nooit naar d'uitersten durft ijlen,
Wat door een slingerwet naar 't centrum dringt,
Blijft hij met alle academisch-braven
Als molenpaard trouw òm het midden draven,
Waartoe 't gareel der middelmaat hem dwingt.)



XXIV.

PROFANUM VULGUS.

Als een komeet om d'aarde voortgedreven
Rolt voor een trein het tuffend voertuig aan,
Waaruit langs de twee flanken dampen zweven.
't Berent in sterrengang star, recht zijn baan.
O stuive' als een locomotief door 't leven,
Niet kronkelweg gebogen steeds te gaan!
En wat blijft over van wat 'k heb geschreven,
Onvast, voortbrengsel van één angst-bestaan?

(Nooit draagt uw Kunst den koninklijken
Stempel *),

Daar gij voor 't offer van uw Ik u spaart.
Gij schuwt daarom de wacht voor onzen drempel
En mist de harmonie, die naar de vaart
Der sterren ons richt in en om den Tempel.
Slechts dole' in wildernis, dat zijt ge waard.)



XXV.

BAPTEME DE PARIS.

Thans uit Parijs weer t'rug, wil het mij schijnen,
Of ik er slechts in eind'loos labyrinth
Des Métro's voortgesleept werd in de treinen,
Waarlangs steeds lichtgestreep der tunnels zwindt.
't Is me' of in droom ik niets daarboven vind
Dan trappen, die in dichte mist verdwijnen, —
Of in dien damp, die heel de stad omwindt,
Waar ik niet dóór kan, vaag slechts vormen lijnen
Van Louvre, Notre Dame, Eiffeltoren,
Etoile, Trocadero, Pantheon
(Omdat Par Isis *) enkel kan behooren
Hem, die met off'ren van het Ik begon.
't Blijft als een Venus in een droom verloren,
Wie dacht, dat hij het anders winnen kon).



XXVI.

GESTOORDE DROOM.

Als dichter laat ik nu mijn blikken dralen
Op heuvels, waar het korengeel schakeert
Met dennengroen. 'k Zie om mijn tuin spiralen
Oost-Indische kers-stengels. Daarop teert
Hun vlam, fel rood en geel. En bij het halen
Genoegl'ijk aan mijn pijpje overheert
Me' een droom. Die kleuren doen mij dwalen
Naar Indië. Statig naar mij toegekeerd
Staan met hun ondoorgrond'lijk strakke oogen
In de tabakswalm Klingalees, Javaan,
Dajak. Maar word ik langzaam zelf doortogen
Van 't smeulend vuur? Een angst grijpt plots
mij aan.
Als koopman voel 'k opeens dien droom vervlogen
En 'k vraag: Hoe lang blijft daar ons Rijk bestaan?



XXVII.

DE VIJFSTRALIGE STER DER SOWJËTSKAJA RESPOEBLIKA.

(PERIODE 1921)

De revolutie-vloed begint te dalen.
Het handels-(gap)-systeem wordt nu weer vrij.
De Bourgeoisie zal langzaam zegepralen
In Rusland. — d'Europeesche Maatschappij
Dringt door de macht van hare kapitalen
De Dictatuur van d'Arbeid wel op zij.
De Roode Ster verliest zijn vijftal stralen.
Als diè verdwijnt, keert eind'lijk het getij!

Maar heelemaal durf ik 't nog niet vertrouwen.
(Neen, want als in de Vaan van Mahomed
De volken nu rood de Pentalpha schouwen
Maar met de Witte Roos daarin gezet
En 't Groene Gaffelkruis des Graals? ... Helsch
blauwen
Zie 'k steeds als 't Mene, tekkel ... dat: Sowjèt. *)



XXVIII.

LE CERCLE VICIEUX.

Als dichter wil 'k als die van vroeger dagen
Ten hemel stijge' in altijd wijder kringen,
Door mijn gevleugeld ros omhoog gedragen,
En van mijn (!) vreugde en mijn (!) droefheid
zingen.

Maar nu 'k als koopman door steeds wilder vlagen
Staag de valuta naar omlaag zie dringen,
Zou 'k hierop wel 't papier na willen jagen,
Dat in de Hel neer draait in wervelingen
Steeds waardeloozer in steeds lager krochten
Voor wie als dollen grissend daarom vochten.
En 't paard ploft eind'lijk ginds in een moeras,
Waaruit bij 't razend kleppen van zijn vlerken
Ik 't niet meer naar omhoog er uit kan werken.
(Karma!... Uw Kunst wordt mèt Uw geld
tot asch!)



XXIX.

DE BOOZE GEEST VAN HOLLAND.

Terwijl ik onder schemer om het hout
Van stoomboot-steiger, die 't een stal deed lijken,
Op 't trapje over 't stroomvlak heb geschouwd,
Zag 'k plots een grauwe meerman naar mij kijken
Met groene lodderoogen en zóó koud,
Dat 'k alle vuur, verbeelding voelde wijken.
't Was of zijn klauw mij meetrok en benauwd
Ik — onder water reeds — nog slecht kon reiken
Naar 't oppervlak en als ik meer dan 't hoofd
Wou heffen uit den vloed, hij neer mij rukte
En grijsde: „Kalm, geen rood en geel! Geen
drukte!”

(’t Is ’t water, dat dit volk van zon berooft
En aan kil, laag verstand zich vast doet klemmen,
Voor zweven dit soort dichters slechts leert
zwemmen).



XXX.

DJAMBI.

Als dichter vind ik het een groot schandaal,
Zoo men ons volk in oorlog mee zou slepen,
Nu als polyp het Britsche kapitaal
Onze' olie-schat in Djambi heeft omgrepen.
Maar 'k kan als koopman met het ideaal
Van vrede onder voorbehoud slechts dwepen,
Want, daar ik hier misschien O.W. uit haal,
Verbrand ik achter mij licht d'eigen schepen,
Wanneer 'k — òns land vrij wenschend van die
rampen —
't Militairisme' er buiten zou bekampen.
Ik wil mijn toorn in verze' er om bedwingen
En 'k hoop, dat nog de kans ten goede keert,
En blijf daarom maar van mij zelve zingen . . .
(Hoe in de Kunst ùw ziel ook „deprecieert”.)



XXXI.

HET HAVEN-LICHT.

Wanneer het laatste zongoud is geslonken,
Verterend aan een lagen wolkenrand,
Wordt, waar eens verre scheeps-lantarens blonken,
Die nooit meer nad'ren, een rood licht ontbrand,
Dat naar verwaasde kim in vroom, trouw vonken
Door Eeuw op Eeuw zijn blik begeerig spant,
Opdat weer kielen nieuwe schatten schonken
Aan Veere's haven, die langzaam verzandt.

Zoo blijft mijn oog naar de galjoenen staren
Uit vroeger tijden aan het havenhoofd
Als verzen, die op breede rhytmen varen
En aan wier komst ik steeds nog heb geloofd
(d'Eskaders dagen slechts als geesten-scharen,
Tot ook die vuurschijn op de kade dooft.)



XXXII.

WERELD-STROOM.

(Thans haar steeds nader per aëroplaan
Zie 'k Amsterdam in voorstad zich verkeeren
Van la Ville-Lumière en 'k voel áán —
Gelijk één aura in hun beider sferen —
Eén aethervloed op hun meridiaan,
Wiens kracht steeds in deez' Eeuw zich zal
vermeeren
En 't leven in één rythme er doet slaan,
Als die van China nu hier aan komt scheren
Na duizend jaar *) — Nu mijn vennoot aan 't
woord:)
In 't ijlen der voertuigen, voortgedreven
De bruggen over door sneeuwblanke stoom
Van booten, zwoegend op den Amstelstroom,
Voel 'k bij hun jacht een koortsig geestes-leven
Om mij . . . verward . . . occult . . . (Ja . . . En zoo
voort!)



XXXIII.

DE LITTERAIRE REVOLUTIE.

Ik hoorde' in droom gezoem van bijenzwermen
En 'k zag de heele Kosmosgroep beducht
Voor dezen, radeloos, op enkele bermen
Voor een ontzaggelijke vloed gevluht.
Maar voor ik van benauwdheid nog kon kermen,
Ontwaakte' ik en begreep toen hun gerucht,
Want gonzend langs mijn venster op vier schermen
Laveerde' een vliegmachine door de lucht.

Ben ik voor revolutie-drang geweken
In dien droom? ... (Ja ... Door radiografie
En luchtvaart zinken heele bibliotheken
Van kunst plots met dit kroost der Bourgeoisie
In zondvloed, d'aethergolf hier aangestrecken. *)
En bang daast Piet:) „Nu faalt d'astrologie.”



XXXIV.

LIEFDE-PROZA.

Mijn Muze heeft als mijn Sheherazade
Mij niet met sprookjes Nacht op Nacht bekoord.
'k Bracht haar als d'Italiaan geen serenade
En 'k wijdde haar nog geen sterk verzensoort.
'k Vocht niet voor haar als held der Iliade,
Als Floris, dien een Blanchefleur behoort.
Neen: in de tram door grijze regenwade
Sjok ik met burgerhuwelijksplannen voort.
Met hoogen hoed maak ik dra met mijn meisje
Visites, dan de bruiloft, dan het reisje,
Dan d'ernst des levens, dan op mooie dagen
Ga 'k met haar wandelen naast de kinderwagen . . .
(En dan: de huiselijkehaardpoët! —
Zóó trouwen?! . . . Neen, háást liever nog askeet!)

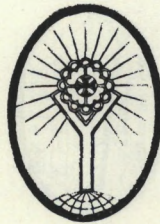


IN DRIJFZAND.

XXXVI.

MANESCHIJN.

De volle maan bevoeit fulp=blauw de lanen,
 De boomen=wallen van het park, de weiden,
 Door vijverkom — star als agaas — gescheiden.
 In sprookjesgloed drijft tot mij een der zwanen.
 Plots door den dauw zie 'k open waterbanen,
 Waarop hij zeewaarts met mij voort zal snijden
 Naar Montsalvat. Hij doet me' als schim verglijden
 In nevel over zilveren oceanen,
 De wereld als Graal=Tempelier ontkomen . . .
 (Die zoeken deze, ook occult, in droomen.
 Maar de bourgeois blijft naar dien vorm
 slechts vragen
 Der Romantiek en die kan hem niet dragen
 Naar rust als die van de Pythagoreeën. *) —
 Legende! . . . Maanlicht! . . . Over verre zeeën . . . ?



XXXVII.

INTERMEZZO
NAAR MIDSUMMERNIGHT'SDREAM
VAN
SHAKESPEARE EN MENDELSSOHN.

(Nu ben ik Puck, de malle toovenaar.
Die gooit d'occulte wereld door elkaar
Met wat het Menschdom houdt voor werkelijk-
heid.

En 'k hef een distel, paars, blauw-groen omspreid
Door blare' als scepter — zoo 't al herfst is, maar
Nog zonnig — tot bevel aan d'elvenschaar.
En 'k draag als epauletten dahlia's, wijd
Hun koningspurper rondend. Nog is 't tijd,
Voordat gij schuil gaat in oud, donzig nest
Of eer de kou zuidwaarts ter vlucht U prest,
Dat Uw orkest Piet Lut de aria
Doet hooren met het spot-motief:) „Ja!” —
(‘k Wil nog wat sollen met dien dichterling,
Als Bottom hem verbijst'ren. Elven: zing!)



XXXVIII.

DE ZUIDERZEE.

Mijn verzen rijzen als in zacht omvloeien
 Van golfjes scheepjes op de Zuiderzee
 Ter kim, (één reuzen-nul omringd van koeien
 En kleine steden) voor den wind gedwee.
 Haar vlak en hemel blijft mijn Ziel ontgloeien,
 Want heel ons land klopt naar haar maatslag mee —
 En veilig wil ik mij met niets bemoeien
 Dan Poëzie en Beurs. — (Je Maintiendrai!
 Want revolutionnair in deez' campagne
 Weer in deez' Eerste' als in de Zestiende' Eeuw
 Wuift tegen U 't keur-koninklijk Oranje, *)
 Nu Hollands Kreeft wegkruipt voor Frankrijks
 Leeuw. **)

Jij ... en dit land? Neen, lafbek, 't wordt weer groot
 Door wie niet vreezen: Honger, Cel en Dood.)



XXXIX.

KUNST EN MOED.

(Leconte de Lisle op de barricade. —
Zola gelynacht haast door Parijsch Janrap. —
Voor Dostojewski 't tuchthuis als genade. —
Dante, Hugo, Heine in ballingschap. —
Bacon als Shakespeare steeds ter maskerade
Voor Queen Beth — En d'Annunzio, een knap
Aviateur, bedreigt door fusillade ...) —
Als 't dáár op aan komt, ben ik net op stap.
Ik hecht — ook door mijn jeugd (!) — te veel
aan 't leven.
(Slechts hij leeft veilig, die het durft te geven.)
d'Omwent'ling hier wordt toch maar tweede-
hands.
(Niet geest'lijk, Piet: Wanhoop des Vaderlands!)
Mijn (!) huwelijk! Mijn (!) Kunst — (Voor 't
laatste dient
Steeds 't best: „Was schert mich Weib! Was
schert mich Kind!“ *)



XL.

DE RUSSISCHE LEENING VAN DE ARBEIDERS
OF
DE VERKEERDE WERELD.

Terwijl de Russen al wat tammer heeten,
Zet deze leening alles op zijn kop!
(Ja, ons kantoor — vennoot — wordt glad
vergeten.)

Slechts proletarieërs dokken voor hen op!
(Wij, beurslui, zóó maar in een hoek gesmeten!)
't Zijn al kapitalisten in den dop,
Al willen nu die schurken 't nog niet weten.
Ze voeren hun brutaliteit ten top!

(En — stumper — kan je ook geen stof meer vinden,
Wordt voor De Kosmos de copie te schraal,
Dan moet je daarom vragen aan die vrienden,
Die stikke' in communistisch materiaal,
Maar zich daartoe niet aan jouw blad verbinden,
Als jij wilt teren op dät kapitaal.)



XLI.

MENUET.

O nu — verzonken in een nacht-café
In easy-chair, omloerd door vrouwenoogen —
Verlies ik mij — en hand en voet deint mee —
In 't menuet uit Don Juan. 't Hoofd gebogen
Snak ik in deez' Tijd als een woeste zee
Naar dien van Louis XVI, lang vervlogen.
En 'k wil vergeten alle zorg en wee
En droomen!, ... (tot gij dreunend aangetogen
Den Steenen Gast hoort, die idylle' en dans
En décadenten-zwijmel komt verstoren.
Ik droom nog verder weg en doe U thans
Een stap — maar uit de Middeneeuwen — hooren
Bij Mammons Val, dien der Graal-Tempeliers —
Vennoot — als die van 't Kruis meteen Bankiers.*)



XLII.

DE STORM.

De storm, die woest in forsche golvangrepen
Met reuzenvuisten schepen kwakt op 't strand
En dan stuift door de duinen in het land,
Doet boomenrij na boomenrij nu zweepen.
Hoe zoet is 't onder 't donker wolkenlepen
Door 't worstelend bosch van ver het raam-
vierkant,
Waar achter 't studielampje' al rustig brandt,
In het omhulde duister te zien keepen.
(Hoe fijn, als voor het vuur je buikje' er bolt,
Een kei door 't venster, die je storen zou,
Als sneeuw in heksendans naar binnen holt,
Je'als bohémien eens heusch zat in de kou
En je' even — och, één nacht maar — had geleefd,
Gelijk thans vaak nog een arm dichter 't heeft!)



XLIII.

STERVEND JAAR.

'k Ween als een druipend boompje. Koolzwart
boren
Mijn twijge' als luchter, leeg, in grijze mist,
Die mij rondom veld, bosch en weg verwischt.
'k Weet niet, waarom nog leefwil mij blijft storen
In doodsbegeerte, want het licht moet smoren
In altijd langer nacht. Wanhopig grist
Mijn kroon door 't duister, (Dit behoort beslist
In Deel V: Winterloof.) waarin 'k verloren
Naar plaats en tijd zoek. 't Schijnt het hart te raken
Der Aard', die stom steeds meer er in verdronk.
Nu zij haar laatsten adem dreigt te slaken,
Dooft ook in mij — zoo moe(!) — de levensvonk.
(De tijdstroom blijft als lijkwa er om haken,
Gruuw floers, waarin 't met heel de Aard verzonk).



XLIV.

MIJLPAAL: 1914 *)
L'AN I, ÈRE PARISIENNE.

Sinds 'k op de hei 't kanongedonder hoorde
Van d' oorlog, voel ik een verandering,
Die altijd weer bij mij het dichten stoorde,
Of ik sinds met steeds zwaarder schreden ging.
En hoe graag ik ook door De Kosmos smoorde,
Wie — niet-neutraal — d'omwent'lings-roes beving,
Wien Ruslands Ster als die der Vrijheid gloorde:
't Is me' of ik slechts door een moeras mij dring,
Waarachter ik wel weer een weg zie stijgen,
Maar aan den rand een Fransch soldaat mij
dreigen,
Die bij een grenspaal 't voortgaan mij belet.
„Jaar I” is aan den voet daarin gezet,
In 't schild een Zon, een Roos, een Graal? ... *)
Dada!
(Slechts klaar is hem: l'On ne passera pas!)



XLV.

WETENSCHAP EN LITTERATUUR.

Ik zing maar liefst vrijuit gelijk een lijster
In plaats mijn kop met studie te gaan breken.
Vooral mathesis heeft mij nooit geleken
En de exacte wetenschap vereischt er
Zoo'n kennis van, dat 'k al vooruit verbijster,
Als 'k daaraan denk. Ik kan drie talen spreken
En in philologie bleef 'k verder steken.
(In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Al vangt uw blik niets op uit regionen
Van goud als Brahma-Vidya *) van 't genie.
En uw oor blijft gesloten voor de tonen
Van zelf weer trillend in de poëzie
Als golvingen uit bovenaardsche zônen
En zoo weerkaatst als sferen-harmonie.)



XLVI.

FAILLIET.

Ik heb vandaag bar op de Beurs verloren
En ik (ik ook) sta voor 't faillissement.
De Kosmos gaat nog lang niet naar behooren
En Lente-Bloesems brachten mij geen cent!
Al blijft mij geest'lijk Lucia behooren,
(Mij ook) voor d'echt ben 'k geld'lijk impotent.
Het best is een vast baantje op te sporen.
(Bijvoorbeeld als „neutrale” recensent).

Daar 'k drank, perversiteiten blijf verfoeien
Of opium, wat slechts tot verzen leidt
Als Fleurs du Mal, moet 'k eerst (ja, nu
eerst) groeien
Naar 't Socialisme, want deez' zwarte Tijd
Sleept door zijn crisis me' in die richting mee.
(Hij sterft als lid van de S. D. A. P.!)



TOELICHTINGEN.

- II. De naam van het hier gefingeerde tijdschrift „De Kosmos”, in gedichten verschenen in 1921 in „De N. Kroniek”, is toevallig dezelfde als die van de Kunstkring „Kosmos”. Het bestaan hiervan werd mij pas bekend in '25, juist toen deze verzen als boek werden afgedrukt.

- III. Nietsjewo, in het Russisch: Niets! Never mind!

- IV. Zie de noot bij vers xxxviii.

- V. Zie de noot bij vers xxxviii. Sinds 1914, Jaar I van de Nieuwe Aera, zijn de Christelijke, Joodsche, Mohammedaansche en verdere jaartellingen verlopen.

- XIII. De witte vlag doet hier denken aan die van het Interasterale Communisme: wit en daarin de Rijzende Zon, de Witte Roos en den Heiligen Graal, als symbolen van de natuurwetenschappelijke godendienst van de Toekomst, het Messianisme, n.l. de telepathische verbinding met stoffelijke hogere wezens op andere sterren en op historisch-materialistischen grondslag als reflex van de productiewijze met radiografie enz., welke laatste door de Evolutie van internationaal ook interasteraal moet worden, d.w.z. verbinding van ster tot ster. In bijgaand vignet evenals op de band van „Wereldbouw” is de Witte Roos gedekt door het Malthezer Kruis. Hiermede wordt niet van onwaarde de historisch-materialistische methode van Marx, maar wel zijn conclusie volgens die methode, dat de toekomst zou zijn aan het atheïsme en in verband daarmee uitsluitend aan de republiek — en wel de atheïstische — als staatsvorm. Integendeel: het is een resultaat van dezelfde methode, maar verder doorgevoerd dan hij het in zijn tijd doen kon, gelijk ik al elders gezegd heb in Sita, enz.

- XXI. De Vijfde Boeddha van de Hindoes, de Shah Baram van de Perzen, de Mahdi van de Mahomedanen, de wederkeerende Christus van de Christenen, de Messias van de Joden, de nieuwe Wereldleeraar van de theosofen, onder andere namen één en dezelfde figuur.
- XXIV. Stempel, één of ander kenmerk van de Vrijmetselarij als Koninklijke Kunst.
- XXV. Par-Isis, Tempel (van) Isis, later verkort tot Paris. Astrologisch hebben de trillingen van de planeet Venus overeenkomst met die van de planeet Isis, maar op een lagere octaaf.
- XXVII. Sowjèt, spreek uit sawjèt met e accent grave. De Pentalpha, het Pentagram of de Vijfstralige Ster van Inwijding, tegelijk die van de Russische Republiek en met de Wassende Maan die van den Islam, kan men construeeren uit een gaffelkruis met drie gelijke beenen en een bovenhoek van 72° . Uit dit gaffelkruis Y of Y grec als embleem van de Orde der Pythagoreeën ontstond later, waarschijnlijk bij de kruisdood van Jezus, het Graalsymbool, m.i. een der hoofdsymbolen van den komenden, nieuwen godendienst.
- XXXII. Met deze aethervloed is bedoeld een der drie stroomen van vitaliteit, welke zich op een afstand van 120° elke 1000 jaar $\frac{1}{3}$ van $360^\circ = 120^\circ$ om de Aarde verplaatsen, zoodat daardoor om de 250 jaar telkens zoowat 30° verder rijken zich verheffen en ineens storten volgens Dr. E. Zasse, behalve door méér cosmische oorzaken. (Zie Urania, 1 Mei 1914, 8e Jaargang No. 3 p. 109—112).
- De golf, die onder de Tschou-dynastie uit China kwam 1000 v. Chr., gaf 750 v. Chr. groote macht aan de Scythen, deed 500 v. Chr. Perzië bloeien onder Cyrus, gaf 250 v. Chr. den Grieken kort

hun vrijheidsgeest terug en verhieft Rome bij Jezus' leven onder Augustus.

De golf, die bij Christus' geboorte na langdurige revoluties in China opkomt, maakt dit weer tot een machtig rijk, waar kunsten, wetenschappen en handel bloeien, doet omstreeks 250 na Chr. de Hunnen uit de diepten van Centraal-Azië te voorschijn komen en vormt 500 na Chr. een nieuw, machtig Perzisch rijk, in 750 na Chr. in Oost-Europa het Byzantijsche Imperium en in 1000 na Chr. ontstaat in West-Europa het tweede Romeinsche Rijk, dat der Pausen en (ik voeg er bij) dan bloeit Spanje onder het Moorsche Khalifaat.

Tegelijkertijd nadert weer een golf, waaronder China bloeit 1000 na Chr. In 1250 heeft de macht der Mongolen uit Centraal-Azië een ontzaggelijk gebied overstroemd, Rusland inbegrepen. Omstreeks 1500 verrijst in West-Azië het Ottomaansche Rijk en breidt zich over het Balkan-Schiereiland uit, maar tegelijk werpt in Oost-Europa Rusland het Tartaarsche juk af en verheft zich in 1750 gedurende de regeering van Catharina II tot een onverwachte grootheid. In dien tijd bereidt de Encyclopédie den val voor van het Frankrijk der Bourbons. En we zien nu op Holland, België, Frankrijk, Portugal, Spanje, N.W. Afrika een golf staan, die deze staten omstreeks 2000 tot grooten bloei zal brengen.

Deze astrologische beschouwing van de Wereldsgeschiedenis sluit het Historisch Materialisme van Marx niet uit, maar in. Alleen blijken hier de economische oorzaken in plaats primair secundair als gevolg van kosmische werkingen. Uit dit verruimde inzicht eenerzijds en anderzijds daaruit, dat ik het Historisch Materialisme verder dan hij doorvoer (Zie de noot bij xiii), blijkt, dat het — zooals hij zelf het in zijn tijd gaf — thans verouderd is.

XXXVI. Zie de noot van vers xxvii.

XXXVIII. *Met het keur-koninklijk oranje is bedoeld een toekomstig communistisch keur-koninkrijk der Nederlanden met koningin Wilhelmina als keur-vorstin, niet meer volgens de huidige burgerlijke formule: bij de Gratie Gods, maar: door den wil van de goden en door den wil van het volk. In verschillende staten van Europa en Azië beschouw ik het communistische keurkoning- of keurkeizer-schap als de toekomstige regeeringsvorm, b.v. in Japan, ook — maar later pas — in staten van de N. Wereld.

**Volgens de profetieën van Daniël, Hoofdstuk xii Vers 7—12 en Hindoe-astrologen is 1921 Jaar VII van de 1e Eeuw der Nieuwe, Parijsche Aera, die van den Waterman, waarin het teeken, dat in den vorigen Cyclus, die van de Visschen, Frankrijk beheerschte, n.l. de Leeuw, thans het teeken wordt van Nederland, dat toen onder de Kreeft stond. De ster van Frankrijk wordt nu de Jonkvrouw. De kleurtrillingen overeenkomstig met die van den Leeuw en de Zon zijn oranje, de kleur van ons vorstenhuis gedurende dien overgang van de Kreeft naar den Leeuw.

XXXIX. De laatste regel is er een van Die Zwei Grenadiere van Heine.

XLI. Ook de christelijke Tempeliers waren Priester-Ridder-Bankiers.

XLIV. Zie de noot vers xxvii, xxxviii.

XLV. In der Beschränking zeigt sich erst der Meister, uit een sonnet van Goethe. Brahma-Vidya, letterlijk: God-Visie, Gods-Kennis, Theosofie.

I N H O U D.

- | | |
|--|---|
| <p>I. Kennismaking.</p> <p>II. De Kosmos.</p> <p>III. Nietsjewo!</p> <p>IV. Penneridder.</p> <p>V. Het Verleden.</p> <p>VI. Verraad van Fabrieks-
Geheim.</p> <p>VII. Een technisch Gebrek.</p> <p>VIII. De Wereld-Oorlog.</p> <p>IX. Handteekening.</p> <p>X. Lentelust.</p> <p>XI. Dionysisch Futurisme.</p> <p>XII. Het Meer der Vergetel-
heid.</p> <p>XIII. De Brug bij den Moer-
dijk.</p> <p>XIV. Dubbel-Ziêlig of Dúbbel-
Zielig.</p> <p>XV. Poëzie en Geld.</p> <p>XVI. Het Meer der Vergetelheid
(Nog mooier!).</p> <p>XVII. Geestelijk Imperialisme.</p> <p>XVIII. Zonsondergang.</p> <p>XIX. Zij!</p> <p>XX. Aardsche en Hemelsche
Bacchanale.</p> <p>XXI. Zonsopgang in Bandoeng
(naar een schilderij).</p> <p>XXII. Lezing.</p> <p>XXIII. Het juiste Midden.</p> | <p>XXIV. Profanum Vulgus.</p> <p>XXV. Baptême de Paris.</p> <p>XXVI. Gestoorde Droom.</p> <p>XXVII. De Vijfstralige Ster der
Sowjetskaja Respoeblika.</p> <p>XXVIII. Le Cercle Vicieux.</p> <p>XXIX. De booze Geest van
Holland.</p> <p>XXX. Djambi.</p> <p>XXXI. Het Haven-Licht.</p> <p>XXXII. Wereldstroom.</p> <p>XXXIII. De Litteraire Revolutie.</p> <p>XXXIV. Liefde-Proza.</p> <p>XXXV. In Drijfzand.</p> <p>XXXVI. Maneschijn.</p> <p>XXXVII. Intermezzo naar „Mid-
summernight'sdream".</p> <p>XXXVIII. De Zuiderzee.</p> <p>XXXIX. Kunst en Moed.</p> <p>XL. De Russische Leening
van de Arbeiders of de
Verkeerde Wereld.</p> <p>XLI. Menuet.</p> <p>XLII. De Storm.</p> <p>XLIII. Stervend Jaar.</p> <p>XLIV. Mijlpaal 1914, l'An I,
Ere parisienne.</p> <p>XLV. Wetenschap en Litter-
atuur.</p> <p>XLVI. Failliet.</p> |
|--|---|

Bij het beoordelen van de fotomechanische herdruk van dit zeldzame cabaretlied, diene de lezer te bedenken, dat de titelpagina in steenrood werd uitgevoerd. De zwarte illustratie is (naar de signatuur) vervaardigd door Jean Albert Pollones. (Collectie Antiquariaat Schuhmacher.)

ONS LEVENSLIED

PERIODIEK VERSCHIJNENDE HOLLANDSCHE CABARET-LIEDJES
ONDER REDACTIE VAN HERRE DE VOS EN M. RUDELSHEIM.



HET ZWIJN.

WOORDEN VAN JAC. K. RENSBURG, MUZIEK VAN HERRE DE VOS.
VOORGEDRAGEN DOOR PISUISSIE EN BLOKZIJL.

No. 5.

EIGENDOM VAN DEN UITGEVER FIRMA P. ROEM JZ.
ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN.

40 CENT.

Voorgedragen door Pisuisse en Blokzijl.

Het Zwijn.

Woorden van Jac. K. RENSBURG.

Muziek van Herre de VOS.

Levendig.

Zang.

In buurt Y Y, bij zon-neschijn Blinks

Piano.

een wel-va-rend ko-per zwijn Daar blinkt een ko-per zwijn. Het pronktier bo-ven ham en worst Ge-
lijk deschimmel van een vorst De schimmel van een vorst. Het doet of het te sla-pen staat, Als
weet het van den prins geen kwaad, De oog-en lui-kend voordens chijn Als kuisch en deugdzaam zwijn.

O, dat zwijn Doet bij dag zoo fijn! 'tHoudt zich dom, Stil en stom

In den zon - ne - schijn. Maar het licht, Kwis - pel - staart bij nacht,

Als nog laat Op de straat Broers en zus - jes zijn! zijn!

2.
En op het dames-wandeluur,
Dan gloeit zijn oog vol heilig vuur —
Zijn oog vol heilig vuur.
Gaat dan een oude heer voorbij
Of big, wat jong voor buurt Y Y —
Wat jong voor buurt Y Y,
Dan gríjnst het, lonkt het en heeft schik,
En krult den staart een oogenblik,
Maar plots is 't roerloos weer in schijn. .
O dat onnoozel zwijn!

O dat zwijn enz.

8.
Maar als bij 't klimmen van de maan,
Snel auto's door de Píjp heen gaan —
Snel door de Píjp heen gaan,
Dan steekt het plots zijn ooren op,
Het staart en heft den spitsen kop —
En heft den spitsen kop.
't Rijst op, wanneer het zingen hoort
En zwaait een poot, als 't hem bekoort,
En groet wie zijn kollega's zijn:
Dat stiekem, smerig zwijn . . .

O dat zwijn enz.

4.
En als de bleeko dageraad
Daar weer voor zolderkamers staat —
Voor zolderkamers staat,
Dan houdt het zich als daags te voor,
Het oog weer loensch en slap het oor —
Weer loensch en slap het oor.
Of 't doet een duije in de zon,
Omdat het 's nachts niet slapen kon,
En 't heeft dan droomen, engelrein.
Dat leuk, onschuldig zwijn . . .

O dat zwijn enz.

Overeen en druk Gelyc. Broekmans, Amsterdam.